

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ՄԱՐԵ ՎԱՀԱՆԻ

ՀՀ-ՈՒՄ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱ
ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՎՐԱ

Ա Տ Ե Ն Ա Խ Ո Ս ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Ը.00.03 «Ֆինանսներ, հաշվապահական հաշվառում» մասնագիտությամբ
տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի համար

Գիտական ղեկավար՝

տնտեսագիտության դոկտոր,

դոցենտ Արմեն Ա. Հակոբյան

ԵՐԵՎԱՆ - 2017թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	
1.1. Մաքսային արժեքի տնտեսական և իրավական հասկացությունները և ձևավորումը.....	9
1.2. Մաքսային արժեքի որոշման առանձնահատկությունները և կիրառությունը ՀՀ-ում.....	16
1.3. Պետության մաքսային քաղաքականությունը որպես տնտեսվարողների ֆինանսական վիճակի և տնտեսության զարգացման գործիք.....	27
ԳԼՈՒԽ 2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ԴՐԱ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ-ՈՒՄ	
2.1. Մաքսային արժեքի որոշման միջազգային փորձը համաշխարհային գլոբալիզացիայի ազդեցությամբ.....	46
2.2. Մաքսային արժեքի դերը պետական բյուջեի մուտքերի ապահովման գործում.....	60
2.3. ՀՀ կազմակերպությունների ֆինանսական ցուցանիշների վրա մաքսային կարգավորումների ազդեցության վերլուծությունը.....	69
ԳԼՈՒԽ 3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ	
3.1. Մաքսային արժեքի ազդեցությունը արտահանման և ներմուծման ֆինանսական ցուցանիշների վրա.....	79
3.2. Արտահանման և ներմուծման բարելավման պայմաններում տնտեսության զարգացման հեռանկարների գնահատումը ՀՀ-ում	92
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	111
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	123
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....	137

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Նորանկախ ՀՀ համար, որի տնտեսության վիճակը կրում էր անցման փուլում գտնվող երկրին բնորոշ հատկանիշները, օրախնդիր հարց էր դարձել՝ կարողանալ ապահովել երկրի տնտեսական ու քաղաքական անվտանգությունը, միջոցներ ստեղծել երկրի գոյատևման, ֆինանսական վիճակի բարելավման, տնտեսության կայունացման և աստիճանական զարգացման համար: Այս հանգամանքով պայմանավորված՝ պետության վարած հարկային, մաքսային քաղաքականությունը և վարչարարությունը ավելի շատ կրում էին գանձարան լցնող բնույթ: Մաքսային քաղաքականության հիմնական նպատակն էր մաքսատուրքերի հաշվին հնարավորինս ապահովել բյուջետային մուտքերը, իսկ քանի որ մաքսատուրքերի և այլ մաքսային վճարների հաշվարկման հիմքը հանդիսանում է մաքսային արժեքը, ապա բյուջեի ձևավորման գործում իր ուրույն դերակատարումն ուներ մաքսային արժեքը՝ իր որոշման մեթոդներով:

Մաքսային մարմինների հետ հարաբերություններում տնտեսվարողների համար մեծ կարևորություն ներկայացնող խնդիրներից է մաքսային սահմանով ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշումը: Երկրների միջև համագործակցությունը մաքսային արժեքի որոշման ուղղությամբ հետապնդում է ապրանքների տեղաշարժը դյուրացնելու նպատակը: Ներկայումս մաքսային արժեքի որոշման հիմնական նպատակն է մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման ժամանակ արժեքային մաքսային վճարների հաշվարկումը, արժեքային կարգավորման միջոցների կիրառումը և մաքսային վիճակագրության վարումը: ՀՀ-ում մաքսային վարչարարության իրականացումը և մաքսային արժեքի որոշումը ունի մի շարք հրատապ լուծում պահանջող և կարևոր հիմնախնդիրներ՝ կապված ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման հետ, քանի որ այն ոչ միայն մաքսային վճարների հաշվարկման հիմքն է, այլ նաև կարևոր դերակատարում ունի արտաքին առևտրի հաշվեկշիռը կազմելու և, հետևաբար, ամբողջ տնտեսության զարգացման գործում: Արտաքին առևտուրը ազգային

տնտեսության և նրա արդյունավետության վրա դրական ազդեցություն է ունենում, երբ պետության կողմից խթանվում է արտահանման ներուժ ունեցող ավանդական, գիտատար արտադրության ճյուղերի զարգացումը, իսկ մյուս կողմից կազմակերպվում է այնպիսի արտադրանքի ներմուծում, որն առաջին հերթին ուղղվում է վերը նշված ճյուղերի բնականոն գործունեության ապահովմանը և բնակչության կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջների բավարարմանը:

Արտաքին տնտեսական կապերը հասարակության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հզոր գործոն են, իսկ շատ երկրների համար էլ առևտուրն արտաքին տնտեսական գործունեության հիմնական ձևն է: Արտաքին առևտուրը ազգային տնտեսության և նրա արդյունավետության վրա դրական ազդեցություն է ունենում, երբ պետության կողմից խթանվում է արտահանման ներուժ ունեցող տվյալ տնտեսական տարածքի համար ավանդական, գիտատար արտադրության ճյուղերի զարգացումը, իսկ մյուս կողմից կազմակերպվում է այնպիսի արտադրանքի ներմուծում, որն առաջին հերթին ուղղվում է վերը նշված ճյուղերի բնականոն գործունեության ապահովմանը և բնակչության կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջների բավարարմանը:

Երկրների միջև միջազգային տնտեսական համագործակցության ընդհանուր միտումը փոխհամաձայնեցված կամ միասնական քաղաքականության միջոցով ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի ու աշխատուժի ազատ տեղաշարժի ապահովումն է: Այս համատեքստում կարևորվում է միջազգային տնտեսական համակարգին ՀՀ ակտիվ ինտեգրման գործընթացը, որը ենթադրում է փոխշահավետության և ներդաշնակության ապահովում՝ տարբեր միավորումներին անդամակցելով: Ներկայումս կարևորվում է ՀՀ՝ Եվրասիական տնտեսական միությանը (ԵԱՏՄ) անդամակցությունը, որով արդեն իսկ նոր փուլ է սկսվել ՀՀ արտաքին առևտրային հարաբերությունների գործընթացում: Վարելով ճիշտ մաքսային քաղաքականություն՝ հայրենական արտադրողները հնարավորություն են ստանում իրենց ապրանքներն արտահանել նոր շուկաներ, ներգրավել միջազգային կապիտալը առավել հեռանկարային արտադրություններում, հնարավորինս շատ ապահովել ներքին շուկայի պահանջմունքները՝ դրանով իսկ կրճատելով ներմուծումից կախվածությունը և այլն: Մաքսային արժեքի ճիշտ հաշվարկումը կարևոր է նաև

տնտեսվարողների ներմուծման և արտահանման գործունեությունների տեսանկյունից, քանի որ այն անմիջականորեն ազդում է կազմակերպությունների ֆինանսական ցուցանիշների վրա, իսկ վերջինս էլ պայմանավորում է դրանց գործունեության հետագա ընթացքն ու ծավալները՝ ձևավորելով միաժամանակ հասույթի, ծախսերի, բյուջետային վճարումների և այլ ֆինանսական պարտավորությունների կատարումը:

Վերոնշյալ խնդիրների լուծման ուղղությամբ դեռևս շատ փոփոխություններ են անհրաժեշտ, մասնավորապես՝ Կառավարության կողմից անհրաժեշտ է նոր միջոցառումների ընդունմանն ու իրականացմանը ձեռնամուխ լինել, հարկային և մաքսային համակարգերում նոր օրենքներ ու գործընթացներ մշակել և ընդունել, որոնք ժամանակի պահանջներին կլինեն էլ ավելի համապատասխան: Տվյալ աշխատանքի շրջանակներում մեր կողմից ներկայացվող հարցերին որոշ հեղինակներ ևս անդրադարձ են կատարել (Կիրակոսյան Ա. Մ., Կիրակոսյան Հ. Գ., Գաբրիելյան Ա. Գ., Բայբուրջյան Վ. Ա., Բոնդար Լ. Ա., Գլազկովա Գ. Վ., Նովիկով Վ. Ե. և ուրիշներ), սակայն դրանք մասնակի բնույթ են կրում, ունեն որոշակի ուղղվածություն և ներկա տնտեսական վիճակից ելնելով՝ անհրաժեշտություն է առաջացել առավել խորությամբ դիտարկել տնտեսության և մաքսային վարչարարության փոխկապվածությունը, որը մեր դեպքում արտահայտվել է մաքսային արժեք կատեգորիայի և տնտեսության զարգացման փոխադարձ կապի բացահայտման ու պարզաբանման մեջ:

ՀՀ-ում, թեև օգտագործվում է համաշխարհային փորձը, սակայն գոյություն ունեն, որոշակի առանձնահատկություններ մաքսային արժեքի որոշման և դրա միջոցով արտաքին առևտրի կարգավորման բնագավառում: Գաղտնիք չէ նաև, որ մաքսային արժեքի սխալ որոշումը կարող է հանգեցնել երկրում գնաճի, որն էլ անդրադարձ կունենա մակրոտնտեսական մյուս ցուցանիշների վրա: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում մանրամասնորեն ուսումնասիրել մաքսային արժեքի որոշման հետ կապված հիմնախնդիրները, վերլուծել և բացահայտել ՀՀ տնտեսության զարգացման առկա հիմնախնդիրները՝ պայմանավորված նաև դրանց վրա մաքսային արժեքի խթանող կամ խոչընդոտող ազդեցությամբ, ինչպես նաև ցույց տալ տնտեսվարողների ներմուծման ու արտահանման գործունեությունների, մասնավորապես՝ արտադրական և իրացման ծավալների փոփոխությունների վրա

մաքսային քաղաքականության և մաքսային արժեքի ազդեցության հետևանքները, քանի որ այն անմիջականորեն ազդում է կազմակերպությունների ֆինանսական ցուցանիշների՝ հասույթի, ծախսերի ձևավորման, բյուջետային վճարումների և այլ ֆինանսական պարտավորությունների կատարման վրա: Այս և նման այլ խնդիրների ուսումնասիրմամբ ու բացահայտմամբ էլ պայմանավորված է ներկայացվող թեմայի արդիականությունը:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության նպատակն է հետազոտելով ՀՀ մաքսային արժեքի որոշման մեխանիզմները՝ մշակել և ցույց տալ դրանց արդյունավետության բարձրացման ուղիները և բացահայտել ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության զարգացման վրա: Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել և հետազոտվել են հետևյալ խնդիրները՝

- ուսումնասիրել մաքսային արժեքի տնտեսագիտական բովանդակությունը և ցույց տալ դրա ազդեցությունը տնտեսության զարգացման վրա,
- բացահայտել ՀՀ տնտեսության զարգացման առկա հիմնախնդիրները՝ մաքսային արժեքից կախված,
- ուսումնասիրելով մաքսային արժեքի որոշման միջազգային փորձը և զարգացման գործընթացը՝ տարբեր երկրների օրինակներով ցույց տալ մաքսային արժեքի ուղղակի խթանող կամ խոչընդոտող ազդեցությունը երկրների տնտեսության զարգացման գործընթացի վրա,
- բացահայտել ՀՀ կազմակերպությունների ֆինանսական վիճակի վրա մաքսային քաղաքականության ազդեցությունը, ինչպես նաև ցույց տալ մաքսադրույքներից կախված՝ դրանց արտադրական և իրացման ծավալների փոփոխությունները,
- գնահատել ՀՀ տնտեսության վրա մաքսային արժեքի ազդեցությունը՝ արտահանման և ներմուծման փոփոխություններով պայմանավորված:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ տնտեսությունն է և դրանում գոյություն ունեցող մաքսային կարգավորումները, իսկ առարկան մաքսային արժեքի որոշման մեխանիզմի բարելավման ուղիներն են, տնտեսվարողների ֆինանսական ցուցանիշների վրա դրա ազդեցության գնահատումը

և միջազգային փորձի կիրառմամբ հնարավոր օպտիմալ տարբերակների բացահայտումը:

Ատենախոսության տեսամեթոդական հիմքը և տեղեկատվական ապահովումը: Հետազոտության թեմայի տեսամեթոդական հիմքը մաքսային կարգավորման և մաքսային գործի կազմակերպման ոլորտին վերաբերող հայրենական և արտասահմանյան տնտեսագետների աշխատություններն ու հետազոտություններն, արտաքին տնտեսական հարաբերություններին վերաբերող միջազգային կազմակերպությունների կողմից հրատարակված նյութերը, ԱՀԿ, ՀԲ, ՀՄԿ պաշտոնական հրատարակումները, ՀՀ և միջազգային վիճակագրական տեղեկագրերը, մաքսային ոլորտին վերաբերող օրենքները, նորմատիվ իրավական ակտերը, ՀՀ կառավարության որոշումները, միջազգային տարբեր կազմակերպությունների տեղեկատվական նյութերը, հետազոտությունների արդյունքները, վիճակագրական աղյուսակները, ռեգրեսիոն վերլուծությունները, մաթեմատիկական մոդելավորման, կանխատեսման և գրաֆիկական այլ նյութերն են:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքները և գիտական նորույթը: Ատենախոսությունում կատարված վերլուծական և հետազոտական աշխատանքի արդյունքում ստացվել են տեսական, մեթոդական և գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթ են հետևյալները.

1. Բացահայտվել և հստակեցվել են ՀՀ-ում մաքսային արժեքի որոշման բարելավման ուղիներ՝ կապված ծախսերի ներառման, միջազգային սկզբունքների կիրառման հետ և կատարվել են մաքսային ցուցանիշների գնահատումներ ու կանխատեսումներ:
2. Բացահայտվել է ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի ազդեցությունը ՀՀ ներքին շուկայում ապրանքների գների վրա և դրանց համեմատական վերլուծության միջոցով տրվել է այդ ազդեցության քանակական գնահատականը:
3. Բացահայտվել է և գնահատվել ապրանքների ներմուծման և արտահանման հետ կապված տրանսպորտային ծախսերի ազդեցությունը ՀՆԱ-ի աճի վրա:
4. Հիմնավորվել են ՀՀ մաքսային քաղաքականության մեջ պաշտպանիչ և կարգավորիչ գործառույթների իրագործման ուղիները:

Ատենախոսության գործնական նշանակությունը: Ատենախոսությունում ներկայացված մոտեցումները կարող են կիրառվել պետության մաքսային քաղաքականության և տնտեսության զարգացման միջոցառումների արդյունավետության բարձրացման գործում:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները: Ատենախոսության հիմնադրույթներն արտացոլված են հրատարակված 7 /յոթ/ գիտական հոդվածներում («Մաքսային արժեքի կիրառման առանձնահատկությունը ՀՀ տնտեսության մեջ»: «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» #1(151) 2013թ.; «Համաշխարհային տնտեսական ինտեգրացիան և մաքսային կարգավորումը»: «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» #3(153) 2013թ.; «Մաքսային արժեքի ազդեցությունը միջազգային առևտրի վրա»: «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» #3(153) 2013թ.; «Արտաքին առևտրաշրջանառության ավելացման ուղիները և կարևորությունը ՀՀ տնտեսական զարգացման համար». հոդված՝ «Գործարար միջավայրի բարելավման և միջազգային տնտեսական համագործակցության ընդլայնման արդի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում» խորագրով ՀՊՏՀ 26-րդ գիտաժողովի: Երևան, «Տնտեսագետ», 2017թ.; «ՀՀ կազմակերպությունների ներմուծման և արտահանման գործունեության ցուցանիշների վերլուծություն»: «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» #5-6 (201-202) 2017թ.; «Ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների տրանսպորտային ծախսերի ազդեցությունը ՀՆԱ-ի վրա»: «Այլընտրանք» #3 2017թ.; «Տնտեսության զարգացման վրա մաքսային արժեքի ազդեցությունը»: «Բանբեր ՀՊՏՀ-ի» #3(47) 2017թ.), որոնցում արծարծված հարցերի մի մասն արդեն իսկ գործնական կիրառություն է գտել մաքսային համակարգում:

Ատենախոսության կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Աշխատանքը շարադրված է 136 էջի վրա՝ առանց հավելվածների, ներառում է 42 աղյուսակ և 14 գծապատկեր:

ԳԼՈՒԽ 1. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

1.1. Մաքսային արժեքի տնտեսական և իրավական հասկացությունները և ձևավորումը

Արտաքին տնտեսական կապերը երկրների միջև հանդիսանում են սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարևոր գործոն և դրանք կարող են ինչպես խթանել, այնպես էլ դանդաղեցնել այդ զարգացումը: Արտաքին առևտուրը ազգային տնտեսության և նրա արդյունավետության վրա դրական ազդեցություն է ունենում, երբ վերջիններս խթանում են արտահանման ներուժ ունեցող տվյալ տնտեսական տարածքի համար ավանդական, գիտատար արտադրության ճյուղերի զարգացումը, մյուս կողմից կազմակերպվում է այնպիսի արտադրանքի ներմուծում, որն առաջին հերթին ուղղվում է վերը նշված ճյուղերի բնականոն գործունեության ապահովմանը և բնակչության կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջների բավարարմանը: Արտաքին առևտրի մասնակիցների գործողությունների համալիրում խիստ կարևոր է ապրանքները սահմաններով տեղաշարժվելու գործընթացը: ԱՀԿ-ին անդամակցությամբ՝ ՀՀ կառավարությունը փորձել է այդ մասնակիցների համար ստեղծել այնպիսի պայմաններ, երբ հայրենական ապրանքները մյուս երկրների մաքսային սահմանը հատելիս չեն հանդիպի հովանավորչական դրսևորումների: Միաժամանակ, ապրանքների սահմանի հատումը բերում է նաև ներքին տնտեսական հետևանք, այն է՝ հարկային պարտավորությունների առաջացում: Ուստի, արտաքին առևտրի մասնակցի գործունեությունը, որպես ձեռնարկատիրական գործունեության բաղկացուցիչ, մտնում է հարկման դաշտ, որտեղ ելակետային հասկացությունը ապրանքների «մաքսային արժեքն» է¹:

Արտաքին առևտրային հարաբերությունների ամենաբարդ ընթացակարգերը մեկը մաքսային սահմանով տեղաշարժվող ապրանքների գնահատումն է: Ներկայումս ՀՀ-ում կիրառվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման ընթացակարգը ձևավորվել է

¹ «Մաքսային գործի հիմունքներ» ուսումնական ձեռնարկ: Կ. Աբգարյան, Ա. Ճուղուրյան և ուրիշներ, Երևան, Հեղ. հրատ., 2007թ., 488 էջ

աստիճանաբար²: Արտաքին առևտրին մասնակցող երկրներից մեծ մասում ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելիս ներկայումս հիմնականում կիրառվում են, այսպես կոչված, ԱՍԳՀ՝ Առևտրի և Սակագների Գլխավոր Համաձայնագիր, և «Բրյուսելյան» միջազգային երկու համակարգերից որևէ մեկը³: Եզակի են այն երկրները, որոնք չունենալով քիչ թե շատ էական դերակատարում արտաքին առևտրաշրջանառությունում, օգտագործում են մաքսային արժեքի որոշման իրենց ազգային մեթոդները: Բրյուսելյան մաքսային արժեքը ձևավորվում է ազատ շուկայում, լրիվ մրցակցության պայմաններում ապրանքը ներմուծող երկրի մաքսային սահմանը հատելու վայրում⁴:

Սակայն առանձին վերցրած տնտեսության կամ, այսպես կոչված, մաքսային տարածքի համար ապրանքների մաքսային գնահատումն ունի խիստ կոնկրետ տնտեսական բովանդակություն, իսկ երկրների միջև համագործակցությունը մաքսային արժեքի որոշման ուղղությամբ հետապնդում է ապրանքների տեղաշարժը դյուրացնելու նպատակը: Միևնույն ժամանակ, երկրները ելնում են այն իրողությունից, որ մաքսային արժեքն ապրանքների այն արժեքն է, որը հիմք է ծառայում տարբեր երկրների օրենսդրությամբ նախատեսված մաքսային վճարները հաշվարկելիս⁵:

Մաքսային սահմանի վրա արտահանվող ու ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի հիմնական տնտեսական նշանակությունը մաքսային վճարները հաշվարկելու հիմք լինելն է: Արտաքին առևտրում ներգրավված մասնակիցներին հավասար պայմաններ ապահովելու տեսանկյունից խիստ կարևոր է մաքսային արժեքը որոշելու նախապես սահմանված կանոնների և դրանց հաշվարկման դյուրին մեթոդի առկայությունը: Վերջիններս կարող են բարձրացնել արտաքին առևտրային գործարքների մասնակիցների կողմից իրենց գործունեության կանխատեսելիության աստիճանը և նախապես հաշվարկվել կնքվող գործարքների բազմակողմանի դրսևորումները:

² «Մաքսային իրավունք», ուսումնական ձեռնարկ բուհերի ուսանողների համար: Սուքիասյան Գ. Ա., Սուքիասյան Ն. Գ.: Երևան, Հեղ. հրատ., 2016թ., 470 էջ

³ «Transfer Pricing and Customs Valuation». Anuschka Bakker, Belema Obuoforibo. August 2009, Number of pages: 662

⁴ Նայել նույն տեղում, էջ 101

⁵ «Таможенное право» Бакаева О. Ю., Матвиенко Г. В. Курс лекций, Москва, Эксмо-2009г, 272 с.

Արտաքին առևտրի բնագավառում հարկման արդյունավետ համակարգերի ներդրման տեսանկյունից մի կողմից պետք է նախապես տրվեն հարկման բազայի և դրանց որոշման կանոնների հիմնական տարրերի սահմանումները, իսկ մյուս կողմից՝ պետք է այդ հաշվարկների ճշտությունը վերահսկող անհրաժեշտ մեխանիզմների ներդրում: Վերջինը պետությանը հնարավորություն կտա վերահսկել մաքսային արժեքը՝ հարկման բազան գործող կարգին համապատասխան որոշելու գործընթացում: Նշված կարևոր տնտեսական խնդիրների լուծմանն են նպատակամղված «ապրանքների մաքսային արժեք» հասկացության և վերջինիս բաղադրատարրերի օրենսդրական սահմանումները, ինչպես նաև դրանց փաստաթղթային հավաստման կանոնակարգումը: Ներկայումս մաքսային գնահատման կամ արժեքի որոշման հիմնական նպատակն է երկրի մաքսային սահմանով ապրանքների տեղափոխման ժամանակ արժեքային մաքսային վճարների հաշվարկումը, արժեքային կարգավորման միջոցների կիրառումը և մաքսային վիճակագրության վարումը⁶:

Վերոշարադրյալից կարող ենք փաստել, որ արտաքին առևտրի իրականացման շրջանակներում, մաքսային սահմանով ապրանքների տեղաշարժի փաստի արդյունքում մաքսային վճարների միջոցով ձևավորվում է երկրի պետական բյուջեն:

Մաքսային սահմանի վրա արտահանվող ու ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի հիմնական տնտեսական նշանակությունը մաքսային վճարները հաշվարկելու հիմք լինելն է⁷:

Մաքսային արժեքը որոշվում է «Սակագների և առևտրի գլխավոր համաձայնագրի» VII գլխի (մաքսային արժեքի որոշման համաձայնագրի) բացատրական նշումներին համապատասխան ՀՀ կառավարության սահմանած կարգով⁸:

⁶ «Теория, методология и практика таможенного дела»: сборник научных трудов / под ред. Н. М. Блинова. – Москва: Юнити, 2009г. – 376 с.

⁷ «Таможенная стоимость, тариф и ВТО». Селиверстова Г. А., Научная статья в журнале «Экономика: вчера, сегодня, завтра» Аналитика Родис (Ногинск), N:5 2014г., стр. 39-62

⁸ Կիրակոսյան Ա. Մ. «Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», թեկնածուական ատենախոսություն: Երևան, ՖԷՆ ՏՀԻ, 2007թ., 145 էջ

Ինչպես արդեն նշեցինք, արտաքին առևտրի իրականացման շրջանակներում, մաքսային սահմանով ապրանքների տեղաշարժի փաստի արդյունքում մաքսային վճարների միջոցով ձևավորվում է երկրի պետական բյուջեն: Այս՝ խիստ կարևոր ֆիսկալ առանձնահատկությունն է պատճառը, որ պետական շահերի պաշտպանությունը սահմանի վրա իրագործում են մաքսային մարմինները և ունեն իրավապահ մարմնի կարգավիճակ: Մաքսային սահմանի վրա հատվում են արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակցի և պետության շահերը: Պետության վարած տնտեսական քաղաքականությունն այս բնագավառում ունի ուղղակի ազդեցություն գործարար ակտիվության և առաջին հերթին արտահանումը խթանելու խնդիրների լուծման վրա:

Որպես կանոն, մաքսատուրքերը հաշվարկվում են՝ ելնելով ապրանքների մաքսային արժեքից: Ապրանքների մաքսային արժեքն անկախ վաճառողի և գնորդի միջև բաց շուկայում ձևավորված գինն է, որով կարելի է ապրանքները վաճառել նշանակման երկրում մաքսային հայտարարագիրը տալու պահին: Այսինքն, մաքսային վճարների հաշվարկման հիմքը հանդիսանում է մաքսային արժեքը:

Մաքսային միության մաքսային տարածք ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքն այդ ապրանքների հետ գործարքի արժեքն է, այսինքն՝ այն գինը, որը փաստացի վճարվել է կամ ենթակա է վճարման այդ ապրանքները Մաքսային միության մաքսային տարածք արտահանելու նպատակով վաճառելիս և որը լրացվել է հետևյալ պայմանների կատարման դեպքում⁹.

1) գնորդի՝ ապրանքների օգտագործման և տնօրինման իրավունքների մասով սահմանափակումներ չկան՝ բացառությամբ այն սահմանափակումների, որոնք.

- սահմանվել են Մաքսային միության մարմինների համատեղ որոշմամբ,
- սահմանափակում են այն աշխարհագրական տարածաշրջանը, որտեղ ապրանքները կարող են վերավաճառվել,
- էապես չեն ազդում ապրանքների արժեքի վրա,

⁹ «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված՝ 17/12/2014թ.), Գլուխ 12, Հոդված 2
Մաքսային Միության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին համաձայնագիր, 25/01/2008, Հոդված 4

2) ապրանքների վաճառքը կամ դրանց գինը կախված չեն որևէ պայմանից կամ պարտավորությունից, որի ազդեցությունը ապրանքների գնի վրա չի կարող քանակապես որոշվել,

3) ապրանքների հետագա վաճառքի, գնորդի կողմից այլ կերպ տնօրինելու կամ օգտագործելու արդյունքում ստացված եկամտի կամ հասույթի ոչ մի մաս ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն չի հատկացվում վաճառողին՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կարող են կատարվել լրացուցիչ հաշվեգրումներ,

4) գնորդը և վաճառողը փոխկապակցված անձինք չեն, կամ գնորդը և վաճառողն այնպես են փոխկապակցված մեկը մյուսի հետ, որ ներմուծվող ապրանքների հետ իրականացվող գործարքի արժեքն ընդունելի է մաքսային նպատակների համար¹⁰:

Ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշվում է հետևյալ մեթոդներին՝ համապատասխան՝

1. գործարքի գնի մեթոդ,
2. ըստ նույն ապրանքների գործարքի գնի,
3. ըստ համանման ապրանքների գործարքի գնի,
4. ՀՀ ներքին շուկայում ապրանքի միավորի իրացման գնի հիման վրա ՀՀ սահմանով արտահանվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշումը (հանման մեթոդը),
5. ըստ հաշվարկային արժեքի (գումարման մեթոդը),
6. պահուստային մեթոդը¹¹:

Մաքսային միության մաքսային տարածք ապրանքների ներմուծման դեպքում ԵԱՏՄ հանձնաժողովն է սահմանում մաքսային արժեքի հայտարարագրման, հսկողության և ճշգրտման կարգը: ՀՀ տարածքից արտահանվող ապրանքների համար մաքսային արժեքի հայտարարագրման, հսկողության և ճշգրտման կարգը սահմանվում է «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի և ՄՄ մաքսային օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան: Ապրանքների մաքսային

¹⁰ Համաձայնագիր ՄՄ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին, (2012. ապրիլի 23-ի արձանագրության խմբագրությամբ)

¹¹ 25.01.2008թ.-ի համաձայնագրի 23.04.2012թ.-ի արձանագրության խմբագրությամբ «Մաքսային Միության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին» համաձայնագիր, հոդվածներ 4-10

հայտարարագրման ժամանակ հայտարարատուն (մաքսային ներկայացուցիչ) է որոշում և մաքսային մարմին ներկայացնում ապրանքների մաքսային արժեքը: Ճիշտ է, մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշում է հայտարարատուն, սակայն գործնականում ՀՀ ներքին շուկայում ապրանքի միավորի իրացման գնի հիման վրա մաքսային արժեքի որոշման մեթոդն ունի այն առավելությունը, որ նպաստում է պետական բյուջեի եկամուտների համալրմանը, բայց դժգոհություն է առաջացնում ներմուծողների մոտ:

2018թ. ուժի մեջ է մտնում ԵԱՏՄ միասնական օրենսգիրքը, որի կարգավորումները հիմնականում նույնականանում են վերոնկարագրյալ մոտեցումներին և էական ազդեցություն չեն ունենալու թե մաքսային արժեքի որոշման, և թե ԵԱՏՄ անդամ երկրների հետ առևտրային հարաբերությունների կարգավորման ընագավառում¹²:

Ասվաճից կարող ենք եզրակացնել, որ մաքսային արժեքի հաշվարկմանը պետք է շատ լուրջ մոտենալ, քանի որ դրա ճշտությունից է կախված մաքսային վճարների ճիշտ հաշվարկը: Սակայն, պրակտիկայում շատ հաճախ հայտարարատուների ներկայացրած տեղեկատվության անճշտության, մաքսային մարմինների անփութության պատճառով ապրանքների մաքսային արժեքը սխալ է հաշվարկվում, ինչի արդյունքում սխալ են հաշվարկվում նաև մաքսային վճարները, որոնց հարկման բազան մաքսային արժեքն է: Դա բացասական է ազդում պետական բյուջեի եկամուտների ձևավորման վրա:

Տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման և ընդլայնման ներկա փուլում ՀՀ-ում հաջողությամբ աշխատելու համար անհրաժեշտ է մաքսային արժեքի որոշման խնդիրն ավելի խորությամբ ուսումնասիրել, բացահայտել օրենքի սահմաններում առկա հնարավորությունները՝ նամանավանդ երրորդ երկրների հետ արտաքին առևտրաշրջանառության շրջանակներում: Այստեղ գերակա խնդիրներից է գործարարներին ապացուցելու, որ դաշտը հավասար է բոլորի համար: Շատ կարևոր է նաև մաքսային արժեքի որոշման հստակ չափորոշիչների ձևավորումը, այսինքն՝ եթե մաքսային արժեքը ճիշտ որոշվի, ապա այն կհանդիսանա գործարարների միջև

¹² https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01413569/itia_12042017 (ԵԱՏՄ պաշտոնական կայքէջ)

հավասար մրցակցային դաշտի ապահովման կարևոր գործոններից մեկը, որն էլ կհանգեցնի ճիշտ հաշվարկված և գանձված մաքսային վճարների հավաքագրմանը:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Առանձին վերցրած տնտեսության կամ, այսպես կոչված, մաքսային տարածքի համար ապրանքների մաքսային գնահատումն ունի խիստ կոնկրետ տնտեսական բովանդակություն, իսկ երկրների միջև համագործակցությունը մաքսային արժեքի որոշման ուղղությամբ հետապնդում է ապրանքների տեղաշարժը դյուրացնելու նպատակը:
2. Մաքսային արժեքը որոշելու նախապես սահմանված կանոնների և դրանց հաշվարկման դյուրին մեթոդի առկայությունը կարող են բարձրացնել արտաքին առևտրային գործարքների մասնակիցների կողմից իրենց գործունեության կանխատեսելիության աստիճանը և նախապես հաշվարկվել կնքվող գործարքների բազմակողմանի դրսևորումները:
3. Մաքսային սահմանի վրա արտահանվող ու ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի հիմնական տնտեսական նշանակությունը մաքսային վճարները հաշվարկելու հիմք լինելն է և մեծ դերը բյուջեի ձևավորման գործում: Մաքսային արժեքը որոշում է հայտարարատուն, սակայն գործնականում ՀՀ ներքին շուկայում ապրանքի միավորի իրացման գնի հիման վրա մաքսային արժեքի որոշման մեթոդն (մեթոդ IV) ունի այն առավելությունը, որ նպաստում է պետական բյուջեի եկամուտների համալրմանը, բայց դժգոհություն է առաջացնում ներմուծողների մոտ:

1.2. Մաքսային արժեքի որոշման առանձնահատկությունները և կիրառությունը ՀՀ-ում

Միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների ոլորտում մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման և գնահատման տարբեր և անկայուն համակարգերի կիրառումը առևտրի ծավալների աճի հիմնական խոչընդոտն է: Ավելին, կիրառվող սակագների վերաբերյալ ձեռք բերված համաձայնությունները նորմալ չէին գործում, քանի որ գնահատման համակարգերը հնարավորություն էին տալիս միակողմնակիորեն շահարկել պայմանավորված հարկերի չափերը՝ փոփոխելով գնահատման չափանիշները¹³:

Մաքսային վարչարարության խնդիրներից ելնելով՝ ապրանքների գնահատման նախնական հիմքում ընկած էր ներմուծվող ապրանքների գործարքային արժեքը¹⁴, այսինքն այն գինը, որը իրականում վճարվում կամ պետք է վճարվի արտահանման նպատակով ներմուծվող երկրին վաճառվող ներմուծված ապրանքների դիմաց, որը կարող է փոփոխվել ԳԱՏՏ-ի գնահատման համաձայնագրի 8-րդ հոդվածի հիմնադրույթներին համապատասխան: Քմահաճ կամ շինծու մաքսային արժեքի սահմանումը չէր թույլատրվում, ազատ պայմանավորվածությամբ ապրանքների վրա սահմանված գինը, որը զերծ է որևէ սահմանափակումից, պայմանից, քննարկումից կամ հետագա վերավաճառքի, օգտագործման կամ կիրառության դիմաց վաճառողին կատարվող վճարումից, և 8-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան ենթակա չէ փոփոխության, մաքսային մարմինների համար ընդունելի կլինի որպես ներմուծման ապրանքների գործարքային արժեքի հիմք¹⁵:

ՀՀ-ն ևս կիրառում է մաքսային արժեքի որոշման վերոնշյալ ընթացակարգը: Համաձայն Մաքսային կարգավորման մասին ՀՀ օրենքի¹⁶ ՀՀ սահմանով տեղափոխվող ապրանքի մաքսային արժեքը գործարքի գինն է, այսինքն՝ այն գումարը, որը փաստացի վճարվել է, ենթակա է վճարման կամ պետք է վճարվեր ապրանքը

¹³ «Таможенная стоимость»: Учебник. Бондарь Л. А., Шамахова В. А. Москва: Софт Издат, 2007г -439 с

¹⁴ «Экономические аспекты определения таможенной стоимости товаров». Жантасова Ю. С. // Научные труды Северо-Западного института управления. – 2013г. Т. 4. № 1 (8). – с. 125-129

¹⁵ Նայել նույն տեղում, էջ 126

¹⁶ ՀՀ օրենքը մաքսային կարգավորման մասին՝ ՀՕ-241-Ն /Գլուխ 11, հոդվ. 73: Ընդունված՝ 17.12.2014թ.

արտահանելու նպատակով ձեռք բերելու և մինչև ՀՀ սահմանը տեղափոխելու համար: Ստորև ներկայացնենք մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների կիրառման առանձնահատկությունները ՀՀ տնտեսության մեջ:

Մաքսային արժեքի որոշման մեթոդի վիճակագրական վերլուծության համար անհրաժեշտ տվյալները հրապարակվում են եռամսյակային կտրվածքով՝ ՀՀ ՊԵԿ վիճակագրության բաժնի կողմից: Ներկայացնենք այդ տվյալները 2013թ. 3-րդ, 4-րդ և 2014թ.-ի համար¹⁷:

Աղյուսակներում բերված տվյալներից նկատում ենք, որ 2007-2014թթ. մաքսային արժեքի ամենամեծ ցուցանիշը նկատվում է առաջին մեթոդի դեպքում: Ընդ որում, այս ցուցանիշն աստիճանաբար աճում է՝ ըստ տարիների: Սրան զուգահեռ նկատվում է մաքսային արժեքի որոշման 4-րդ մեթոդի նվազում, ինչը փաստում է մաքսային համակարգի դերի բարձրացման և ֆիսկալային գործառույթի նվազման մասին, ինչպես ընդունված է քաղաքակիրթ աշխարհում, սակայն դեռևս շատ անելիքներ կան տվյալ ցուցանիշի՝ նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ: Եվ ընդհանրապես, անհրաժեշտ է մաքսային արժեքի որոշումը իրականացնել բացառապես 1-ին մեթոդով, ինչպես որ արվում է զարգացած երկրներում: Գիտենք, որ ՀՀ-ում մաքսային արժեքի որոշման 4-րդ մեթոդի դեպքում կիրառվում են նաև այսպես կոչված «հսկիչ գներ», որոնք արհեստականորեն խթանում են ապրանքների գների աճին: Անհրաժեշտ է հայտարարատուի կողմից ներկայացված արժեքն ընդունել ամեն դեպքում, իսկ անարժանահավատության կամ կասկածահարույց դեպքերում մաքսային մարմինների համապատասխան ստորաբաժանումների կողմից (օր.՝ Նախաառաքումային հսկողության վարչություն և Հետբացթողումային հսկողության վարչություն) կարելի է կատարել հետազոտություն և պարզել իսկությունը:

Պետական բյուջեի եկամտային մասի համալրման նպատակով՝ ՀՀ մաքսային մարմինների կողմից հաճախ կիրառվում են մաքսային արժեքի հաշվարկման ուղղիչ գործակիցներ, որոնք կիրառվում են ներմուծվող ապրանքները մաքսային արժեքի 4-րդ՝ ըստ շուկայում միավորի իրացման գնի, մեթոդով հայտարարագրելիս և նույնպես էական ֆիսկալային ազդեցություն ունեն: Բացի այդ, ուղղիչ գործակիցների կիրառումը

¹⁷ Տես Հավելված 1, էջ 137

հնարավորություն է ստեղծում կաշառակերության և կոռումպցիայի համար: Օրինակ՝ մեծածավալ ապրանքաշրջանառության դեպքում (արտահանում, ներմուծում) ուղղիչ գործակցի շատ փոքր փոփոխությունն անգամ բերում է դրամական մեծ արժեքների: Օրինակ, եթե մաքսային արժեքի հաշվարկն իրականացվում է $k=1.05$ գործակցով, ապա կառաջանա հետևյալ տնտեսական հետևանքը: Շուկայական գինը կազմված է մաքսային արժեքից, փոփոխուն և հաստատուն ծախսերից, ենթադրյալ շահույթից: Փոփոխուն ծախսերն են մաքսատուրքը, ԱԱՀ-ը և այլն: Հաստատուն ծախսեր են վարձակալության, տրանսպորտային և այլ ծախսերը: Եթե նույնիսկ շուկայական գնի փոփոխությունը, գործակից կիրառելու դեպքում, հաշվենք միայն որպես մաքսատուրքի և ԱԱՀ-ի չափի փոփոխության հետևանք, կունենանք հետևյալ իրականությունը՝ շուկայական գինը՝ M -ը, կկազմի¹⁸

$M =$ մաքսային արժեք + մաքսատուրքի տոկոսադրույք $\times$ մաքսային արժեք + ԱԱՀ-ի տոկոսադրույք $\times$ մաքսային արժեք + այլ ծախսեր + շահույթ

$k=1.05$ գործակից կիրառելու դեպքում շուկայական նոր գինը՝ M_k -ն, կկազմի.

$M_k=1.05 \times ($ մաքսային արժեք + մաքսատուրքի տոկոսադրույք $\times$ մաքսային արժեք + ԱԱՀ-ի տոկոսադրույք $\times$ մաքսային արժեք $) +$ այլ ծախսեր + շահույթ
 Մաքսային արժեքը նշանակենք v ,

Մաքսատուրքի դրույքաչափը՝ տոկոսներով նշանակենք t ,

Այլ ծախսերը նշանակենք c ,

Շահույթը նշանակենք r և ընդունենք, որ այլ ծախսերն ու շահույթն անփոփոխ են

$$M=(v + tv + 0.2v) + c + r \quad (1.2.1)$$

$$M_k=k(v + tv + 0.2v) + c + r \quad (1.2.2)$$

Տեղադրելով k -ի արժեքը բանաձևի մեջ, կստանանք.

$$M_k= 1.05 (v + tv + 0.2v) + c + r = 1.05v + 1.05tv + 0.21v + c + r \quad (1.2.3)$$

$$M_k - M = 1.05v + 1.05tv + 0.21v + c + r - v - tv - 0.2v - c - r = 0.05v + 0.05tv + 0.01v = 0.06v + 0.05tv^{19} \quad (1.2.4):$$

¹⁸ Մասնագիտական գրականության մեջ մաքսային արժեքի հաշվարկման ընդունված կարգը հեղինակը ներկայացնում է բանաձևային տեսքով՝ ներմուծելով նաև ուղղիչ գործակցի գաղափարը

¹⁹ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից՝ սեփական վերլուծությունների հիման վրա

Հաշվարկներից ակնհայտ է, որ մաքսային արժեքի փոփոխությունը ցանկացած $k > 1$ գործակցով կբերի շուկայական գնի ավելի մեծ փոփոխության՝ որպես հետևանք թեկուզ հենց միայն մաքսատուրքի և ԱԱՀ-ի չափի փոփոխության: Օրինակ՝ $k=1.05$ գործակցի դեպքում $t=0\%$ մաքսատուրքի դրույքաչափի դեպքում $M_k - M = 0.06v$, այսինքն՝ 5%-ով ավելացնելով մաքսային արժեքը՝ շուկայական գինը կբարձրանա առնվազն 6%-ով՝ սկզբնական հայտարարագրված մաքսային արժեքի նկատմամբ²⁰:

Ստացված արդյունքն դիտարկենք կոնկրետ օրինակով: 2016թ. ՀՀ ներկրված սպառողական ապրանքներից կարագի, մարգարինի և բրնձի 1 կգ-ի մաքսային արժեքն ունեցել է համապատասխանաբար հետևյալ մեծությունները՝ 1587դր, 527դր և 251դր²¹: Եթե մաքսային մարմինների կողմից տվյալ ապրանքների նկատմամբ կիրառվի ուղղիչ գործակից առնվազն հայտարարագրված մաքսային արժեքի 10%-ի չափով կամ որ նույնն է $k=1.1$, ապա ապրանքների նոր ստացվող գինը ի սկզբանե հայտարարագրված գնի նկատմամբ կբարձրանա համապատասխանաբար 13%-ով, 12.6%-ով և 13.3%-ով (նշված ապրանքների նկատմամբ կիրառվում են նաև ԱԱՀ և մաքսատուրք՝ ԵԱՏՄ միասնական դրույքաչափերով²²):

Ստացված արդյունքները հիմնավորենք նաև բանաձևի կիրառությամբ.

$$1. \text{ Կարագ} - M_k = k(v + tv + 0.2v) + c + r,$$

Եթե $k=1$, այսինքն գործակից չենք կիրառում, ապա մաքսային արժեքը կլինի.

$$M_k = k(v + tv + 0.2v) + c + r,$$

$$M_{k_1} = 1(1587 + 0.1 \times 1587 + 0.2 \times 1587) + c + r = 1.3 \times 1587 + c + r = 2063.1 + c + r,$$

Եթե $k=1.1$, այսինքն կիրառում ենք ուղղիչ գործակից հայտարարագրված մաքսային արժեքի 10%-ի չափով, ապա նոր մաքսային արժեքը կլինի.

$$M_{k_2} = 1.1(1587 + 0.1 \times 1587 + 0.2 \times 1587) + c + r = 1.1 \times 2063.1 + c + r = 2269.41 + c + r:$$

Այս 2 արժեքների տարբերությունը կկազմի՝ $M_{k_2} - M_{k_1} = 2269.41 - 2063.1 = 206.31$, ստացված արժեքը կկազմի ի սկզբանե հայտարարագրված կարագի մաքսային արժեքի 13%-ը՝ $206.31/1587 \times 100 = 13$:

$$2. \text{ Մարգարին} - M_k = k(v + tv + 0.2v) + c + r,$$

²⁰ Հաշվարկված է հեղինակի կողմից

²¹ Տես Հավելված 2, էջ 140 և Առենախոսության 3.1 ենթահարցում կատարված վերլուծություն, էջ 89

²² Տես Հավելված 3, էջ 142

Եթե $k=1$, այսինքն գործակից չենք կիրառում, ապա մաքսային արժեքը կլինի.

$$Mk=k(v + tv + 0.2v) + c + r,$$

$$Mk_1=1(527 + 0.06 \times 527 + 0.2 \times 527) + c + r = 1.26 \times 527 + c + r = 664.02 + c + r,$$

Եթե $k=1.1$, այսինքն կիրառում ենք ուղղիչ գործակից հայտարարագրված մաքսային արժեքի 10%-ի չափով, ապա նոր մաքսային արժեքը կլինի.

$$Mk_2=1.1(527 + 0.06 \times 527 + 0.2 \times 527) + c + r = 1.1 \times 664.02 + c + r = 730.422 + c + r:$$

Այս 2 արժեքների տարբերությունը կկազմի՝ $Mk_2 - Mk_1 = 730.422 - 664.02 = 66.402$, ստացված արժեքը կկազմի ի սկզբանե հայտարարագրված կարագի մաքսային արժեքի 12.6%-ը՝ $66.402/527 \times 100 = 12.6$:

3. Բրինձ – $Mk=k(v + tv + 0.2v) + c + r$,

Եթե $k=1$, այսինքն գործակից չենք կիրառում, ապա մաքսային արժեքը կլինի.

$$Mk=k(v + tv + 0.2v) + c + r,$$

$$Mk_1=1(251 + 0.133 \times 251 + 0.2 \times 251) + c + r = 1.333 \times 251 + c + r = 334.583 + c + r,$$

Եթե $k=1.1$, այսինքն կիրառում ենք ուղղիչ գործակից հայտարարագրված մաքսային արժեքի 10%-ի չափով, ապա նոր մաքսային արժեքը կլինի.

$$Mk_2=1.1(251 + 0.133 \times 251 + 0.2 \times 251) + c + r = 1.1 \times 334.583 + c + r = 368.0 + c + r:$$

Այս 2 արժեքների տարբերությունը կկազմի՝ $Mk_2 - Mk_1 = 368.0 - 334.583 = 33.46$, ստացված արժեքը կկազմի ի սկզբանե հայտարարագրված կարագի մաքսային արժեքի 13.3%-ը՝ $33.46/251 \times 100 = 13.3$:

Մեր կողմից կատարված վերլուծության արդյունքում կարող ենք փաստել, որ

- Եթե ԱԱՀ=0%, մաքսատուրք=0%, ապա մաքսային արժեքը 10%-ով բարձրացնելիս նոր ստացվող արժեքը կբարձրանա 10%-ով,
- Եթե ԱԱՀ=20%, մաքսատուրք=0%, ապա մաքսային արժեքը 10%-ով բարձրացնելիս նոր ստացվող արժեքը կբարձրանա 12%-ով,
- Եթե ԱԱՀ=20%, մաքսատուրք=10%, ապա մաքսային արժեքը 10%-ով բարձրացնելիս նոր ստացվող արժեքը կբարձրանա 13%-ով:

Սա, իհարկե, տնտեսվարողների համար առաջ է բերում լրացուցիչ ֆինանսական ծախսեր, որն էլ նրանք հետագայում պիտի ներառեն ապրանքների շուկայական գնի մեջ, և, հետևաբար, շուկայում կունենանք ավելի թանկ վաճառվող ապրանքներ²³:

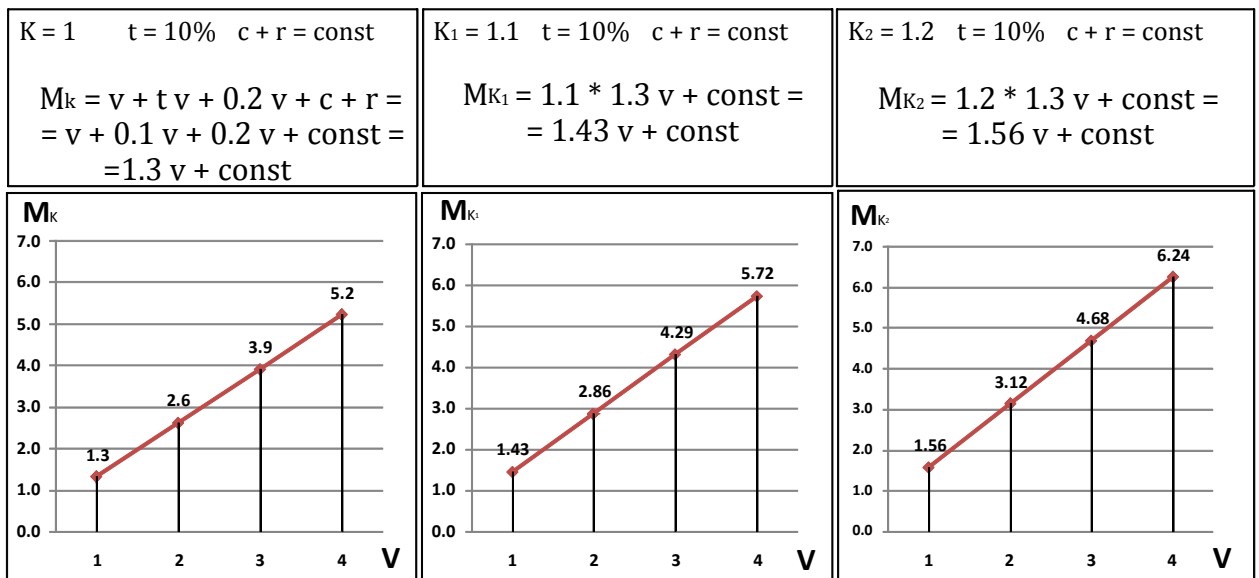
Մեր կողմից կազմված գծապատկերում (տես գծապատկեր 1.2.1-ը) դիտարկել ենք 3 դեպք, որտեղ թե ներմուծման մաքսատուրքն է հաստատուն՝ 10%, թե ԱԱՀ-ն է հաստատուն՝ 20%:

1. Երբ որպես մաքսային արժեք ընդունում ենք հաշիվ-ապրանքագրում ներկայացված արժեքը, հետևաբար ուղղիչ գործակից չենք կիրառում՝ $k=1$: Այս դեպքում նոր ստացվող մաքսային արժեքը սկզբնական հայտարարագրված արժեքի նկատմամբ կբարձրանա 1.3 անգամ: Այսինքն՝ 1 միավորը կդառնա 1.3, 2-ը՝ կդառնա 2.6, 3-ը՝ կդառնա 3.9, մաքսային արժեքի 4 միավորը կդառնա 5.2 միավոր և այսպես շարունակ:

2. Երբ մաքսային արժեքը որոշվում է 4-րդ մեթոդով, կիրառվում են ուղղիչ գործակիցներ և որպես ուղղիչ գործակից ընդունենք սկզբնական մաքսային արժեքի նկատմամբ 10%-ով ավելացում, այսինքն՝ $k=1.1$: Այս դեպքում նոր ստացվող մաքսային արժեքը սկզբնական հայտարարագրված արժեքի նկատմամբ կբարձրանա 1.43 անգամ: Այսինքն՝ 1 միավորը կդառնա 1.43, 2-ը՝ կդառնա 2.86, 3-ը՝ կդառնա 4.29, մաքսային արժեքի 4 միավորը կդառնա 5.72 միավոր և այսպես շարունակ:

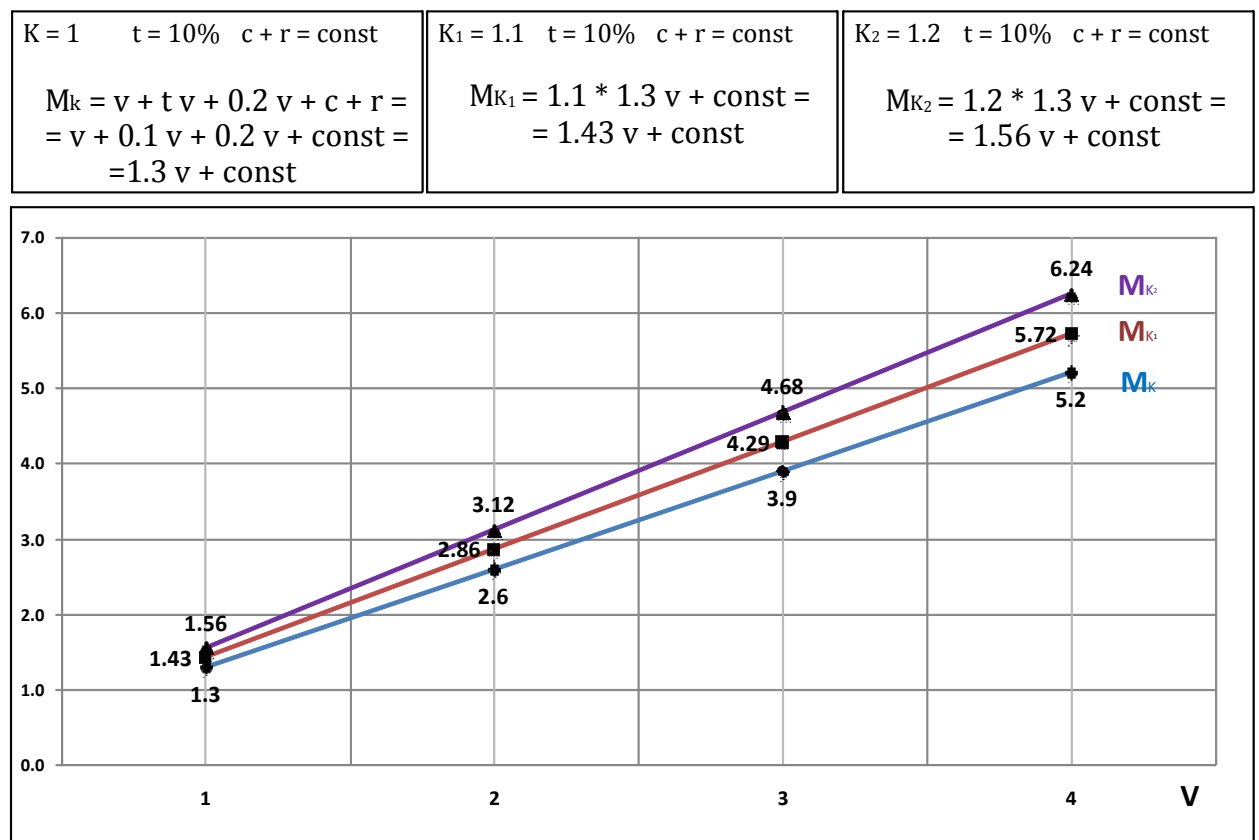
3. Երբ մաքսային արժեքը որոշվում է 4-րդ մեթոդով, կիրառվում են ուղղիչ գործակիցներ և որպես ուղղիչ գործակից ընդունենք սկզբնական մաքսային արժեքի նկատմամբ 20%-ով ավելացում, այսինքն՝ $k=1.2$: Այս դեպքում նոր ստացվող մաքսային արժեքը սկզբնական հայտարարագրված արժեքի նկատմամբ կբարձրանա 1.56 անգամ: Այսինքն՝ 1 միավորը կդառնա 1.56, 2-ը՝ կդառնա 3.12, 3-ը՝ կդառնա 4.68, մաքսային արժեքի 4 միավորը կդառնա 6.24 միավոր և այսպես շարունակ (տես գծապատկեր 1.2.1-ը):

²³ Ապրանքների ներմուծման գնի և շուկայական գնի տարբերությունները տես Ատենախոսության 3.1 հարցում արված վերլուծության մեջ, էջ 89

Գծապատկեր 1.2.1. Մաքսային արժեքի փոփոխությունը՝ ուղղիչ գործակիցներից կախված²⁴

Մաքսային արժեքի փոփոխության ներկայացված 3 դեպքերը համադրելով՝ կունենանք հետևյալ արդյունքը (տես գծապատկեր 2.2.2-ը)։

Գծապատկեր 1.2.2. Մաքսային արժեքի վրա ուղղիչ գործակիցների ազդեցությունը

²⁴ Գծապատկերը և հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից

Այս համատեքստում կարող ենք առանձնացնել կարևոր ևս մեկ հանգամանք՝ այն է՝ ԱԱՀ-ի գանձումը սահմանին մաքսային մարմինների կողմից, ինչը լրացուցիչ ֆինանսական դժվարություններ է ստեղծում ներմուծողների համար և ինչ-որ առումով կրճատում է նաև ներմուծումների ծավալները: Ասված դիտողությունը ցույց տանք իրական արժեքներով: Վերը ներկայացված ապրանքների համար 2016թ. վճարվել է ԱԱՀ հետևյալ չափերով՝

➤ կարագ-286.7 մլն դր,

$ԱԱՀ_v = \text{ԱԱՀ-ի դրույքաչափ} \times 1\text{կգ-ի համար հաշվարկված մաքսային արժեք} \times \text{ներմուծված քանակը՝ կգ-երով}^{25} = 20\% \times 1587 \times 903400 = 286.7 \text{ մլն},$

➤ մարգարին-185.0 մլն դր,

$ԱԱՀ_v = \text{ԱԱՀ-ի դրույքաչափ} \times 1\text{կգ-ի համար հաշվարկված մաքսային արժեք} \times \text{ներմուծված քանակը՝ կգ-երով}^{26} = 20\% \times 527 \times 1755700 = 185.0 \text{ մլն},$

➤ բրինձ-40.4 մլն դր,

$ԱԱՀ_p = \text{ԱԱՀ-ի դրույքաչափ} \times 1\text{կգ-ի համար հաշվարկված մաքսային արժեք} \times \text{ներմուծված քանակը՝ կգ-երով}^{27} = 20\% \times 251 \times 805000 = 40.4 \text{ մլն}:$

Տնտեսվարողները այս չափով պակաս ազատ դրամական միջոցներ են ունենում, ինչը կարող է ուղղակիորեն անդրադառնալ հետագա ներմուծումների և արտադրական գործընթացի վրա՝ առաջ բերելով դրանց ծավալների նվազման:

Հետազոտությունից կարող ենք կատարել այն հետևությունը, որ ՀՀ-ում մաքսային կարգավորումը դեռևս իրականացնում է հիմնականում ֆիսկալային գործառույթ, որը, փաստորեն, յուրովի խոչընդոտ է՝ ուղղված ազատ շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը և միջազգային ինտեգրացիային մասնակցությանը՝ առաջացնելով հետևյալ բացասական հետևանքները՝

- տնտեսության ոչ արդյունավետ զարգացում,
- ապրանքների շուկայական գների արհեստական բարձրացում,
- սպառողների շահերի անտեսում և այլն²⁸:

²⁵ Տես Հավելված 2, էջ 140

²⁶ Տես Հավելված 2, էջ 141

²⁷ Նայել նույն տեղում

²⁸ Եզրահանգումներն արված են հեղինակի կողմից՝ կատարված ուսումնասիրությունների հիման վրա

Անվիճելի է միջազգային առևտրի դերը ցանկացած երկրի տնտեսական զարգացման գործում: Ըստ ամերիկացի հայտնի տնտեսագետ Ջ. Սաքսի, աշխարհի ցանկացած երկրի տնտեսական հաջողությունը ամենից առաջ պայմանավորված է արտաքին առևտրի շրջանակների ընդլայնմամբ: Նա ընդգծել է, որ ոչ մի երկրի դեռևս չի հաջողվել ստեղծել կայուն և զարգացած տնտեսություն՝ առանց համաշխարհային տնտեսությանը անդամագրվելու և միջազգային առևտրի ոլորտում իր մասնակցության շրջանակները ընդլայնելու²⁹:

Քանի որ միջազգային առևտուրը մեծ կախվածություն ունի նաև մաքսային կարգավորումից³⁰, ՀՀ համար ժամանակի հրամայական է դարձել մաքսային կարգավորման ֆիսկալային գործառույթից աստիճանաբար անցում կատարել միջազգային տնտեսական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող կարգավորող գործառույթին՝ զուգահեռ կիրառելով ներմուծման արտոնյալ մաքսային կարգավորում նոր տեխնոլոգիաների, սարքավորումների և արտադրական գործընթացը կազմակերպելու միջոցների նկատմամբ, և ստեղծել նպաստավոր ներդրումային միջավայր գիտատար և աշխատատար ճյուղերի զարգացման համար: Նշված արդյունքներին հասնելու համար, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է՝

1. ՀՀ-ում առկա և շատ հեռանկարային տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արտադրության զարգացման, կենսաֆիզիկայի և կենսաքիմիայի նվաճումները դեպի արտադրություն և համաշխարհային շուկա հանելուն ուղղված գիտական և գիտագործնական միջազգային կենտրոնների ստեղծմանը նպաստող գործընթացներին օժանդակող և այլ միջոցառումներ,
2. պետական համապատասխան լծակներով և կառավարության ակտիվ աշխատանքների շնորհիվ կարողանալ միջազգային շուկայում տեղ ապահովել ՀՀ-ում արտադրված մրցունակ և հատկապես ինտելեկտուալ աշխատանքի արդյունք հանդիսացող ապրանքների համար (օր.՝ համակարգչային ծրագրեր),

²⁹ «Мировая экономика и Международные экономические отношения» Руденко Л. В. Москва, Юрайт, 2008г. - 102 с.

³⁰ «International trade theory and policy» (Chapter 40) by Steven M. Suranovic, Washington, 2015, 330 pg.

3. բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման և սպառողների շահերի պաշտպանության նպատակով ապրանքների մաքսային արժեքը որոշել հիմնականում գործարքի գնի մեթոդով, որի արդյունքում չեն օգտագործվի ուղղիչ գործակիցներ, կթեթևանա ներմուծող/արտահանողի հարկային բեռը և շուկայում կարող է տեղի ունենալ գների կարգավորում, նույնիսկ՝ նվազում:
4. աստիճանաբար հասնել նրան, որ ավելացված արժեքի հարկը ներմուծման դեպքում չգանձվի մաքսային սահմանի վրա, այլ այն դառնա որպես ներքին հարկ առևտրային գործընթացից, այսինքն՝ հարկ շրջանառությունից (անուղղակի հարկատեսակներ) կամ հարկ շահույթից (ուղղակի հարկատեսակներ),
5. հեշտացնելու և պարզեցնելու համար մաքսային արժեքի որոշումը՝ միջազգային ISO ստանդարտներով ուղարկվող այն ապրանքների սերտիֆիկացումը, որոնց ստանդարտները մոտ են կամ համընկնում են ՀՀ ստանդարտների հետ, իրականացնել՝ հիմք ընդունելով ISO ստանդարտները:

Նման մոտեցումները և միջոցառումները, ինչպես նաև վերջին տարիներին իրականացվող մաքսային կարգավորման միտումները ՀՀ-ում՝ աստիճանաբար կնվազեցնեն մաքսային կարգավորման ֆիսկալ գործառույթը:

ՀՀ-ում մաքսային վարչարարության իրականացման մեկ այլ մտահոգիչ հարց է հետևյալը. աստիճանաբար ավելի շատ գործարարներ և անհատ ձեռներեցներ երրորդ երկրներից Հայաստան ներկրվող ապրանքները նախընտրում են մաքսազերծել ոչ թե ՀՀ սահմանին, այլ Բելառուսում կամ Ռուսաստանում: ՀՀ սահմանին ապրանքը մաքսազերծելիս մաքսային մարմինները հիմնականում հաշվի չեն առնում այդ ապրանքը ուղեկցող հաշիվ-ապրանքագրի տվյալները և կիրառում են ավելի բարձր՝ «իսկիչ գին»: Իսկ հատկապես Բելառուսում մաքսային մարմինների համար հիմք է ծառայում հաշիվ-ապրանքագիրը: Այս ամենի հետևանքով ՀՀ պետբյուջեն զգալի կորուստներ է ունենում ԱԱՀ-ի գանձման տեսանկյունից, քանի որ ներմուծվող ապրանքներից գանձված ԱԱՀ-ն անմիջապես փոխանցվում է պետբյուջե: Իսկ այն պահին, երբ մաքսազերծումը կատարվում է Բելառուսում և Ռուսաստանում, ՀՀ պետբյուջե ավելի քիչ են ԱԱՀ վճարվում: Այդ իսկ պատճառով ավելի

նպատակահարմար է, որ հսկիչ գների կիրառման և նմանօրինակ գործունեությունը իրականացվի հարկային մարմինների կողմից, իհարկե ոչ նմանատիպ բարձր գների կիրառմամբ:

Ի մի բերելով վերոշարադրյալ հարցի շրջանակներում արված հետազոտությունների և վերլուծությունների արդյունքները՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին՝

1. Մաքսային արժեքի հաշվարկման մեթոդներից ամենամեծ ցուցանիշը՝ ըստ կիրառելիության, նկատվում է առաջին մեթոդի դեպքում, որն աստիճանաբար աճում է՝ ըստ տարիների: Սրան զուգահեռ նկատվում է մաքսային արժեքի որոշման 4-րդ մեթոդի նվազում, ինչը փաստում է մաքսային համակարգի դերի բարձրացման և ֆիսկալային գործառույթի նվազման մասին, ինչպես ընդունված է քաղաքակիրթ աշխարհում, սակայն դեռևս շատ անելիքներ կան տվյալ ցուցանիշի՝ նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ:
2. Պետական բյուջեի համալրման նպատակով մաքսային մարմինների կողմից հաճախ կիրառվում են մաքսային արժեքի հաշվարկման ուղղիչ գործակիցներ կամ հսկիչ գներ, որոնք էական ֆիսկալային ազդեցություն ունեն: Օրինակ՝ մեծածավալ ապրանքաշրջանառության դեպքում ուղղիչ գործակցի շատ փոքր փոփոխությունն անգամ բերում է դրամական մեծ արժեքների: Եթե կիրառվի ուղղիչ գործակից մաքսային արժեքի 5%-ի չափով, ապա նոր ստացվող գինը կբարձրանա առնվազն 6%-ով՝ սկզբնական հայտարարագրված մաքսային արժեքի նկատմամբ: Սա այն դեպքում, երբ մաքսատուրքի դրույքաչափը 0% է: Եթե մաքսատուրքի դրույքաչափը 10% է, ապա նոր ստացվող գինը կբարձրանա 6.5%-ով և այսպես շարունակ:
3. Նպատակահարմար է աստիճանաբար ԱԱՀ-ն հանել մաքսային եկամուտների մասնաբաժնից, քանզի այն ստեղծում է լրացուցիչ ֆինանսական ծախսեր և ազատ դրամական միջոցների կորուստ տնտեսվարողների համար և այդ ձևով ազդում ներմուծումների, ինչպես նաև արտադրական գործունեության կրճատման վրա:

4. Ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխողները նախընտրում են երրորդ երկրներից ՀՀ ներկրվող ապրանքները մաքսազերծել ոչ թե ՀՀ սահմանին, այլ ԵԱՏՄ անդամ այլ երկրում, քանի որ ՀՀ սահմանին ապրանքը մաքսազերծելիս հիմնականում կիրառվում են «հսկիչ գներ»: Այս ամենի հետևանքով ՀՀ պետությունը զգալի կորուստներ է ունենում՝ հատկապես ԱԱՀ քիչ գանձումների գծով:

Ի վերջո, արված վերլուծությունների հիման վրա կարելի է ենթադրել, որ աստիճանաբար մաքսային կարգավորումը կնվազեցնի իր ֆիսկալ գործառույթը, բյուջեի համալրումը կկատարվի ներքին հարկերի հաշվին՝ ինչպես ընդունված է համաշխարհային փորձում:

1.3. Պետության մաքսային քաղաքականությունը որպես տնտեսվարողների ֆինանսական վիճակի և տնտեսության զարգացման գործիք

ՀՀ կողմից վարվող մաքսային քաղաքականությունն սահմանվում է որպես ազգային տնտեսության պահպանման և զարգացման, պետական բյուջեի եկամտային մասի լրացման, համաշխարհային տնտեսական կապերի ամրացման նպատակով ներքին և արտաքին շուկայում ապրանքների, կապիտալի, ծառայությունների, ինտելեկտուալ և աշխատանքային ռեսուրսների շարժի կարգավորման գործընթացում պետության մշակած տնտեսական և վարչական միջոցներ, մաքսային կանոններ, մեթոդներ ու դրանց կիրառման միջոցներ³¹: Այսինքն՝ մաքսային քաղաքականությունը ներառում է պետական մարմինների և տնտեսվարող սուբյեկտների

³¹ «Таможенное право» Учебник / 5-е изд., перераб. и доп. Рассолов М. М., Эриашвили Н. Д. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2011г., 462 с.

փոխհարաբերությունների ամբողջությունը՝ մաքսային հարաբերությունների համակարգում³²:

Տնտեսության գլոբալացմանն ուղղված ներկայիս զարգացման միտումները վկայում են այն մասին, որ արտաքին շուկաների հետ շփումները կարող են նպաստել տնտեսության իրական հատվածում օտարերկրյա կապիտալի ներգրավմանը, արտադրվող ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների որակի և մրցունակության բարձրացմանը, գիտության և տեխնիկայի վերջին նվաճումների ու նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառմանը, գործունեության առաջադեմ փորձի ներդրմանը, ընդհանուր առմամբ, տնտեսական համակարգի բնականոն զարգացման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը:

Փորձենք բացահայտել տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության վրա մաքսային քաղաքականության ազդեցության հետևանքները: Ներկայացնենք ՀՀ խոշոր հարկ վճարող կազմակերպությունների գործունեության 2014-2016թթ. ամփոփ ցուցանիշները³³ և կատարենք կանխատեսում 2020թ. համար (տես աղյուսակ 1.3.1-ը)।

2015թ. անդամակցելով ԵԱՏՄ-ին՝ խոշոր հարկ վճարողների մոնիտորինգի ցուցանիշներից պարզ է դառնում, որ կազմակերպություններն ունեցել են անկում գրեթե բոլոր հիմնական ցուցանիշների գծով: 2016թ. խոշոր հարկ վճարողների կողմից ներմուծումն ու վճարված մաքսային վճարներն ավելացել են, իսկ իրացումից հասույթը և պետական բյուջե վճարված հարկերը՝ պակասել, հետևաբար կենթադրենք, որ կազմակերպություններն ավելի թանկ գներով են ներմուծել հումքային և/կամ այն ապրանքները, որոնք անհրաժեշտ են արտադրական գործընթացն իրականացնելու համար:

³² «Մաքսային քաղաքականության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում»: Ն. Մ. Ֆահրադյան, Հայաստան, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #10-11 սեպտ-հոկտ. 2014թ., էջ 47-51

³³ <http://www.taxservice.am/Content.aspx?itn=TILTaxPayersMonitoring>
ՀՀ հարկային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

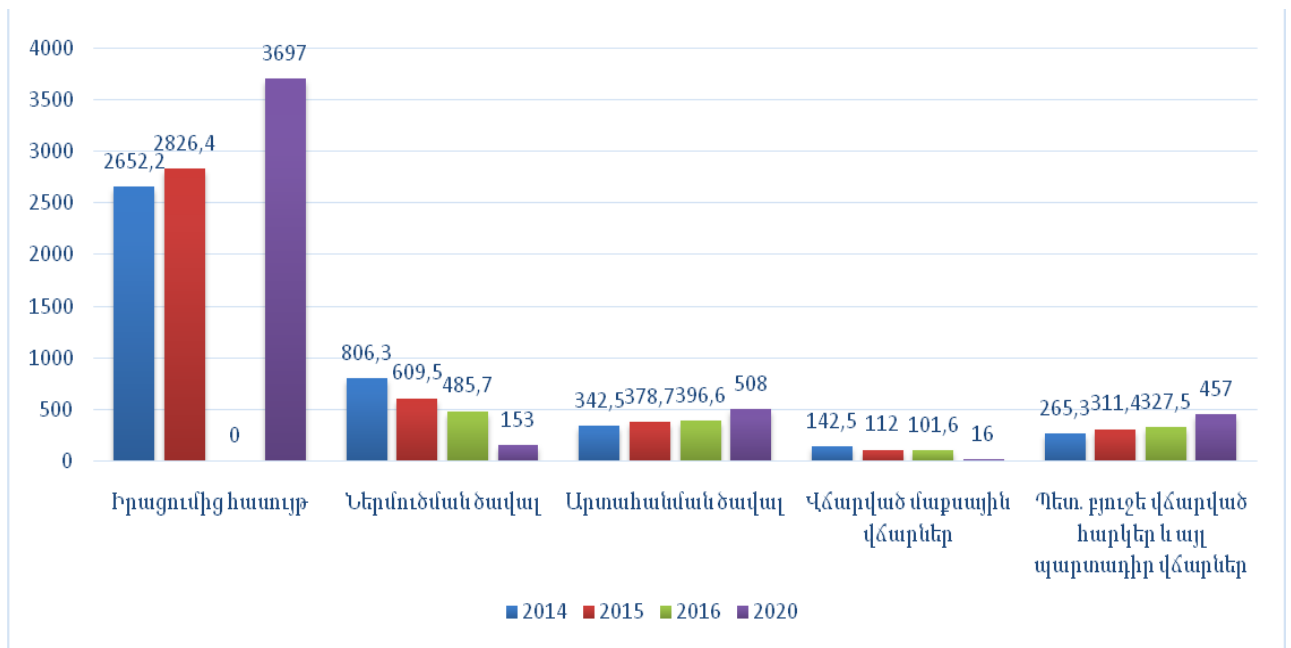
Խոշոր հարկ վճարողների մոնիտորինգի ցուցանիշները՝ ըստ 2014-2016թթ.³⁴ և
կանխատեսում 2020թ. համար³⁵ (մլրդ ՀՀ դրամ)

Ցուցանիշ	2014թ.		2015թ.		2016թ.		2020թ.
	Հունվ-դեկտ	Աճի տեմպ, %	Հունվ-դեկտ	Աճի տեմպ, %	Հունվ-դեկտ	Աճի տեմպ, %	Կանխատեսում
Իրացումից հասույթ	2652.2	112.8	2826.4	107.1	-	97.1	3697
Ներմուծման ծավալ	806.3	100.7	609.5	73.1	485.7	86.8	153
Արտահանման ծավալ	342.5	98.9	378.7	104.1	396.6	103.6	508
Վճարված մաքսային վճարներ	142.5	102.6	112.0	75.2	101.6	90.0	16
Պետական բյուջե վճարված հարկեր և պարտադիր վճարներ	265.3	106.5	311.4	117.5	327.5	105.9	457

Այսինքն՝ 2016թ. ՀՀ կողմից վարվող մաքսային քաղաքականությունն այնքան էլ չի նպաստել ներքին արտադրության խթանմանը: Սակայն, եթե դիտարկենք 2020թ. կանխատեսման արդյունքները, ապա կնկատենք, որ իրացումից հասույթի ավելացմանը զուգահեռ ավելանում են նաև արտահանումն ու պետական բյուջե վճարվող հարկերը, ինչը հուսադրող է և վկայում է առաջիկայում ներքին արտադրության ավելացման, հետևաբար նաև վարվող մաքսային քաղաքականության առավել բարենպաստության մասին (տես գծապատկեր 1.3.1-ը):

³⁴ <http://www.taxservice.am/Content.aspx?itn=TILTaxPayersMonitoring>

³⁵ Կանխատեսումը կատարվել է $Y=a+bX$ գծային ռեգրեսիոն բանաձևի կիրառմամբ: Գծային ռեգրեսիան կախյալ և անկախ փոփոխականների միջև փոխհարաբերությունների մոդելավորման գծային մոտեցումն է: Գծային ռեգրեսիան, հիմնվելով որոշակի պատմական շարքի վրա, հնարավորություն է տալիս վեր հանել որոշակի տեղեկություն և կատարել կանխատեսում՝ առանց սեզոնի ազդեցության, և պարզել անկախ փոփոխականի (X) փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի (Y) վրա: b -էլաստիկություն, ցույց է տալիս անկախ փոփոխականի (X) 1 միավորի փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի (Y) վրա և հաշվարկվում է $b=N\Sigma XY-(\Sigma X)(\Sigma Y)/N\Sigma X^2-(\Sigma x)^2$ բանաձևով, որտեղ Y-կախյալ փոփոխական (<ՆԱ, մաքսային եկամուտներ), X- անկախ փոփոխական (ժամանակային շարք), N- դիտարկվող (X,Y) զույգերի քանակը, a-սկզբնական արժեք, հաշվի առնելով, որ դիտարկվող պատմական տվյալները սկսվում են 0-ից մեծ ցուցանիշով, առաջանում է որոշակի սկզբնական արժեքի ներդրման անհրաժեշտություն, որը հաշվարկվում է $a=\Sigma Y-b\Sigma X/N$ բանաձևով

Գծապատկեր 1.3.1. Խոշոր հարկ վճարողների մոնիտորինգի ցուցանիշներն ըստ 2014-2020թթ.³⁶

Եթե համեմատենք կազմակերպությունների կատարած ծախսերի և իրացումից հասույթի արդյունքները, ապա ըստ տարիների կունենանք հետևյալ պատկերը՝ 2014թ.՝ ծախսեր-104.5%, հասույթ-112.8%, 2015թ.՝ ծախսեր-96.5%, հասույթ-107.1%, 2016թ.՝ ծախսեր-97.95%, հասույթ-97.1%³⁷: Սա նշանակում է, որ համապատասխանաբար ըստ տարիների հասույթը գերազանցում է ծախսերը 1.07, 1.10 անգամ, իսկ 2016թ.՝ գրեթե հավասար են, այսինքն՝ կազմակերպություններն ավելի շատ ծախսեր են կատարում միավոր արտադրանք ստանալու համար (տես գծապատկեր 1.3.2-ը): Նշենք նաև, որ աստիճանաբար կրճատվում է տնտեսվարողների թվաքանակը, և եթե վերոնշյալ միտումը շարունակվի, ապա մոտ ապագայում ևս կունենանք կազմակերպությունների նվազում, հետևաբար նաև՝ ներքին արտադրության և արտահանման ծավալների կրճատում:

³⁶ Գծապատկերը կազմված է աղյուսակ 1.3.1-ի տվյալների հիման վրա

³⁷ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից՝ աղյուսակի տվյալների հիման վրա

Գծապատկեր 1.3.2. Կազմակերպությունների մոնիտորինգի ցուցանիշների բացարձակ փոփոխությունը նախորդ տարվա համեմատ՝ ըստ աճի տեմպի³⁸

Ըստ առանձին կազմակերպությունների, պետական բյուջե կատարված հարկային և մաքսային վճարումներն 2014-2016թթ. ներկայացված են Հավելվածներում³⁹:

Աղյուսակի տվյալներից ակնհայտ է, որ տարեց տարի աճում են հարկատուների կողմից կատարվող հարկային վճարումները և նվազում՝ մաքսային վճարումները: 2015թ. ընդհանուր մաքսային վճարումները 2014թ. համեմատ նվազել են 21.4%-ով, իսկ 2016թ. 2015թ. համեմատ՝ 10%-ով: Մաքսային վճարների կրճատումը կապյմանավորենք ԵԱՏՄ անդամակցությամբ, ինչի արդյունքում անդամ երկրներից ներկրումներն ավելացել են և պակասել են երրորդ երկրներից ներկրումները, ինչի հետևանքով էլ պակասել են մաքսային մարմինների կողմից հավաքագրվող և պետական բյուջե գանձվող մաքսատուրքերը:

Վիճակը նույնն է նաև ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների պարագայում, այստեղ ևս ավելացել են հարկային, և պակասել մաքսային վճարումները⁴⁰: Ներմուծող կազմակերպությունների թվաքանակը ևս աստիճանաբար պակասում է, ինչը որ լուրջ մտահոգություն է թե մաքսային մարմինների կողմից վարվող մաքսային քաղաքականության, և թե պետության կողմից վարվող արտաքին տնտեսական գործունեության տեսանկյունից: Որպես լուծում կփորձենք առաջարկել ավելի

³⁸ Գծապատկերը կազմվել է աղյուսակ 1.3.1-ի տվյալների և հեղինակի կողմից կատարված հաշվարկների հիման վրա

³⁹ Տես Հավելված 4, էջ 144

⁴⁰ Տես Հավելված 5, էջ 145

բարենպաստ հարկային քաղաքականություն և պարզեցված մաքսային ընթացակարգեր կիրառել տվյալ տնտեսվարողների նկատմամբ:

Փորձենք նաև վերլուծել մաքսային քաղաքականության ազդեցությունը տնտեսության զարգացման վրա:

Պետության տնտեսական ֆունկցիան մի կողմից ներմուծման սահմանափակման հիման վրա ազգային արտադրության պաշտպանությունն է, մյուս կողմից՝ միջոցառումների այնպիսի համակարգի ձևավորումը, որը կտանի միջազգայնորեն մրցունակ ապրանքների արտադրությանը և դրանց արտահանման ծավալների ընդլայնմանը: Անշուշտ, ներմուծման սահմանափակումների կիրառումը ազատականացված շուկաների կողմից մերժվում է, սակայն թույլատրելի սահմաններում դրանց խելամիտ և նպատակային կիրառման հնարավորություններ միշտ էլ կարելի է գտնել:

Այսօր պետություններն ունեն արտաքին առևտրի վրա ազդելու բազմաթիվ լծակներ, սակայն դրանց կիրառման հնարավորությունը կախված է կոնկրետ երկրի արտաքին առևտրային քաղաքականության նպատակից, պատմական այս կամ այն ժամանակահատվածում երկրի առջև ծառացած տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման անհրաժեշտությունից:

ՀՀ-ն 1992թ.-ից իրականացնում է արտաքին առևտրի հետևողական ազատականացում: Արտաքին առևտուրը կարգավորվում է ինչպես օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերի միջոցով սահմանված նորմերի համաձայն, այնպես էլ երկկողմ և բազմակողմ միջպետական և միջկառավարական համաձայնագրերի հիման վրա⁴¹:

Այսօր Հայաստանում արտահանումը հանդիսանում է երկրի զարգացման կարևորագույն պոտենցիալը: Ավելին, որոշ հեղինակավոր փաստաթղթեր արտահանման աճը երկրի զարգացման գերպահանջ են որակում:

Արտահանման քաղաքականությունը կենսագործվում է երկու գործող անձանց մասնակցությամբ և համատեղ ջանքերով: Ձեռնարկությունների կողմից մշակված և նպատակաուղղված արտահանման քաղաքականությունը աջակցություն է ստանում

⁴¹ «Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ» Աղաջանյան Գ., Երևան, «Տնտեսագետ», 2008թ., 296 էջ

պետության կողմից: Ձեռնարկությունները կոչված են իրենց տնօրինության տակ գտնվող ռեսուրսները ճկուն հարմարեցնելու արտաքին (շուկայական) պայմաններին: Դրա շնորհիվ ապահովվում է բարձր շահութաբեր ապրանքների դինամիկ աճ⁴²:

Արտահանման խրախուսումը սերտորեն կապված է երկրի արդյունաբերական քաղաքականության հետ: Արտահանման խրախուսումը իր մեջ ներառում է նաև ազգային, այդ թվում և արտահանվող արտադրության զարգացում: Ընդհանրապես, արտահանումը չի կարող ինքնանպատակ լինել. անկախ իրագործման ոլորտից՝ տնտեսական ցանկացած քաղաքականության հիմքում ընկած է սահմանափակ ռեսուրսներով անսահմանափակ պահանջմունքների արդյունավետ բավարարման խնդիրը: Հայաստանի համար, որը հարուստ չէ բնական ռեսուրսներով, այս խնդիր լուծումն արտաքին առևտրային քաղաքականության համատեքստում համեմատաբար բարդ է և յուրօրինակ մոտեցում է պահանջում:

Թեև ընդունված է մեր երկրի արտադրական պոտենցիալը դիտարկել մի քանի ապրանքների մասով՝ կոնյակ, հումք, ոչ ոգելից ըմպելիքներ, սակայն Հայաստանի արտահանման պոտենցիալը շատ ավելի հզոր է: Խոսքը վերաբերում է ոչ միայն գյուղմթերքի վերամշակմանն ու արտահանմանը, այլ նաև թեթև արդյունաբերության, էլեկտրաէներգիա արտահանելու փոխարեն էներգատար արտադրությունների հիմնմանը, ծառայությունների ոլորտի զարգացմանը, սակայն ոչ միայն ֆինանսական շուկայի և տուրիզմի, այլ, օրինակ՝ տրանսպորտային համակարգի, որը կարծես պետք է լինի արտահանման մեծ կշիռ ունեցող ՀՀ ամենազարգացած ու արագ աճող ճյուղը՝ իր հերթին հանդիսանալով կայուն հենք արտահանումների համար⁴³:

ՀՀ, որպես փոքր տնտեսությամբ երկրի համար առևտրատնտեսական կապերի խորացման առաջնայնությունը հիմնականում պայմանավորված է ներքին շուկայի սահմանափակությամբ, ինչն ինքնին իրացման արտաքին շուկաներ ձեռք բերելու պահանջ է առաջ քաշում: Այդ իսկ պատճառով, ՀՀ տնտեսական զարգացումը պետք է ունենա դեպի արտաքին շուկաներ կողմնորոշվածություն՝ միաժամանակ իրագործելով

⁴² Գաբրիելյան Ա. Գ. «Ապրանքներ ներմուծող կազմակերպությունների գործունեության բարելավման հիմնախնդիրները (ՀՀ օրինակով)», թեկնածուականատենախոսություն: Երևան, ՀՊՏՀ, 2009թ, 151էջ

⁴³ Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2011թ. «Առևտրային քաղաքականություն և աճի կայունություն»: Երևան, Հունիս 2012թ. «Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն» ՊՈԱԿ, 72 էջ

հնարավոր առավելագույնը՝ ներմուծվող բավականին լայն անվանացանկի ապրանքները տեղական արտադրանքով փոխարինելու ուղղությամբ:

Սակայն ներմուծման կրճատումը ներքին արտադրության հաշվին հնարավոր է իրականացնել միայն տնտեսության սահմանափակ թվով ճյուղերում, չնայած այն չի ապահովում տեղական տնտեսական աճի բարձր տեմպեր, քանի որ ներքին սպառման ընդլայնումը սահմանափակ է: Մեր երկրում առկա են որոշ հումքատեսակներ /օրինակ՝ պղինձ, մոլիբդեն, կապար, ցինկ, կրաքար և այլն/, որոնց սակավությունը, ինչպես նաև արդյունահանման դժվարությունները թույլ չեն տալիս դրանց արտահանումը դիտել որպես արտաքին առևտրի գլխավոր ռազմավարական ուղղություն, ինչպես դա իրականացրել են Ռուսաստանը, Թուրքմենստանը կամ արաբական մի շարք երկրներ: Սակայն ներմուծման սահմանափակումը որպես ռազմավարական կարևոր ուղղություն ընտրելը նույնպես նպատակահարմար չէ, քանի որ նախ ներմուծման հետ մրցակցող ճյուղի պաշտպանությունը կարող է վերածվել մշտական երևույթի, որը բացասական ազդեցություն կունենա արտաքին առևտրի զարգացման վրա⁴⁴:

Խոսելով ՀՀ արտաքին առևտրի մասին՝ պետք է նշել, որ այլ կլինեին ցուցանիշները, եթե ՀՀ-ն չունենար տրանսպորտային հաղորդակցության խնդիրներ: Մասնավորապես, Հայաստանում տրանսպորտային ծառայությունների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի և արտաքին առևտրաշրջանառության նկատմամբ ամենաբարձրերից մեկն է աշխարհում՝ համապատասխանաբար գերազանցելով համաշխարհային միջինները մոտ 3.3 և 1.8 անգամ⁴⁵:

Ռուսաստանի հետ երկաթուղային հաղորդակցության վերականգնումը ՀՀ համար անհրաժեշտություն է: Աբխազիայի տարածքով դեպի Ռուսաստան Հայաստանի բեռնափոխադրման արժեքը կնվազի շուրջ 30%-ով: Այսինքն, եթե ներկայումս Երևանից Մոսկվա մեկ տոննա բեռի փոխադրման արժեքը կազմում է շուրջ 80 ԱՄՆ դոլար, ապա երկաթգծի վերագործարկման դեպքում այն կկազմի 50-55 ԱՄՆ

⁴⁴ «Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման գերակայությունների գնահատումը և կանխատեսումը» Աթոյան Կ. Լ., Սուվարյան Յու. Մ. և ուրիշ., Երևան, Տնտեսագետ, 2015թ., 115 էջ

⁴⁵ Հաշվարկվել է http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/General_Indicators/RA_Foreign_Trade_By_Types_Of_Transport/2016/vt_artar_transp_maqsarj_2015_2016_lkis.xls և <https://www.google.am/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=0ahUKewil2aOx08vPAhXhE5oKHSGaALcQFghmMAk&url> տվյալների հիման վրա

դոլար⁴⁶: Կան բազմաթիվ հետազոտություններ, որոնք գնահատում են թե ինչպիսի ազդեցություն է ունենում շրջափակումը ՀՀ արտաքին առևտրի վրա: Օրինակ՝ Ե.Պոլյակովան գնահատել է, որ շրջափակման վերացումը և տրանսպորտային ցանցի զարգացումը կարող է կրկնապատկել ՀՀ արտահանման ծավալները և ավելացնել ՀՆԱ-ն ավելի քան 30%-ով: Հաջորդ բարդությունը կապված է արտադրանքի տեղափոխման տևողության և ժամկետների հետ, որոնք ազդում են արտաքին շուկաներում մեր արտադրանքի մրցունակության վրա⁴⁷:

Աղյուսակ 1.3.2

Տրանսպորտային ծախսերի կառուցվածքը մի քանի ներմուծվող ապրանքների համար⁴⁸

Ապրանք	Ներմուծման երկիր	Ապրանքի արժեքը, ԱՄՆ դոլար	Տրանսպորտային ծախսերը 1 կոնտեյնների հաշվով (20' = 20 տոննա)	Ապրանքի արժեքի մեջ տրանսպ. ծախսերի բաժինը ⁴⁹ , %
Հյութեր	Ավստրիա	18 000	4000/20'	22.2
Հանքային ջուր	Ֆրանսիա	16 800	4900/20'	29.2
Սիգարետ	Հունաստան	210 000	3800/20'	1.8
Թխվածք	Իտալիա	34 500	4700/20'	13.6
Ձիթապտուղ	Հունաստան	18 600	2800/20'	15.1
Մակարոնեղեն	Իտալիա	27 600	3300/20'	12
Լամպեր և մարտկոցներ	Չինաստան	77 000	6000/20'	7.8
Կերամիկական սալիկ	Չինաստան	18 000	3500/20'	19.4
Կերամիկական սալիկ	Իսպանիա	25 000	2900/20'	11.6
Շինանյութ	Թուրքիա	9 000	2400/20'	26

Ներկայացնենք ներմուծվող և արտահանվող որոշ ապրանքների տրանսպորտային ծախսերը (տես աղյուսակ 1.3.2-ը), որտեղ բերված են այն երկրները, որտեղից ՀՀ են ներմուծվում ապրանքները, ինչպես նաև ներկայացված են 1

⁴⁶ «О некоторых аспектах обеспечения внешнеэкономической эффективности Армении», Гомцян А.. «Финансы и экономика», Ереван, октябрь 2013, # 10 (160), с. 10

⁴⁷ http://thelibrary.ru/books/elena_polyakova/finansy_i_kredit_uchebnoe_posobie-read.html
Электронная библиотека

⁴⁸ «Տրանսպորտային իրավիճակը և բեռնափոխադրումների ծախսերի հաշվարկը»: Ի. Բելուբեկյան, Ձեկույց «Հայաստանի արտահանման խթանման խնդիրները» թեմայով կոնֆերանսի, Երևան, ՀԱԱՀ, 2015թ.

⁴⁹ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ աղյուսակի տվյալների հիման վրա

կոնտեյների (բեռնարկ) տեղափոխման համար կատարվող տրանսպորտային ծախսերն ու դրանում գտնվող ապրանքների արժեքը՝ ԱՄՆ դոլարով արտահայտած: Ընդ որում, բոլոր դեպքերում մեկ կոնտեյների տարողությունը հաշվարկված է 20 տոննա:

Մեր կողմից հաշվարկվել և աղյուսակ 1.3.2-ում ցույց են տրվել նաև միավոր ապրանքի արժեքի մեջ տրանսպորտային ծախսերի բաժինը: Ներկայացված ներմուծվող միավոր ապրանքների վերջնական արժեքի մեջ տրանսպորտային ծախսերը միջինը կազմում են 16%, որը բավականին մեծ արժեք է:

Նման կերպ հաշվարկելով նաև արտահանվող միավոր ապրանքների արժեքի մեջ տրանսպորտային ծախսերի բաժինը՝ կստանանք 46%՝ միջինացված մեծությամբ (տես աղյուսակ 1.3.3-ը).

Աղյուսակ 1.3.3

Տրանսպորտային ծախսերի կառուցվածքը մի քանի արտահանվող ապրանքների համար

Ապրանք	Արտահանման երկիր	Ապրանքի արժեքը, ԱՄՆ դոլար	Տրանսպորտային ծախսերը 1 կոնտեյների հաշվով (20' = 20 տոննա)	Ապրանքի արժեքի մեջ տրանսպ. ծախսերի բաժինը ⁵⁰ , %
Հյութեր	Մարսել/Ֆրանսիա	9 500	1750/20'	18.4
Հանքային ջուր	Նովոռոսիյսկ/ՌԴ	6 500	1600/20'	24.6
Քարե սալիկներ	Ռիժելա/Խորվաթիա	6 000	1500/20'	25
Քարե սալիկներ	Չիվան/Չինաստան	6 000	1900/20'	31.7
Պահածոյացված մրգեր	Լոս Անջելես/ԱՄՆ	54 000	2800/20'	5.2
Կոնյակ	Մոսկվա/ՌԴ	600 000	5000/40'	0.8
Պղինձ	Անթվերպեն/Հոլանդիա	360 000	1850/20'	0.5
Բենտոնիտ	Ռոտերդամ/Հոլանդիա	600	1850/20'	308
Գինի	Իլլիչեվսկ/Ուկրաինա	70 000	1700/20'	2.4

Քանի որ արտահանվող ապրանքների արժեքի գրեթե կեսը կազմում են տրանսպորտային ծախսերը, ապա ներմուծման երկրում հայկական ապրանքներն ունենում են ավելի բարձր արժեք, ինչը խոչընդոտ է հանդիսանում օտարերկրյա շուկաներում ապրանքների մրցունակության և սպառման համար: Մյուս կողմից էլ,

⁵⁰ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ աղյուսակի տվյալների հիման վրա

հաշվի առնելով տրանսպորտային ծախսերի նման ծավալները, ՀՀ տնտեսվարողները շատ դեպքերում խուսափում են էժան և մեծածավալ ապրանքների արտահանումից՝ փոխարենը նախապատվությունը տալով փոքրածավալ և ավելի բարձր արժեք ունեցող ապրանքներին: Ստացվում է, որ ծախսերը խոչընդոտում են արտահանումը, հետևաբար նաև ներքին արտադրությունն ու տնտեսական աճը: Ասվածը ներկայացնենք կոնկրետ օրինակով:

2015թ. ՀՀ-ից Ֆրանսիա է արտահանվել հյուր, որի տրանսպորտային ծախսերը կազմել են ապրանքի արժեքի 18.4%-ը: Հյուրի 1 կգ-ի արժեքը կազմում է մոտ 230 դրամ ($9500\$/20000\text{կգ}=0.475\ \$$): 1 կգ-ի տեղափոխման համար տրանսպորտային ծախսը կկազմի 42.3 դրամ ($18.4\%\times 230\text{դր}$): ՀՀ-ում նմանատիպ վաճառքի գինը հյուրի 1 կգ-ի համար մոտավորապես հավասար է 370 դրամի: Նույնչափ շահույթ ստանալու ակնկալիքով ՀՀ տնտեսվարողը Ֆրանսիայում պետք է նույն ապրանքը վաճառի առնվազն 412 դրամով ($370+42.3$):

Իսկ եթե տրանսպորտային ծախսերը կրճատենք պայմանական 75%-ով և 42 դրամի փոխարեն տնտեսվարողի ծախսը կազմի 12 դրամ, ապա արտահանված յուրաքանչյուր 1 կգ հյուրի դիմաց կստացվի 30 դրամ խնայողություն: Սա կբերի ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության մասնաբաժնի մոտ 0.5% աճի (ընդունենք, որ ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության մասնաբաժինը կազմում է 20%, որի մի կեսը կազմում է անասնաբուծությունը, իսկ մյուս կեսը՝ բուսաբուծությունը: ՀՀ-ից արտահանման հիմնական մասը կազմում է բուսաբուծական արտադրանքը: Եթե պայմանականորեն ընդունենք, որ տնտեսվարողն իր 1 կգ հյուրի տեղափոխումից 30 դրամ տնտեսած գումարից 5 դրամը կհատկացնի լրացուցիչ հումք՝ միրգ ձեռք բերելուն, ապա գյուղատնտեսական արտադրանքի մթերումը կավելանա պայմանական 5%-ով, որը կբերի ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության բաժնի 0.5% աճին): Վերջինս էլ իր հերթին կստեղծի նպաստավոր պայմաններ գյուղատնտեսության զարգացման և ընդլայնման համար:

Նույն ձևով, խնայված 25 դրամ «ազատ» միջոցները տնտեսվարողը կարող է ուղղել արտադրության ընդլայնմանը, նոր տեխնոլոգիաների ձեռք բերմանը,

աշխատավարձերի բարձրացմանը, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի պետական բյուջեում հարկային մուտքերի ավելացմանը, որն էլ, ի վերջո, կհանգեցնի ՀՆԱ-ի աճին:

Մյուս կողմից էլ փորձենք հաշվարկել, թե ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքը հաշվարկելիս դրանցում ներառվող տրանսպորտային ծախսերը ստացվող վերջնական գնի վրա ինչ ազդեցություն են ունենում: Ինչպես արդեն նշել ենք, ներմուծման դեպքում տրանսպորտային ծախսերը մոտավորապես կազմում են ապրանքի արժեքի 16%-ը: Պայմանականորեն ապրանքի արժեքը նշանակենք v , հետևաբար տրանսպորտային ծախսերը կկազմեն $0.16v$: Այս դեպքում ապրանքի մաքսային արժեքը կլինի $1.16v$, ընդունելով, որ մինչև ՀՀ մաքսային սահմանը ապրանքների տեղափոխման վրա այլ ծախսեր չեն կատարվել: Ընդունենք նաև, որ ՀՀ-ում տնտեսվարողը վճարում է հարկեր՝ ԱԱՀ 20% և մաքսատուրք 10% չափերով: Հարկերը կկազմեն $1.16 \times 0.32^{51} = 0.37v$, քանի որ հաշվարկվում են մաքսային արժեքի նկատմամբ: Ապրանքի նոր գինը կկազմի՝ $v + 0.16v + 0.37v = 1.53v$, այսինքն՝ այլ հավասար պայմաններում ներմուծվող ապրանքի գնի մեջ ներառված 16% տրանսպորտային ծախսերը ապրանքի գինը կավելացնեն 53%-ով: Իսկ եթե հաշվարկենք ապրանքի արժեքը առանց մաքսային մարմինների կողմից տրանսպորտային ծախսերի ներառման, ապա նոր գինը կավելանա 32%-ով ($v + 0.32v$):

Արդյունքում ստանում ենք, որ ներմուծվող ապրանքների համար մաքսային արժեքը հաշվարկելիս դրանում տրանսպորտային ծախսերի ներառման դեպքում ապրանքի արժեքը կավելանա առնվազն 20%-ով, ինչը որ բավականին մեծ ցուցանիշ է և առաջ է բերում ներմուծողի համար լրացուցիչ ֆինանսական ծախսումներ, որոնք, ի վերջո, իրենց արտացոլումն են ստանում շուկայում ապրանքի վաճառքի գնի վրա:

Արտաքին առևտրի զարգացմանը խոչընդոտող գործոններից է նաև այն, որ արտահանումը հիմնականում տարբերակված չէ աշխարհագրական և ապրանքային կառուցվածքային տեսանկյունից: Եթե սկզբնական շրջանում Հայաստանի առևտրային հարաբերություններն իրականացվում էին հիմնականում ԱՊՀ տարածաշրջանի հետ, ապա հետագայում այն ձեռք է բերում առավելապես դեպի ԵՄ երկրներ ուղղվածություն, իսկ տնտեսական որոշակի զարգացմանը զուգահեռ՝ նաև դեպի

⁵¹ $0.32 = \text{Մաքսատուրք}(10\%) + \text{ԱԱՀ}((\text{մաքսատուրք} + \text{մաքսային արժեք}) * 20\%) = 0.1 + 0.22$

այնպիսի զարգացած երկրներ, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Կանադան և այլն: Աղյուսակով ցույց տանք վերջին տարիների ՀՀ արտահանումն ու ներմուծումը՝ ըստ երկրների խմբերի (տես աղյուսակ 1.3.4-ը և աղյուսակ 6-ը՝ հավելվածում⁵²):

Աղյուսակներից ակնհայտ է, որ մինչև 2014թ.-ը դեպի ԱՊՀ երկրներ արտահանումն ունի աճի միտում, իսկ 2014թ. և 2015թ. այն ունի նվազման միտում, ի տարբերություն ներմուծման, որն ավելի կայուն է բոլոր այս տարիներին: Դեպի ԵՄ երկրներ աստիճանաբար նվազում են արտահանման ծավալները, իսկ ներմուծումը կտրուկ նվազում է 2015թ., ինչը կարող ենք պայմանավորել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունով: ԵՄ երկրներին նման է պատկերը նաև այլ երկրների պարագայում, որտեղ արտահանումն ունի աճի միտում, չնայած 2015թ. ավելի նվազ չափերով, իսկ ներմուծումը մինչև 2015թ. ցուցաբերել է աճի միտում, 2015թ. կտրուկ նվազել է, ինչը ևս կարող ենք պայմանավորել ԵԱՏՄ հետ ՀՀ անդամակցությունով (տես աղյուսակ 1.3.4-ը): Ընդհանուր առմամբ կարող ենք փաստել, որ 2015թ.-ին տեղի է ունեցել ցուցանիշների կրճատում, ինչը մասնավորապես արտահանման դեպքում բացասաբար է անդրադառնում տնտեսության վրա:

Աղյուսակ 1.3.4

ՀՀ արտահանումն ու ներմուծումն ըստ երկրների 2012-2016թթ., մլն ԱՄՆ դոլար⁵³

Երկիր	2012թ.		2013թ.		2014թ.		2015թ.		2016թ.	
	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ
Ընդամ.	1380.1	4261.2	1478.7	4385.9	1547.3	4424.4	1485.3	3197.8	1782.9	3292.4
ԱՊՀ երկրներ	336.6	1334.5	400.2	1299.9	357.1	1363.1	267.0	1110.6	411.0	1132.8
ԵՄ երկրներ	512.5	1127.1	494.2	1159.1	465.2	1134.8	459.1	779.8	478.8	739.9
Այլ երկրներ	531.1	1799.6	584.4	1926.8	725.0	1926.6	759.4	1307.4	893.1	1419.7

Արտաքին ապրանքաշրջանառությունը 2016թ. կազմել է 5075.3 մլն ԱՄՆ դոլար՝ նախորդ տարվա համեմատ ավելանալով շուրջ 7.5%-ով: Հաշվետու ժամանակահատվածում տեղի է ունեցել դոլարային արտահայտությամբ արտահանման և ներմուծման ծավալների ավելացում. արտահանումն ավելացել է 20%-

⁵² Տես Հավելված 6, էջ 146

⁵³ <http://armstat.am/am/?nid=126&id=10001> (ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ)

ով, իսկ ներմուծումը՝ մոտ 3%-ով: Կրճատում տեղի է ունեցել միայն ԵՄ երկրներից ներմուծման պարագայում:

Սակայն 2016թ. առաջին ութ ամիսներին ՀՀ ներմուծման ծավալները կտրուկ կրճատվել են, ընդ որում՝ ներմուծման անկումը տեղի է ունեցել բոլոր ապրանքախմբերով: Սա հիմնականում պայմանավորված է եղել ներքին պահանջարկի կրճատմամբ, արտահանման խնդիրներով, ինչպես նաև երկողմանի (դրամ/դոլար) փոխարժեքի արժեզրկման հանգամանքներով⁵⁴:

ՀՀ արտադրության ապրանքների նկատմամբ գործընկեր երկրների կողմից պահանջարկի նվազումը մասամբ պայմանավորվել է նաև վերոնշյալ երկրների ազգային արժույթների՝ դոլարի նկատմամբ ավելի խորը արժեզրկմամբ, ինչը հանգեցրել է ՀՀ դրամի իրական փոխարժեքի արժևորմանը և դրա հետևանքով արտահանվող ապրանքների մրցունակության անկմանը⁵⁵: Այս համատեքստում կարևորում ենք նաև ՀՀ՝ ԵԱՏՄ-ին անդամակցության հանգամանքը, որի արդյունքում ՀՀ տնտեսությունն իր վրա անմիջականորեն կրեց գործընկեր երկրներում տեղի ունեցող տնտեսական ու քաղաքական ազդեցությունները՝ մասնավորապես, սանկցիաների կիրառումը ՌԴ նկատմամբ, ռուբլու կուրսի տատանումները, նավթի գների անկումը: Կարող ենք փաստել նաև, որ ԵԱՏՄ-ին անդամակցելով մենք բախվեցինք մի շարք ռիսկերի, որոնք պայմանավորված են ՌԴ-ի հետ՝ ցածր են կարգավորման ինստիտուտների զարգացման մակարդակը, ապրանքային շուկայի արդյունավետությունը, ընկերությունների գլոբալ մասշտաբներով մրցունակությունը, ֆինանսական շուկայի զարգացվածության մակարդակը, թույլ պաշտպանված են ներդրողների իրավունքները, առկա է տեխնիկական հետամնացություն: Այս բոլորի հաղթահարումը կպահանջի դրամական ռեսուրսներ ու ժամանակ, նամանավանդ, որ ՌԴ-ն ունի ներդրումային թույլ միջավայր, և որ տվյալ պայմաններում ՀՀ համար ռուսաստանյան գործարար միջավայրը գրավիչ չէ, որը պայմանավորված է ռուբլու արժեզրկմամբ: Սակայն, ԵԱՏՄ անդամակցությունն ունի նաև իր դրական կողմերը,

⁵⁴ «Հայաստանի տնտեսության նոր իրականությունը» Ի-Վի Քոնսալթինգ: «Տնտեսություն և Արժեքներ» հետազոտական կենտրոնի Հայաստանի ազգային մրցունակության զեկույց: Երևան, 2016թ.

⁵⁵ Նայել Նույն տեղում

մասնավորապես՝ մաքսային ձևակերպումների քաշքշուկների վերացումը և լայն սպառման շուկա մուտք գործելու մեր տնտեսվարողների ազատությունը:

Հավելենք նաև, որ ՀՀ ընդհանուր ապրանքաշրջանառության մեջ թե ներմուծման, թե արտահանման ամենամեծ բաժինը պատկանում է Ռուսաստանին⁵⁶: Վերլուծենք ՀՀ և ՌԴ միջև արտաքին առևտրի շարժը երկու ուղղություններով՝ մինչ ԵԱՏՄ անդամակցությունը և ԵԱՏՄ անդամակցությունից հետո (տես աղյուսակ 1.3.5-ը):

Աղյուսակ 1.3.5

ՀՀ և ԵԱՏՄ անդամ մյուս երկրների միջև արտաքին առևտրի դինամիկան՝ ըստ

2013-2016թթ., մլն ԱՄՆ դոլար⁵⁷

Երկիր	2013թ.		2014թ.		2015թ.		2016թ.	
	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ	Արտ	Ներմ
Ռուսաստան	334.1	1025.2	308.3	1122.9	225.9	948.0	371.0	995.9
Նախորդ տ. նկ, %	119.7	96.9	92.3	109.5	73.3	84.4	164.2	105.1
Բելառուս	8.6	40.9	9.0	31.0	5.5	33.8	14.1	23.4
Նախորդ տ. նկ, %	128	121.7	104.7	75.8	61	109	256.4	69.2
Ղազախստան	7.3	0.7	6.9	0.6	4.9	0.3	5.9	0.6
Նախորդ տ. նկ, %	187	7.87	94.5	85.7	71	50	120.4	200
Ղրղզստան	1.0	0.007	0.4	0.09	0.3	0.08	1.0	0.03
Նախորդ տ. նկ, %	500	11.7	40	1286	75	89	333.3	37.5

Նկատում ենք, որ դեպի Ռուսաստան 2014թ.-ին նախորդ տարվա համեմատ արտահանման ծավալները նվազել են 7.7%-ով: Ընդհանուր առմամբ, արտահանման նվազումը դեպի ՌԴ մեծ ծավալով տեղի է ունեցել 2015թ.-ին: Արտահանումը նվազել է 26.7%-ով: Նշենք, որ երրորդ երկրների հետ ԵԱՏՄ-ի ապրանքների արտաքին առևտրի ծավալը 2014թ.-ին կազմել է 877.6 մլրդ ԱՄՆ դոլար, որը կազմում է համաշխարհային արտահանման 3.7%-ը և համաշխարհային ներմուծման 2.3%-ը⁵⁸:

ՀՀ-ից դեպի Բելառուս արտահանումը մինչ ԵԱՏՄ անդամակցությունը ընթացել է աճող տեմպերով, մինչդեռ 2015թ.-ին՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունից հետո

⁵⁶ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/General_Indicators/RA_Foreign_Trade_By_Countries/2016/

⁵⁷ <http://www.armstat.am/am/?nid=380>

⁵⁸ <http://www.worldbank.org/en/publication/globaleconomicprospects/data?variable=NYGDPMKTPKDZ®ion=ECA> (Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայքէջ)

արտահանման ծավալները կտրուկ նվազել են 39.6%-ով՝ հասնելով 5461.8 մլն դոլարի և 2016թ.-ին 2015թ.-ի համեմատ ավելի քան 2.5 անգամ աճել է արտահանումը՝ փոխարենը նվազելով ներմուծումը:

Ինչ վերաբերում է Ղազախստանին և Ղրղզստանին, ապա արտահանումը դեպի այդ երկրներ 2012-2013թթ.-ին աճել է, ապա 2014-2015թթ. նվազել է և 2016թ.՝ կրկին կտրուկ աճել, ի տարբերություն ներմուծման, որը Ղազախստանից 2 անգամով ավելացել է, իսկ Ղրղզստանից՝ պակասել մոտ 3 անգամ:

Այժմ ներկայացնենք 2015-2017թթ. արտաքին ապրանքաշրջանառությունը ՀՀ և ԵԱՏՄ անդամ մյուս երկրների միջև^{59,60}:

Ներկայացվածից կարող ենք փաստել, որ արտաքին առևտրաշրջանառության կրճատումը բացասաբար է ազդում ՀՀ տնտեսության վրա, քանի որ կրճատվում է տնտեսական ակտիվությունը, հետևաբար նաև կրճատվում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների ծավալը, որն էլ հանգեցնում է մաքսատուրքերի կրճատմանը: Իսկ մաքսային վճարները, մասնավորապես մաքսատուրքերը հանդիսանում են պետական բյուջեի եկամուտների համալրման հիմնական աղբյուրը: Արտաքին առևտրաշրջանառության նվազումը մեր կարծիքով, մասամբ պայմանավորված է տեղական ապրանքների՝ արտասահմանյան շուկայում ոչ մրցունակ լինելու հանգամանքով: Ապրանքները որակապես չեն համապատասխանում արտասահմանյան շուկաներում առկա ստանդարտներին և, հետևաբար, դուրս են մնում մրցակցությունից:

Արտահանման ապրանքային կառուցվածքի մեջ աչքի ընկնող բացասական փաստերից է այն, որ արտահանման կառուցվածքում բավականին ցածր է պատրաստի արդյունաբերական արտադրանքի մասնաբաժինը: Բացի այդ, ապրանքային արտահանման պաշտոնական տվյալները, ըստ էության, գերազնահատում են արտահանման իրական պոտենցիալը:

Այսինքն, հայաստանյան արտադրողների կողմից ստեղծված արտադրանքի ծավալն էականորեն ավելի փոքր է, քան արտահանումների վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկատվությունն է արձանագրում: Հիմնական պատճառն այն է, որ

⁵⁹ <http://www.armstat.am/am/?nid=380> (ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ)

⁶⁰ Տես Հավելված 7, էջ 147

ամբողջական արտահանման հարաբերականորեն մեծ մասը չի ներկայացնում հայ արտադրողների կողմից ստեղծված արտադրանքը: Գոյություն ունեն արտահանման որոշ բաղադրիչներ, որոնք պատճառ են ընթացիկ արտահանման իրական պոտենցիալի նման գերազնահատման համար.

- Մետաղական արտադրանքը, որը ՀՀ ապրանքային արտահանման հիմնական բաղադրիչներից է, չի կարող համարվել աճի և զարգացման կայուն միջոց, քանի որ առկա պաշարներն ու այլ մետաղական արտադրանքները շուտով կվերջանան, որի արդյունքում «հեշտ» արտահանման այդ աղբյուրը կսպառվի:
- Ադամանդը նույնպես ՀՀ արտահանման գլխավոր միավորն է, բայց միևնույն ժամանակ ներմուծման գերակա ուղղություն է: Ուրեմն, այս առումով արտաքին առևտուրը, հետևաբար նաև տնտեսական աճը, բավականին խոցելի է այս ոլորտի արտաքին մարտահրավերների նկատմամբ:

Եզրակացությունն այն է, որ հայկական ընկերություններն արտադրում են արտահանվող ադամանդի քանակի հարաբերականորեն փոքր մասը: Նշանակում է՝ այս ոլորտը նույնպես չի կարող արտահանման հիմքի զարգացման ռազմավարական ոլորտ լինել, քանի որ նույնիսկ դրա արտահանման աննախադեպ աճը ՀՆԱ աճի, հայրենական եկամուտների և վճարային հաշվեկշռի վրա համեստ ազդեցություն կունենա:

Այս գործոնները հաշվի առնելով՝ շատ կարևոր է արտահանման կառուցվածքի և միտումների ավանդական վերլուծությունը լրացնել տեղական արտահանողների կողմից ստեղծվող իրական ավելացված արժեքի ճշգրիտ գնահատումներով:

ՀՀ արտահանման ներկայիս կառուցվածքի և առկա գործոնների միջև անհամապատասխանությունը մի կողմից կարող ենք կապել տնտեսության մեջ կապիտալի ու աշխատուժի ոչ ռացիոնալ բաշխման հետ, ինչի հիմնավոր պատճառ են, թերևս, գործարար և մրցակցային անկատար միջավայրերը, մյուս կողմից՝ մի շարք արտաքին աննպաստ գործոնների հետ: Վերջիններս հիմնականում ներառում են տրանսպորտային բարձր ծախսեր ու փոխադրումների խիստ սահմանափակ այլընտրանքների գոյություն: Մասամբ սրանով պետք է պայմանավորել նաև արտահանման մեջ աշխատատար ապրանքների ցածր մասնաբաժնի փաստը, քանի

որ բարձր տրանսպորտային ծախսերի պայմաններում գերադասելի է իրենց քաշի համեմատ բարձրարժեք ապրանքների արտահանումը և, հակառակը, չի խրախուսվում մեծածավալ ու փոքրարժեք ապրանքների արտահանումը, որոնք էլ հենց, ըստ էության, հենվում են ինտենսիվ աշխատուժ պարունակող գործունեությունների վրա:

Ինչ վերաբերում է ներմուծման կառուցվածքին, ապա այն նույնպես բարենպաստ չէ տնտեսական զարգացման տեսանկյունից: Խնդիրն այն է, որ սահմանափակ ներքին շուկա ունեցող երկրի համար, որի հեռանկարային տնտեսական զարգացման երաշխիքը միանշանակ կապված է արտահանմանն ուղղորդված քաղաքականության հետ, ներմուծումը պետք է իր վրա վերցնի արտահանմանն ուղղված ներքին արտադրությունն սպասարկող գործառույթը:

Տվյալ դեպքում այն պետք է ուղղորդվի դեպի առաջադեմ տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի ներմուծումը, ինչը ոչ միայն երկրի տեխնոլոգիական զարգացման առաջին տրամաբանական քայլը պետք է լինի, այլև արտահանմանն ուղղված ներքին արտադրության համար տեխնիկա-տեխնոլոգիական հիմք հանդիսանա՝ հանգեցնելով արտադրության աճին և միջազգային առևտրում ապրանքների մրցունակության բարձրացմանը:

Ամփոփելով շարադրանքը, հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին՝

1. ՀՀ կազմակերպություններն 2016թ. ավելի թանկ գներով են ներմուծել հումքային և/կամ այն ապրանքները, որոնք անհրաժեշտ են արտադրական գործընթացն իրականացնելու համար: Համեմատելով կազմակերպությունների կատարած ծախսերի և իրացումից հասույթի արդյունքները, կփաստենք, որ կազմակերպություններն ավելի շատ ծախսեր են կատարում միավոր արտադրանք ստանալու համար: Աստիճանաբար կրճատվում է նաև տնտեսվարողների թվաքանակը, և եթե վերոնշյալ միտումը շարունակվի, ապա մոտ ապագայում ևս կունենանք կազմակերպությունների նվազում, հետևաբար նաև՝ ներքին արտադրության և արտահանման ծավալների կրճատում: Սակայն, դիտարկելով 2020թ. համար արված կանխատեսման արդյունքները, կարող ենք վկայել, որ թե մաքսային մարմինների կողմից վարվող մաքսային քաղաքականության, և թե պետության կողմից վարվող արտաքին տնտեսական

գործունեության տեսանկյունից այս պահին ընտրված ծրագրերն ու օրենսդրական փոփոխությունները արդյունավետ են և ճիշտ կիրառման դեպքում կապահովեն ցանկալի արդյունքներ: Որպես լուծում կփորձենք առաջարկել ավելի բարենպաստ հարկային քաղաքականություն և պարզեցված մաքսային ընթացակարգեր կիրառել տվյալ տնտեսվարողների նկատմամբ:

2. Ներմուծվող միավոր ապրանքի վերջնական արժեքի մեջ տրանսպորտային ծախսերը միջինացված մեծությամբ կազմում են 16%, իսկ արտահանվող միավոր ապրանքի արժեքի մեջ՝ 46%: Միևնույն ժամանակ, մաքսային արժեքում տրանսպորտային ծախսերի ներառումը հանգեցնում է ներմուծվող ապրանքի արժեքի առնվազն 20%-ով թանկացման⁶¹:
3. ԵԱՏՄ-ին ՀՀ անդամակցության արդյունքում և ներմուծումը, և արտահանումը կրճատվել են, որը, սակայն, ժամանակավոր բնույթ է կրել և այժմ արդեն պատկերը հակառակն է, սակայն հատկապես նվազել է հայրենական ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը ԵՄ և այլ երկրների կողմից:
4. Ավելի նպատակահարմար է, որ ներմուծումը սպասարկի արտահանմանն ուղղված ներքին արտադրությունը, որը կարելի է իրագործել առաջադեմ տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի ներկրմամբ: Ներկայումս ՀՀ ամբողջական արտահանման հարաբերականորեն մեծ մասը չի ներկայացնում արտադրողների կողմից ստեղծված իրական պատրաստի արտադրանքը (մետաղական արտադրանք, ադամանդ), հետևաբար նաև չի խթանում տնտեսական աճին: Արտահանման կառուցվածքում բավականին ցածր է պատրաստի արդյունաբերական արտադրանքի մասնաբաժինը, ինչպես նաև աշխատատար ապրանքների մասնաբաժինը: Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է կրճատել օգտակար հանածոների արտահանման ծավալները՝ ի հաշիվ պատրաստի իրերի արտահանման ընդլայնման:

⁶¹ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ սեփական վերլուծությունների հիման վրա

ԳԼՈՒԽ 2. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ԴՐԱ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ-ՈՒՄ

2.1. Մաքսային արժեքի որոշման միջազգային փորձը համաշխարհային գլոբալիզացիայի ազդեցությամբ

Ներկայումս երկրների կողմից տեղի է ունենում համաշխարհային տնտեսությանն ակտիվ ինտեգրում ամենատարբեր մակարդակներով՝ դաշնակից պետությունների տնտեսվարող սուբյեկտների միջև բազմաբնույթ տնտեսական կապերի ձևավորում, համատեղ ձեռնարկությունների ստեղծում, ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժ, տնտեսական միությունների ստեղծում և այլն:

Տնտեսական ինտեգրացիան մի շարք բարենպաստ պայմաններ է ապահովում փոխհամագործակցող պետությունների համար: Մասնավորապես, հնարավորություն է ստեղծվում ֆինանսական, նյութական, աշխատանքային ներուժի և գիտատեխնիկական նորարարությունների նկատմամբ առավել հասանելիություն⁶²:

ՀՀ համար, թերևս /ըստ տնտեսագետների, քաղաքագետների/, տնտեսական ինտեգրման ամենակարևոր օղակը Եվրասիական տնտեսական միությունն է (ԵԱՏՄ): Վերջինս միջազգային կազմակերպություն է, որը ենթադրում է տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրում և օժտված է միջազգային իրավասուբյեկտությամբ⁶³: Այն ստեղծվել է միջազգային կառույցների ստեղծման նորմերի և ԱՀԿ «Առևտրի և սակագների» մասին համաձայնագրի 24-րդ հոդվածին համապատասխան: Միությունը գործել է 2015թ. հունվարի 1-ից՝ համաձայն 2014թ. մայիսի 29-ին Ռուսաստանի, Ղազախստանի և Բելառուսի միջև կնքված ԵԱՏՄ ստեղծման մասին պայմանագրի⁶⁴:

ՀՀ-ն կարող է օգտագործել այն հնարավորությունները, որը տալիս է ԵԱՏՄ-ին անդամակցությունը: Մասնավորապես, ՀՀ-ն հնարավորություն ունի միանալու բոլոր

⁶² Գալոյան Դ. Ռ. «Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները», Երևան, Հեղ. հրատ., 2014թ., 294 էջ

⁶³ <http://eaeunion.org/?lang=am#about> ԵԱՏՄ պաշտոնական կայքէջ

⁶⁴ ՀՀ՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014թ. մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու վերաբերյալ պայմանագիր, ընդունված է՝ 10.10.2014թ.

համագործակցության ծրագրերին: Այսօրվա դրությամբ, արդեն իսկ հաստատվել է ավտոմեքենաշինության ոլորտի ծրագիրը, ակտիվորեն քննարկվում են հաստոցաշինության և թեթև արդյունաբերության ոլորտի ծրագրերը⁶⁵: ՀՀ-ն պետք է ակտիվորեն մասնակցի այդ գործընթացներին և առաջարկի այն հատվածները, որտեղ երկիրը կարող է մասնակցություն ունենալ: Դրա հետ մեկտեղ Հայաստանը պետք է աշխատի, զարգանա և հավասար մրցակցային պայմաններում պաշտպանի իր դիրքերը միության այլ անդամ պետությունների հետ:

Անդամակցելով ԵԱՏՄ-ին՝ ՀՀ-ին տրված են որոշ ապրանքատեսակների գծով անցումային ժամանակաշրջան և անցումային դրույքաչափեր: Նշենք, որ Միության մաքսային տարածք ԵԱՏՄ անդամ չհանդիսացող երկրների ծագման գյուղատնտեսական ապրանքների որոշ տեսակների ներմուծման դեպքում դրանց նկատմամբ թույլատրվում է կիրառել սակագնային քվոտաներ, եթե նույնանման ապրանքներ արտադրվում (արդյունահանվում, աճեցվում) են Միության մաքսային տարածքում: Սա ևս մեկ քայլ է պաշտպանելու հայրենական արտադրողին և խթանելու ապրանքի մրցունակության բարձրացմանը: Մեկ այլ առանձնահատկություններից է այն, որ ԵԱՏՄ տարածք ներմուծվող (ներմուծված) ապրանքների նկատմամբ կարող են կիրառվել սակագնային առանձնաշնորհումներ կամ արտոնություններ՝ ներմուծման մաքսատուրքերի վճարումից լրիվ ազատման կամ դրանց դրույքաչափերի նվազեցման ձևով, սակայն գոյություն ունի ևս մեկ կարևոր հանգամանք, որ սակագնային արտոնությունները չեն կարող կիրառվել կոնկրետ երկրների ծագման ապրանքների նկատմամբ և, հետևաբար, կիրառվում են՝ անկախ դրանց ծագման երկրից⁶⁶:

ՀՀ առևտրատնտեսական կապերի զարգացման գործում մաքսային վճարների դերի ևս մեկ կարևոր հանգամանք է այն, որ Միության հետ ազատ առևտրի գոտի ձևավորած երկրների ծագման ապրանքների համար ներմուծման մաքսատուրքերի դրույքաչափերի նվազեցում է կատարվում կամ Միության սակագնային արտոնությունների միասնական համակարգից օգտվող՝ զարգացող երկրների և (կամ) Միության սակագնային արտոնությունների միասնական համակարգից օգտվող՝ առավել թույլ զարգացած երկրների ծագման ապրանքների համար ներմուծման

⁶⁵ <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/31-03-2015-1.aspx>

⁶⁶ Решения №130 Коллегии Евразийской экономической комиссии, 27.11.2009г., приложения 2

մաքսատուրքերի դրույքաչափերի նվազեցում⁶⁷: ԵԱՏՄ պայմանագրով նախատեսված է, որ առավել թույլ զարգացած երկրների ծագման ապրանքների համար սահմանված է 0% մաքսատուրքի դրույքաչափ, իսկ զարգացող երկրների ծագման ապրանքների համար սահմանված է սահմանված մաքսատուրքի դրույքաչափերից 25% նվազեցում:

Գլոբալիզացիայի և ազգային տնտեսության զարգացման արդի ժամանակաշրջանում մաքսասակագնային քաղաքականությունը պետք է լինի առավել օպտիմալ և նպատակաուղղված, նպաստի տնտեսության կայուն զարգացմանը և առաջին հերթին, հանդիսանա տեղական արտադրանքի արտահանմանը հովանավորող ու պաշտպանիչ:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ զարգացած երկրներում մաքսային համակարգերի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունն է արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների սպասարկումը, մինչդեռ ՀՀ-ում մաքսային համակարգի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունը պետական եկամուտների հավաքագրումն է⁶⁸: Այս համատեքստում իր առանձնահատուկ դերակատարումն ունի ապրանքների մաքսային արժեք հասկացությունը: Վերջինս հաշվարկային այն մեծությունն է, որը հիմք է ընդունվում մաքսային վճարների հաշվարկման և արտաքին առևտրի հաշվեկշիռը կազմելու համար⁶⁹: Հետևաբար, մաքսային արժեքի ճիշտ որոշումը ուղղակիորեն ազդում է երկրի տնտեսության զարգացման, միջազգային ինտեգրացիային մասնակցության մակարդակի, միջազգային վարկանիշի և երկրի տնտեսական անվտանգության բարձրացման վրա:

Ցույց տալու համար մաքսային արժեքի դերակատարումը ապրանքաշրջանառության խթանման և բյուջեի եկամտային մասի ապահովման հարցում, կատարենք որոշակի վերլուծություններ և տանենք համեմատականներ այլ երկրների հետ: Ինչպես գիտենք, մաքսային արժեքի որոշման ընդունված կանոնակարգը ընդունելի է և կիրառական բոլոր այն երկրների կողմից, որոնք

⁶⁷ Решения №130 Коллегии Евразийской экономической комиссии, 27.11.2009г., приложение 3

⁶⁸ <http://www.customs.am/Content.aspx?itn=csACSMission>

ՀՀ մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

⁶⁹ «Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности и таможенная стоимость» учебное пособие, Сидорова В. И. – Владивосток: 2011г., 187 с.

հանդիսանում են ԱՀԿ անդամ⁷⁰: Սակայն, կփորձենք ՀՀ-ում մաքսային արժեքի գնահատման մեթոդների համար Ավստրալիայի Միության փորձն առաջարկել, որքանով էլ որ այս երկրներն անհամադրելի են, քանզի դրանց միջև առկա են էական տարբերություններ⁷¹:

Ավստրալիայում մաքսային արժեքը հիմնականում որոշվում է երկրորդ՝ Գլխավոր մաքսային արժեքի մեթոդով, որի դեպքում նվազեցումներն ու ավելացումները կատարվում են՝ ելնելով ապրանքների տեղափոխման պայմաններից⁷²: Մեր կարծիքով, ճիշտ կլիներ մեր երկրում ևս մաքսային արժեքում ներառվող և չներառվող ծախսերը հաշվարկել ապրանքների տեղափոխման պայմաններից ելնելով, այսինքն՝ CIF պայմանով ներմուծման դեպքում (ՀՀ ներմուծումների ժամանակ կիրառվում է հիմնականում այս պայմանը) արտահանման երկրից մեր երկիր կատարված փոխադրման, բեռնման-բեռնաթափման, ապահովագրության և նմանատիպ այլ ծախսերը չներառել մաքսային արժեքի մեջ, ինչի արդյունքում տնտեսվարողները ավելի քիչ մաքսային վճարումներ կկատարեն, կունենան լրացուցիչ ազատ դրամական միջոցներ և շուկայում ապրանքների վաճառքի գինն ավելի ցածր կլինի:

Դիտարկենք նաև այնպիսի երկրների փորձը, որոնք զարգացման որոշակի մակարդակում ՀՀ հետ համադրելի են եղել, սակայն կարողացել են տնտեսական արագ աճ գրանցել՝ մասամբ նաև ճիշտ ընտրված մաքսային քաղաքականության շնորհիվ (ՌԴ, Բելառուս, Վրաստան, Սինգապուր, Մալայզիա) փորձը՝ ցույց տալու համար նաև մաքսային արժեքի հետ կապված բյուջեի ձևավորման, տնտեսական աճի, տնտեսական այլ ցուցանիշների փոփոխությունները 2010-2016թթ.: ՌԴ-ն, Բելառուսը և ՀՀ-ն ԵԱՏՄ անդամներ են, Վրաստանը ՀՀ-ի անմիջական հարևանն է, համադրելի է բնատարածքային և այլ գործոններով, Սինգապուրը և Մալայզիան՝ նախկին զարգացող երկրներ են, տնտեսական բարձր աճ գրանցած: Տնտեսության զարգացման՝ մասնավորապես ձեռներեցությանը խոչընդոտող առաջին հինգ գործոնների համեմատությամբ ՀՀ հետ, որոնք ՀՀ համար հետևյալներն են՝

⁷⁰ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/tif_e.htm

Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպության պաշտոնական կայքէջ

⁷¹ <http://www.border.gov.au/Busi/Carg/CMR-/Customs-Duty-Calculatation-Routines>

Ավստրալիական Միության կառավարության Միգրացիայի և պաշտպանության բաժանմունքի պաշտոնական կայքէջ

⁷² <http://www.border.gov.au/Customsnotices/Pages/Australian-Customs-Notice-1998-14.aspx>

Ֆինանսների սղություն, կոռուպցիա, անարդյունավետ կառավարում, հարկերի մակարդակ, հարկային քաղաքականություն, կունենանք հետևյալ պատկերը.

Աղյուսակ 2.1.1

Ձեռներեցությանը խոչընդոտող հիմնական գործոններն առանձին երկրներում՝
տոկոսներով⁷³

Երկիր	Ֆինանսների սղություն	Կոռուպցիա	Անարդյունավետ կառավարում	Հարկերի մակարդակ	Հարկային քաղաքականություն
ՀՀ	15.3	11.3	10.6	10.5	10.1
ՌԴ	10.7	10.9	6.0	13.3	7.7
Ղազախստան	11.5	12.8	4.1	13.0	8.9
Վրաստան	13.2	0.8	9.8	4.6	3.9
Մալայզիա	12.4	8.8	8.4	5.0	4.0
Սինգապուր	4.7	0.1	2.7	3.1	2.1

Համեմատենք նաև երկրների տնտեսական աճը, բյուջեի կառուցվածքում հարկային և մաքսային եկամուտների բաժինը և հարաբերակցությունը, արտաքին տնտեսական գործունեությունը՝ արտահանման և ներմուծման փոփոխությունները ՀՆԱ-ի համեմատ և հարաբերակցությունը, որոնք ներկայացված են աղյուսակներով (տես աղյուսակ 2.1.1-ը և աղյուսակ 2.1.2-ը) և գծապատկերով (տես գծապատկեր 2.1.2-ը).

Աղյուսակ 2.1.2

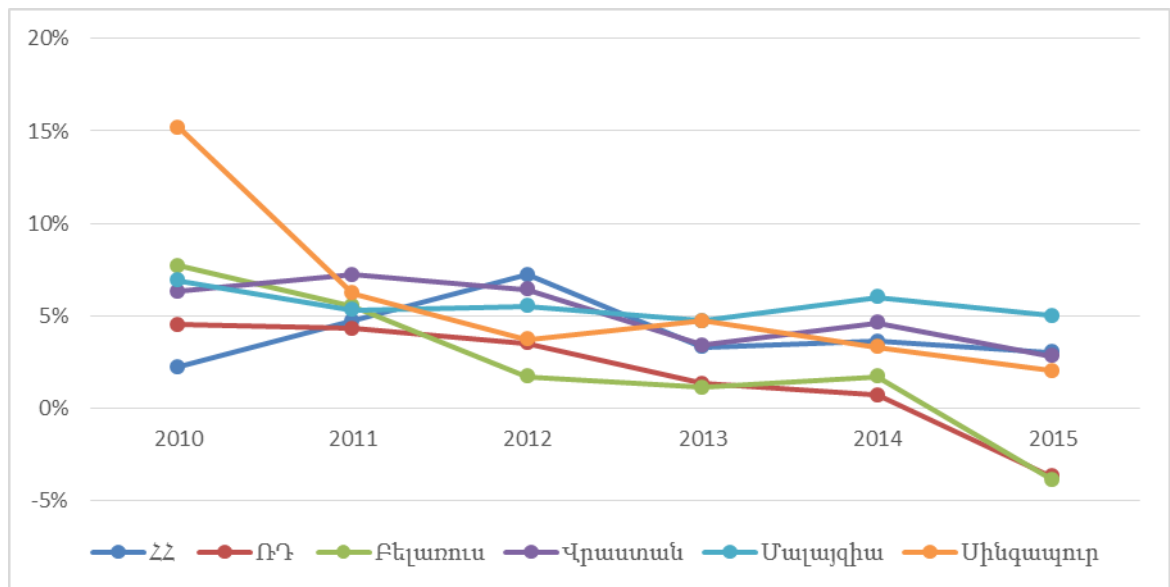
ՀՆԱ-ի աճն ըստ 2010-2016թթ.՝ տոկոսներով⁷⁴

Երկիր	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Միջին աճ, %	Ստանդարտ շեղում ⁷⁵
ՀՀ	2.2	4.7	7.2	3.3	3.6	3.0	0.2	4.0	1.8
ՌԴ	4.5	4.3	3.5	1.3	0.7	-3.7	0.4	1.8	3.1
Բելառուս	7.7	5.5	1.7	1.1	1.7	-3.9	-1.9	2.3	4.0
Վրաստան	6.3	7.2	6.4	3.4	4.6	2.8	4.7	5.1	1.8
Մալայզիա	6.9	5.3	5.5	4.7	6.0	5.0	5.8	5.6	0.8
Սինգապուր	15.2	6.2	3.7	4.7	3.3	2.0	2.9	5.9	4.8

⁷³ «The global competitiveness report 2016-2017» Klaus Schwab. World economic forum: Committed to improving the state of the world. Switzerland, 2016, 400 pg.

⁷⁴ Նայել Նույն տեղում, էջ 297

⁷⁵ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ աղյուսակ 2.1.2-ի տվյալների հիման վրա

Գծապատկեր 2.1.1. Երկրների ՀՆԱ-ի աճն ըստ 2005-2015թթ.⁷⁶

Վերլուծելով ուսումնասիրվող երկրների արտաքին առևտրաշրջանառության և պետական բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտների ցուցանիշները՝ ստանում ենք հետևյալ պատկերը (տես աղյուսակ 2.1.3-ը)։

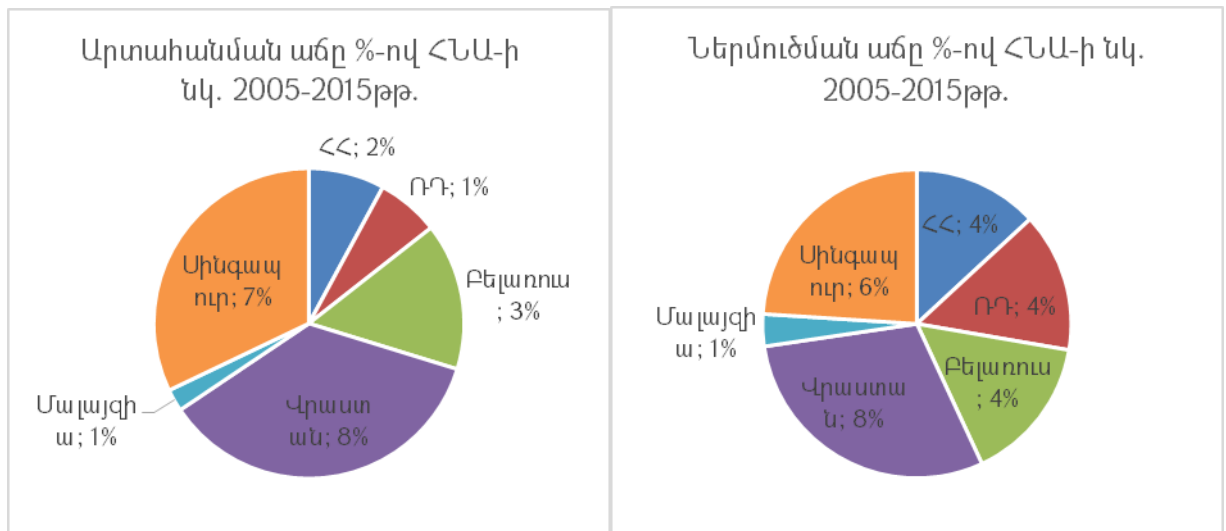
Աղյուսակ 2.1.3

Առանձին երկրների պետական բյուջե հավաքագրված հարկային եկամուտները և արտաքին տնտեսական գործունեությունը՝ ըստ 2005-2015թթ.⁷⁷

Երկիր	Հարկային եկամուտները ՀՆԱ-ի նկատմամբ տոկոսով		Արտահանման աճը %-ով ՀՆԱ-ի նկ. 2005-2015թթ.	Ներմուծման աճը %-ով ՀՆԱ-ի նկ. 2005-2015թթ.
	2005թ.	2015թ.		
ՀՀ	14.3	21.6	1.7	3.5
ՌԴ	16.6	10.9	1.4	3.9
Բելառուս	20.1	14.7	3.3	4.1
Վրաստան	12.1	23.8	7.7	7.9
Մալայզիա	14.8	14.8	0.5	0.9
Սինգապուր	11.6	13.8	6.9	6.4

⁷⁶ Գծապատկերը կազմվել է աղյուսակ 2.1.2-ի հիման վրա

⁷⁷ wdi.worldbank.org/table/4.14(Central government revenues);

Գծապատկեր 2.1.2. Երկրների արտահանման և ներմուծման աճը ՀՆԱ-ի նկատմամբ տոկոսներով ըստ 2005-2015թթ.⁷⁸

Մեր կողմից կատարվող վերլուծության շրջանակներում դիտարկենք նաև մաքսային եկամուտների մասնաբաժնի փոփոխության դինամիկան ուսումնասիրվող երկրներում (տես աղյուսակ 2.1.4-ը)։

Աղյուսակ 2.1.4

Մաքսային եկամուտները պետական բյուջեում՝ հարկային եկամուտների նկատմամբ՝ ըստ 2010-2015թթ. տոկոսով⁷⁹

Երկիր	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ՀՀ	43.0	42.8	42.9	41.2	33.9	27.1
ՌԴ	17.8	17.8	17.5	16.8	17.6	17.5
Բելառուս	30.8	30.6	30.4	29.0	30.3	29.3
Մալայզիա	2.51	2.45	2.38	2.31	2.28	2.23
Սինգապուր	4.93	4.9	4.81	4.7	4.6	4.2

Ուսումնասիրվող երկրների մոտ, ի թիվս տնտեսության զարգացման վրա ազդող մի շարք գործոնների՝ տնտեսաաշխարհագրական դիրք, քաղաքաաշխարհագրական գործոն, տրանսպորտային գործոն և այլն, շատ մեծ է նաև երկրում իրականացվող

⁷⁸ Գծապատկերը կազմվել է աղյուսակ 2.1.3-ի հիման վրա

⁷⁹ www.rs.ge/en/5097; <http://www.minfin.gov.by/upload/bp/doklad/2016/yp2016.pdf>; info.minfin.ru/Kons_doh.php; www.singaporebudget.gov.sg/data/budget_2016/; www.treasury.gov.my/pdf/budget/speech/touchpoints_budget_2017.pdf; http://www.customs.am/Shared/Documents/Publications/th_annual_report2016.pdf

կառավարման, առկա կոռուպցիայի, գործող հարկային և մաքսային քաղաքականության ազդեցությունը: Մասնավորապես՝ բիզնեսին և տնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող գործոնների շարքում տոկոսային արտահայտմամբ ԵԱՏՄ երկրների մոտ ամենամեծ բաժինն ունեն կոռուպցիան (<< 11.3%, ՌԴ 10.9%, Ղազախ. 12.8%), անարդյունավետ կառավարումը (<< 10.6%, ՌԴ 6%, Ղազախ. 4.1%), հարկերի մակարդակը (<< 10.5%, ՌԴ 13.3%, Ղազախ. 13%), հարկային և մաքսային քաղաքականությունը (<< 10.1%, ՌԴ 7.7%, Ղազախ. 8.9%): Նույն գործոնները Վրաստանի մոտ կազմում են համապատասխանաբար 0.1%, 9.8%, 4.6% և 3.9%, Մալայզիայի մոտ՝ համապատասխանաբար 8.8%, 8.4%, 5.0%, 4.0% և Սինգապուրի մոտ՝ կոռուպցիա՝ 0.1%, անարդյունավետ կառավարում՝ 2.7%, հարկերի մակարդակ՝ 3.1% և հարկային ու մաքսային քաղաքականություն՝ 2.1%:

Համեմատական վերլուծության ընթացքում հստակ երևում է երկրների տնտեսական զարգացման, տնտեսական աճի և երկրների կողմից իրականացվող հարկային և մաքսային քաղաքականության, կառավարման արդյունավետության և հարկային բեռի միջև կապը: Առավել մեծ արդյունք և տնտեսական զարգացում գրանցած երկրներում վերոնշյալ խոչընդոտող գործոնների ցուցանիշները փոքր կամ շատ փոքր են: Հիմնականում ԵԱՏՄ անդամ երկրներում, որոնց մոտ ցածր են տնտեսական աճի ցուցանիշները, տնտեսության զարգացման մակարդակը, նշված գործոններն ունեն խիստ մեծ ազդեցություն տնտեսության վրա: Նույն երկրների մոտ, մաքսային արժեքով պայմանավորված, մաքսային եկամուտները ողջ հարկային եկամուտների նկատմամբ կրում են հետևյալ բնույթը՝ ԵԱՏՄ երկրների մոտ ֆիսկալային մեծ ուղղվածություն (միջինը 30%) հարկային եկամուտների նկատմամբ, մինչդեռ Մալայզիայի և Սինգապուրի մոտ դա կազմում է 2-5%, որը ցուցադրել է անշեղ նվազման միտում 2010-2015թթ.:

Ամբողջացնելով կատարած ուսումնասիրությունները և վերլուծությունները՝ կարող ենք կատարել շատ հիմնավոր հետևություն՝ այն է, որ տնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող գործոնները մեծ կապ ունեն ապրանքների մաքսային արժեքի հետ՝ հատկապես երբ ֆիսկալային նպատակներով կիրառում են ուղղիչ գործակից՝ ներմուծման մաքսային արժեքը հաշվելիս (<<-ում): Սա պարարտ հող է ստեղծում

կոռուպցիայի, կաշառակերության, ոչ արդյունավետ կառավարման համար, որն էլ ուղղակիորեն նպաստում է ստվերային տնտեսության զարգացմանը, չի ապահովում տնտեսության արդյունավետ աճ, կենսամակարդակի բարձրացում, բավարար ներդրումներ, հուսալի գործընկերություն:

Մաքսային արժեքի վերլուծության համատեքստում հատկանշական է նաև հետևյալը: Մաքսային արժեքին վերաբերող խնդիրների վերլուծության արդյունքում պարզ չէ այն սկզբունքը, որով առանձին ծախսեր ներառվում են մաքսային արժեքում, իսկ որոշները՝ նվազեցվում: Մեր կարծիքով, դրանում ներառված ծախսերը ոչ բոլոր դեպքերում պետք է մասնակցեն մաքսային արժեքի ձևավորմանը և դառնան մաքսային արժեքի մաս: Մասնավորապես՝

- Առաջին խնդիրը կապված է մաքսային արժեքում ռոյալթիների և թույլտվությունների դիմաց մատակարարին ուղղակի կամ անուղղակի վճարված կամ վճարման ենթակա գումարների ներառման հետ: Այստեղ մեկնաբանված չէ, թե ինչպես պետք է տեղի ունենա բաշխումը այն դեպքում, եթե թույլտվությունները վերաբերում են որոշակի ժամանակահատվածի կամ առհասարակ պետք է բաշխվի, թե՛ ոչ: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ մի կողմից՝ ճիշտ չէ առանձին թույլտվության արժեքը վերագրել մեկ խմբաքանակին կամ ներմուծմանը, մյուս կողմից՝ դժվար է գնահատել տվյալ ժամանակահատվածում հետագա ներմուծման ծավալը, անգամ եթե առկա է պայմանագիր: Կարծում ենք, որ տվյալ դեպքում ռոյալթիների և թույլտվությունների արժեքը պետք է ամբողջությամբ ներառվի մաքսային արժեքի կազմում պայմանով, որ հետագա ներմուծումների դեպքում այն կրկնակի չներառվի կամ ընկերության պարտավորությամբ (բանկային երաշխիք) բաշխվի թույլտվության ժամանակահատվածի վրա⁸⁰:
- Հաջորդը շինարարական, մոնտաժային, հավաքման, տեխնիկական սպասարկման կամ օժանդակության աշխատանքների դիմաց կատարվող վճարների՝ մաքսային արժեքում ներառման հարցն է: Տվյալ դեպքում ևս միջազգային պրակտիկայում առկա է փոքր ինչ տարբերվող մոտեցում:

⁸⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992R2913:20070101:EN:PDF>,
Եվրոպական Միության օրենսդրություն

Մասնավորապես նախատեսված է դիտարկվող աշխատանքների համար վճարվող գումարների ներառման հնարավորություն, այն դեպում, եթե դրանք առանձնացված չեն ապրանքի գնից՝ ի տարբերություն Հայաստանյան ընթացակարգերի, որոնցով, ինչպես նշվեց, ծապսերի ներառումը կախվածության մեջ է դրված ոչ թե գնից, այլ ապրանքների համար վճարվելիք գումարներից: Այսինքն՝ արտերկրում նման դեպքերում ապրանքների համար վճարվելիք գումարներում վերը նշված ծախսերի առկայությունը դեռևս հիմք չի հանդիսանում մաքսային արժեքում դրա ներառման համար:⁸¹

- Մյուսը մաքսային արժեքում տարաների արժեքի ներառումն է: Այսպես միջազգային պրակտիկայում տարայի արժեքը մաքսային արժեքում ներառվում է ոչ բոլոր դեպքերում: Մասնավորապես, այն դեպքում, եթե տարան ներմուծվող ապրանքների հետ դիտարկվում է որպես մեկ ապրանք, ապա դրա արժեքը ներառվում է մաքսային արժեքում: Այս կապակցությամբ կարծում ենք, որ նպատակահարմար կլինի իրականացնել համապատասխան փոփոխություններ, որոնց արդյունքում հնարավոր կլինի բազմակի օգտագործման տարաների արժեքը մասնակիորեն ներառել մաքսային արժեքում այն դեպքում, եթե դրանք ենթակա են վերաարտահանման: Տվյալ պարագայում բազմակի օգտագործման տարայի արժեքն ապրանքների մաքսային արժեքում պետք է ներառվի տվյալ գործարքում դրա օգտագործման արժեքին համամասնորեն՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ բազմակի օգտագործման տարաներն այդ գործարքի շրջանակներում ամբողջությամբ չեն փոխանցում իրենց արժեքը՝ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների արժեքին: Այս ընթացակարգի կիրառման արդյունքում ակնկալվում է մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի նվազեցում, որն էլ կհանգեցնի մաքսային

⁸¹ Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994, Note to article1, http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/20-val_02_e.htm, COUNCILREGULATION (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code(OJ L 302, 19.10.1992, p. 1), Article 33/1/b, page 22,

վճարների առանձին տեսակներից պետական բյուջե գանձվող գումարների ծավալների նվազեցմանը⁸²:

Որպես ամփոփում կարող ենք փաստել, որ մաքսային արժեքի որոշման և հաշվարկման ընթացակարգերն ունեն էական վերանայման կարիք: Ըստ էության, գործող ընթացակարգերը մի շարք դեպքերում հանգեցնում են մաքսային արժեքի ուռճացմանը, ինչն էլ իր հերթին կարող է բացասաբար անդրադառնալ բիզնես միջավայրի վրա: Առաջարկվող փոփոխությունների կիրարկումը հնարավորություն կտա մի կողմից նշված ընթացակարգերը համապատասխանեցնել միջազգային հիմնարար սկզբունքներին, իսկ մյուս կողմից՝ տնտեսավարող սուբյեկտներին խուսափելու չվճարումներից և խարդախումներից՝ դյուրացնելով մաքսային ձևակերպումների գործընթացը:

Անկախ այն հանգամանքից՝ այս կամ այն երկիրը հանդիսանում է ԱՀԿ-ի անդամ, թե՛ ոչ, մաքսային արժեքի որոշման տեսանկյունից անհրաժեշտ է հաշվի առնել առանձին երկրների տնտեսությունների մի շարք առանձնահատկություններ, նշվածի իմաստով ՀՀ-ում առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն մաքսային արժեքի որոշման ժամանակ: Օրինակ՝ ՀՀ պետական սահմանները «փակ» են երկու հարևան պետությունների հետ: Նման իրավիճակում բավականաչափ անբարենպաստ վիճակում են գտնվում արտաքին տնտեսական գործունեություն իրականացնողները և բիզնեսի տեսանկյունից՝ ներմուծվող ապրանքների տրանսպորտային կամ ապահովագրական ծախսերը, որպես մաքսային արժեքում ներառվող ծախսեր, բավականաչափ թանկացնում են ապրանքի ինքնարժեքը՝ մեծացնելով մաքսային արժեքը կամ հարկման բազան, այսինքն՝ այն հաշվարկային մեծությունը, որից կախված է մաքսային վճարների մեծությունը: Մեր կարծիքով, հաշվի առնելով նշվածը՝ ավելի նպատակահարմար կլիներ ՀՀ-ում կիրառել Բրյուսելի կոնվենցիայով սահմանված մաքսային արժեքը⁸³, որի դեպքում տրանսպորտային և

⁸² http://www.tsouz.ru/DOCS/INTAGRMNTS/Pages/Sogl_oprtamsttovarov_250108.aspx
Մաքսային Միության պաշտոնական կայքէջ

⁸³ «Изменения в области определения таможенной стоимости». Бондарь Л. А.: Круглый стол на тему: "Информационные таможенные технологии и актуальные аспекты таможенного оформления товаров". Доклад, 14 сентября 2012г., Москва

ապահովագրական ծախսերը չեն ներառվի մաքսային արժեքում որպես լրացուցիչ ծախս, ինչի արդյունքում ապրանքների գները շուկայում կլինեն անհամեմատ ավելի ցածր, որն էլ էապես կբարելավի արտաքին տնտեսական գործունեություն իրականացնողների վիճակը՝ հաշվի առնելով ՀՀ աշխարհագրական դիրքը, ներկա իրավիճակը և առկա ռիսկերը:

Հենվելով միջազգային ճանաչում ունեցող և միջազգային ինտեգրացիայով պայմանավորված երկրների մեծ մասում գործող ներքոշարադրված դրույթների և կանոնների վրա՝ առաջարկում ենք մեր կողմից մշակված որոշակի բարեփոխումներ՝ ՀՀ-ում ապրանքների մաքսային արժեքի հաշվման ներկայիս գործող կարգում.

- Մաքսային արժեքն ընդունել ոչ թե որպես ֆիսկալ միջոց, այլ ԱՀԿ-ի կանոններին համաձայն որպես միջազգային առևտրի զարգացմանը նպաստող գործոն, երկրի միջազգային վարկանիշի բարձրացմանն ուղղված, միջազգային ինտեգրացիայի մասնակցությանն օժանդակող, տնտեսական զարգացման խթան:
- Մաքսային արժեքի հաշվարկումը կատարել հիմնականում «առաջին»՝ գործարքի գնի մեթոդով (հազվադեպ բացառություններով):
- ՀՀ ապրանքների ստանդարտները համապատասխանեցնել ISO ստանդարտներին:
- Աստիճանաբար ԱԱՀ-ն հանել մաքսային եկամուտների մասնաբաժնից՝ հասնելով նրան, որ ԱԱՀ-ն գանձվի զուտ հարկային մարմինների կողմից՝ շուկայական գներից:
- Խստացնել պատասխանատվությունը մաքսային ծառայողի կողմից ոչ հավաստի մաքսային արժեքի հաշվման և պաշտոնական դիրքի չարաշահումների հետ կապված:

Վերոթվարկյալ բարեփոխումներն ունեն մեթոդական բնույթ: Մեր կողմից կառաջարկենք նաև կիրառել վարչարարական բնույթի հետևյալ բարեփոխումները.

- ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության՝ այլ երկրներում գործող գերատեսչություններին կից ստեղծել շուկայի ուսումնասիրությամբ զբաղվող կառույցներ՝ արտահանման երկրների շուկաների և արտահանվող

ապրանքների գների ուսումնասիրման համապատասխան մասնագետներով և միջոցներով համալրված: Այդ ուսումնասիրությունների արդյունքները մշտապես տեղադրել մաքսային ծառայության տեղեկատվական բազաներում, որը մեծապես կնպաստի ապրանքների մաքսային արժեքի արժանահավատության ստուգման և հաշվարկման գործին: Բնականաբար, սա նշանակում է լրացուցիչ ծախսեր պետության համար, որը, սակայն, ժամանակավոր է և կարելի է փոխհատուցել հենց տնտեսվարողների միջոցների հաշվին: Այսինքն՝ այն տնտեսվարողների նկատմամբ, ովքեր կներկայացնեն ապրանքի ձեռք բերման ոչ ճշգրիտ արժեք, կիրառել օրենքով սահմանված պատասխանատվության միջոցներից շատ ավելի խիստ և բարձր չափերի տույժ-տուգանքներ: Այս քայլով կփոխհատուցվեն թե տվյալ մարմնի ստեղծման ու գործունեության հետ կապված ծախսերը, թե կունենանք ապրանքների շուկայական գների կարգավորում, նույնիսկ՝ իջեցում, քանզի մաքսային մարմինների կողմից հիմք կընդունվեն հայտարարագրում նշված արժեքները, մաքսային արժեքը կհաշվարկվի գործարքի գնի մեթոդով և մաքսային մարմինների կողմից այլևս հսկիչ գներ չեն սահմանվի:

- Կազմակերպել նպատակային դասընթացներ ներմուծողների և արտահանողների համար՝ թիրախ ունենալով իրական մաքսային արժեքի հայտարարագրումը, դրա տնտեսական հետևանքները երկրի զարգացման վրա, գնագոյացման կապը մաքսային արժեքի հետ, գների կարգավորումը և կենսամակարդակի բարձրացումը, ինչպես նաև մաքսային ծառայության մասնագետների համար կազմակերպել դասընթացներ և միջազգային մակարդակով սեմինարներ ու փոխայցելություններ՝ մաքսային կարգավորման միջազգային պրակտիկային, երկրների տնտեսական արդյունավետ զարգացման փորձին ծանոթանալու և լավագույն արդյունքները ՀՀ տնտեսական զարգացման նպատակով կիրառելու համար:

Ամբողջացնելով մեր կողմից կատարված վերլուծությունների և ուսումնասիրությունների արդյունքները՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները՝

1. Միջազգային փորձը վկայում է, որ զարգացած երկրներում մաքսային համակարգերի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունն է արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների սպասարկումը, մինչդեռ ՀՀ-ում մաքսային համակարգի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունը պետական եկամուտների հավաքագրումն է: Վերլուծելով ՀՀ հետ համադրելի մի շարք երկրների հիմնական տնտեսական ցուցանիշները՝ կարող ենք փաստել, որ մաքսային արժեքից կախված փոխվում են բնակչության բարեկեցության, ձեռնարկատիրական գործունեության, օտարերկրյա ներդրումների, արտաքին տնտեսական գործունեության ցուցանիշները, որոնք էլ հիմք են հանդիսանում տնտեսության հետագա զարգացման համար:
2. ՀՀ-ում դեռևս զգալի է վարչարարական միջամտությունը մաքսային արժեքի հայտարարագրման ժամանակ: Անհրաժեշտ է խստացնել պատասխանատվությունը մաքսային ծառայողի կողմից ոչ հավաստի մաքսային արժեքի հաշվման և պաշտոնական դիրքի չարաշահումների հետ կապված:
3. Մաքսային արժեքին վերաբերող խնդիրների վերլուծության արդյունքում պարզ չէ այն սկզբունքը, որով առանձին ծախսեր ներառվում են մաքսային արժեքում, իսկ որոշները՝ նվազեցվում: Մեր կարծիքով, դրանում ներառված ծախսերը ոչ բոլոր դեպքերում պետք է մասնակցեն մաքսային արժեքի ձևավորմանը և դառնան մաքսային արժեքի մաս:
4. Առավել նպատակահարմար է ՀՀ-ում կիրառել Բրյուսելի կոնվենցիայով սահմանված մաքսային արժեքը, ինչպես նաև ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության՝ այլ երկրներում գործող գերատեսչություններին կից ստեղծել շուկայի ուսումնասիրությամբ զբաղվող կառույցներ:

2.2. Մաքսային արժեքի դերը պետական բյուջեի մուտքերի ապահովման գործում

Տնտեսական ու քաղաքական անկախություն ստանալուց հետո ՀՀ-ն ձեռնամուխ եղավ երկրի արտաքին տնտեսական հարաբերությունների կարգավորմանն ու զարգացմանն ուղղված միջոցառումների համակարգի ձևավորմանն ու նպատակային կիրառմանը: Արտաքին հարաբերությունների կարգավորման կարևոր գործիք է նաև մաքսային կարգավորումը, որը նորանկախ պետության համար պետք է ապահովեր անվտանգություն, տնտեսական զարգացման խթաններ, միջազգային ինտեգրացիային ակտիվորեն ներգրավվելու հնարավորություն, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացում և այլն: ՀՀ-ում առկա տնտեսական դժվարությունները հաղթահարելու, գնալով խորացող տնտեսական անկումը զսպելու և երկրի տնտեսական անվտանգությունը կայացնելու համար կատարվող քայլերից էին նաև մաքսային կարգավորման արդյունքում պետական բյուջեի պակասի հավաքագրման, լրացման գործընթացները⁸⁴:

Աղյուսակ 2.2.1

Հաշվետվություն ՀՀ 2016թ. և 2017թ. հունվար-օգոստոս ամիսների պետական բյուջեի եկամուտների վերաբերյալ (մլրդ դրամ)⁸⁵

Ցուցանիշ	Պետական բյուջեի եկամուտներ, այդ թվ.	Հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր	Պաշտոնական դրամաշնորհներ	Այլ եկամուտներ
2016թ. տ-կան պլան	-	1162.7	37.3	62.6
2016թ. տ-կան պլանի կատարողական, %	67.0	67.7	44.4	66.8
2017թ. իննամսյա պլանի կատարողական, %	81.9	84.2	25.1	67.8

⁸⁴ Կիրակոսյան Հ. Գ. «Արտաքին տնտեսական հարաբերությունների մաքսային կարգավորման կատարելագործման ուղղությունները /ՀՀ նյութերով/», // թեկնածուական ատենախոսություն: Երևան, ՀՊՏՀ, 2008թ., 138 էջ

⁸⁵ <http://www.mfe.am/minfin.am/index.php?fl=7955&lang=1>
ՀՀ Ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայքէջ

Ներկայացնենք 2016-2017թթ. Պետական բյուջեի եկամուտների վերաբերյալ Ֆինանսների նախարարության հաշվետվությունը (տես աղյուսակ 2.2.1-ը) և 2014-2016թթ. բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտներն ու պետական տուրքը:

2017թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտները կազմել են 779.7 մլրդ դրամ՝ 81.9%-ով ապահովելով ՀՀ կառավարության իննամսյա ծրագրի կատարումը: ՀՀ պետական բյուջե են մուտքագրվել 736.4 մլրդ դրամ հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր՝ 84.2%-ով ապահովելով իննամսյա ծրագրի կատարումը: 2016թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատ հարկերն ու տուրքերն աճել են 5.8%-ով կամ շուրջ 40.3 մլրդ դրամով: 2017թ. հունվար-օգոստոս ամիսների ընթացքում ստացվել են 5.2 մլրդ դրամ պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ կազմելով իննամսյա ծրագրով նախատեսված մուտքերի 25.1%-ը: Հաշվետու ժամանակահատվածում ՀՀ պետական բյուջեի այլ եկամուտները կազմել են 38.1 մլրդ դրամ՝ ինն ամիսների ծրագրային ցուցանիշն ապահովելով 67.8%-ով:

2016թ. ընթացքում պետական բյուջեի եկամուտների 67.7%-ն ապահովվել է հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի հաշվին, որոնք կազմել են 1162.7 մլրդ դրամ և 67.0%-ով ապահովել ՀՀ կառավարության լիազորությունների շրջանակներում ճշտված ծրագիրը: 2015թ. համեմատ հարկերի ու տուրքերի գծով մուտքերն ընդհանուր առմամբ գրեթե փոփոխություն չեն կրել, սակայն առանձին եկամտատեսակներ դրսևորել են տարբեր վարքագիծ:

Մասնավորապես՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճել են շահութահարկի, եկամտային հարկի, ակցիզային հարկի, շրջանառության հարկի, նպատակային սոցիալական վճարների գծով մուտքերը, իսկ ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքի, բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով արձանագրվել է մուտքերի անկում: Արդյունքում հարկերի և տուրքերի ընդհանուր մուտքերը նախորդ տարվա համեմատ բացարձակ մեծությամբ արձանագրել են 12.7 մլն դրամով աճ (տես աղյուսակ 2.2.2-ը):

ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ կողմից ՀՀ պետական բյուջե հավաքագրված հարկային եկամուտները և պետական տուրքը՝ ըստ 2014-2016թթ., մլրդ. դրամ⁸⁶

Ցուցանիշ	2014թ.	2015թ.	Աճի տեմպը %	2016թ.	Աճի տեմպը %
Ընդամենը	1062.8	1065.6	100.7	1078.3	101.2
Հարկային եկամուտներ, այդ թվում՝	1023.5	1033.2	100.9	1044.9	101.1
ԱԱՀ, այդ թվում՝	440.3	423.9	96.3	391.1	92.3
ԵԱՏՄ-ից ներմուծվող ապրանքների համար	-	45.6	-	65.9	144.4
Շահութահարկ	103.5	103.6	100.1	127.2	122.7
Եկամտային հարկ	301.5	320.2	106.2	332.8	103.9
Ակցիզային հարկ, այդ թվում՝	50.5	48.9	96.9	59.7	122.0
ԵԱՏՄ-ից ներմուծվող ապրանքների համար	-	3.6	-	9.9	269.8
Շրջանառության հարկ	15.6	11.8	75.8	15.3	128.7
Արտոնագրային վճար	6.6	6.5	98.2	6.3	95.7
Հաստատագրված վճար	4.8	3.1	63.9	3.2	103.2
Բնապահպ. և բնօգտագործ. վճարներ	35.1	31.2	88.9	27.4	87.6
Մաքսատուրք, այդ թվում՝	48.3	61.4	127.0	55.4	90.1
ԵԱՏՄ բյուջեից ՀՀ հաշվեգրված	-	53.4	-	52.9	99.1
Նպատակային սոցիալական վճար	4.7	10.8	-	13.4	123.0
Այլ հարկային եկամուտներ	11.9	11.2	94.4	13.3	117.5
Պետական տուրք	39.2	32.4	82.5	33.3	102.8

2016թ. ընթացքում հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի 37.4%-ն ապահովվել է ավելացված արժեքի հարկի հաշվին: Այն կազմել է 391.1 մլրդ. դրամ և 7.7%-ով կամ 32.8 մլրդ. դրամով զիջել նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի ցուցանիշը: ԱԱՀ-ի մուտքերից 65.9 մլրդ. դրամը ստացվել է ՀՀ սահմանին հարկումից, 325.2 մլրդ. դրամը՝ ապրանքների և ծառայությունների ներքին շրջանառությունից: Նշենք, որ ԱԱՀ-ի մուտքերի մեջ մաքսային սահմանին գանձված մուտքերն աճել են 44.5%-ով (20.3 մլրդ. դրամով)⁸⁷:

2016թ. ընթացքում ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների ու պետական տուրքերի 5.5%-ն ապահովվել է ակցիզային հարկի հաշվին՝ կազմելով 59.7 մլրդ. դրամ: Մասնավորապես՝ հանրապետություն ներմուծվող ենթակապիտալի ապրանքների հարկումից ստացվել է 25.7 մլրդ. դրամ, հանրապետությունում արտադրվող

⁸⁶ <http://www.taxservice.am/Content.aspx?itn=TITaxStatData>

ՀՀ հարկային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

⁸⁷ <http://www.mfe.am/index.php?fl=7954&lang=1> (ՀՀ ՖՆ պաշտոնական կայքէջ)

ենթաակցիզային ապրանքների հարկումից՝ 34.0 մլրդ դրամ: Նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ակցիզային հարկի մուտքերն աճել են 22%-ով կամ 10.8 մլրդ դրամով: Ընդ որում, աճ է արձանագրվել և՛ տեղական արտադրության (159.5%-ով կամ 20.9 մլրդ դրամով), և՛ հատկապես ԵԱՏՄ-ից ներմուծվող ենթաակցիզային ապրանքների (167.6%-ով կամ 6.2 մլրդ դրամով) գծով մուտքերում: ՀՀ տարածքում արտադրվող ապրանքների գծով մուտքերի աճը հիմնականում պայմանավորված է ծխախոտի արտադրանքի իրացումից ստացված մուտքերի աճով: ՀՀ տարածք ներմուծվող ապրանքների գծով մուտքերի աճը պայմանավորված է բենզինի, դիզելային վառելիքի, ինչպես նաև ծխախոտի արտադրանքի ներմուծումից ստացված մուտքերի աճով:

2016թ. ընթացքում պետական բյուջեի հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի 5.1%-ն ապահովվել է մաքսատուրքի հաշվին՝ կազմելով 55.4 մլրդ դրամ, որից 52.9 մլրդ դրամը կազմում է Եվրասիական տնտեսական միության միասնական հաշվից ՀՀ ստացած զուտ մուտքը⁸⁸: 2015թ. համեմատ մաքսատուրքի մուտքերը նվազել են 9.7%-ով կամ 6 մլրդ դրամով:

2017թ. հունվար-մայիս ամիսներին արձանագրվել է պետական բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի աճ 8.4%-ով՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ: Աճ են գրանցել հատկապես հետևյալ հարկատեսակները՝

- ԱԱՀ՝ ԵԱՏՄ ներմուծումից՝ 40.1% աճ,
- Ակցիզային հարկ՝ ԵԱՏՄ ներմուծումից՝ 186.1% աճ,
- Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարներ՝ 69.9% աճ,
- Մաքսատուրք՝ ԵԱՏՄ բյուջեից հաշվեգրված՝ 19.9% աճ:

«ՀՀ՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014թ.-ի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագրի համաձայն՝ ԵԱՏՄ անդամ պետություններից ապրանքների ներմուծման համար մաքսատուրքեր չեն գանձվում, իսկ ԵԱՏՄ անդամ չհանդիսացող պետություններից ապրանքների ներմուծման համար գանձվում են Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի խորհրդի 2012թ. հունիսի 16-

⁸⁸ 2014թ. մայիսի 29-ի «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի 5-րդ հավելված

ի թիվ 54 որոշմամբ հաստատված՝ միասնական մաքսային սակագներով հաշվարկված մաքսատուրքեր՝ բացառությամբ պայմանագրի 4-րդ հավելվածով նախատեսված ապրանքների, որոնց համար մաքսատուրքը վերոնշյալ պայմանագրով նախատեսված անցումային ժամանակահատվածում գանձվում է նույն պայմանագրի հավելվածով սահմանված դրույքաչափերով:

2016թ. ընթացքում ՀՀ պետական բյուջե են մուտքագրվել 33.3 մլրդ դրամ պետական տուրքեր՝ 102.8%-ով ապահովելով տարեկան ծրագրի կատարումը:

Մաքսային վճարների՝ որպես բյուջեի հիմնական աղբյուրներից մեկի ավելի հստակ պատկերացման համար տարբեր տարիների կտրվածքով ցույց տանք պետական բյուջեում մուտք եղած մաքսային վճարների մեծությունը: Նշենք նաև, որ մաքսային արժեքով հաշվարկված մաքսատուրքերն ու մաքսային այլ վճարներն են հանդիսանում բյուջեի մուտքերի հիմնական ձևավորող օղակներից մեկը: Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ բյուջեի մուտքերում մաքսային արժեքով պայմանավորված մասը կազմում է բավականին մեծ բաժին: Որպես կանոն մաքսատուրքերը, ԱԱՀ-ն, ակցիզային հարկը մաքսային մարմինների կողմից հաշվարկվում են՝ ելնելով ապրանքների մաքսային արժեքից: Ապրանքների մաքսային արժեքն անկախ վաճառողի և գնորդի միջև բաց շուկայում ձևավորված գինն է, որով կարելի է ապրանքները վաճառել նշանակման երկրում մաքսային հայտարարագիրը տալու պահին: Այսինքն, մաքսային արժեքը հիմք է հանդիսանում մաքսային վճարների հաշվարկման համար:

ԵԱՏՄ կազմում ՀՀ մաքսային մուտքերն ունեն հետևյալ պատկերը (տես աղյուսակ 2.2.3-ը).

ՀՀ պետական բյուջե մուտքագրված մաքսային եկամուտները 2015-2016թթ.,

մլրդ ՀՀ դրամ⁸⁹

N	Ցուցանիշ	2015թ.	Աճի տեմպը նախորդ տ. նկ. %	2016թ.	Աճի տեմպը նախորդ տ. նկ. %
1	ՀՀ պետ. բյուջե հավաքագրված հարկային եկամուտներ, այդ թվում	1067.9	93.8	1079.7	101.1
2	ԱԱՀ, այդ թվում	423.9	96.3	391.1	92.3
3	ԱԱՀ ներմուծումից	191.0	88.4	234.1	122.5
4	ԵԱՏՄ-ից ներմուծվող ապրանքների համար	45.7	-	65.9	144.2
5	Ակցիզային հարկ, այդ թվում	49.0	94.8	59.7	121.8
6	Ակցիզային հարկ ներմուծումից	26.9	95	25.7	95.5
7	ԵԱՏՄ-ից ներմուծվող ապրանքների համար	3.7	-	9.9	267.6
8	Մաքսատուրք, այդ թվում	61.5	127	55.4	90.1
9	ԵԱՏՄ բյուջեից ՀՀ հաշվեգրված	53.4	-	53.0	99.3
10	Բնապահպ. և բնօգտ. վճար, այդ թվ.	31.3	88.9	27.4	87.5
11	Մաքսային մարմինների կողմից ապահովված	6.5	66.4	4.3	66.2
12	Ճանապարհային վճար, այդ թվում	3.6	97.3	3.9	108.3
13	Մաքսային մարմինների կողմից ապահովված	3.5	97.2	3.8	108.6

Ինչպես նկատում ենք, 2015թ. աճ միայն գրանցվել է մաքսատուրքերի գծով, որը պայմանավորված է ԵԱՏՄ կողմից գանձված մաքսատուրքերի միասնական հաշվից անդամ երկրներին համամասնորեն տրվող մաքսատուրքի գումարների հաշվեգրմամբ: Իսկ 2016թ. նախորդ տարվա համեմատ աճել են ավելացված արժեքի հարկի և ակցիզային հարկի մեծությունները՝ հատկապես ԵԱՏՄ-ից ներմուծված ապրանքներից գանձված, ինչպես նաև ճանապարհային վճարից գանձումները: 2016թ. մաքսատուրքի գումարները կազմել են 55.4 մլրդ դրամ, ինչը որ 6.1 մլրդ-ով կամ 9.9%-ով պակաս է 2015թ. համեմատ, ընդ որում, իրավաբանական անձանցից գանձված մաքսատուրքը նվազել է 7%-ով, մինչդեռ 2015թ. 2014թ. համեմատ աճել էր 48.7%-ով: Մաքսատուրքի նվազումը պայմանավորված է երրորդ երկրներից ներմուծվող մաքսատուրքով

⁸⁹ ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ Տարեկան հաշվետվություն հարկային և մաքսային մարմինների գործունեության, 2016թ., 92 էջ

հարկվող ապրանքների ծավալների կրճատմամբ, ինչպես նաև ԵԱՏՄ-ից նախորդ տարվա համեմատ պակաս փոխանցված մաքսատուրքերով⁹⁰:

1998թ. ՀՀ պետական բյուջեում հարկային եկամուտները կազմել են 120.5 մլրդ. դրամ, որից մաքսային եկամուտները՝ 60.1 մլրդ., այսինքն՝ հարկային եկամուտների 49.9%-ը: Համապատասխանաբար, 1998-2016թթ. և ըստ կանխատեսումների՝ 2017-2020թթ., դրանց շարժն ունի հետևյալ տեսքը (տես աղյուսակ 2.2.4-ը և գծապատկեր 2.2.1-ը).

Աղյուսակ 2.2.4

ՀՀ պետական բյուջեում հարկային և մաքսային եկամուտների շարժը՝ ըստ
1998–2020թթ.⁹¹ (մլրդ. դրամ)

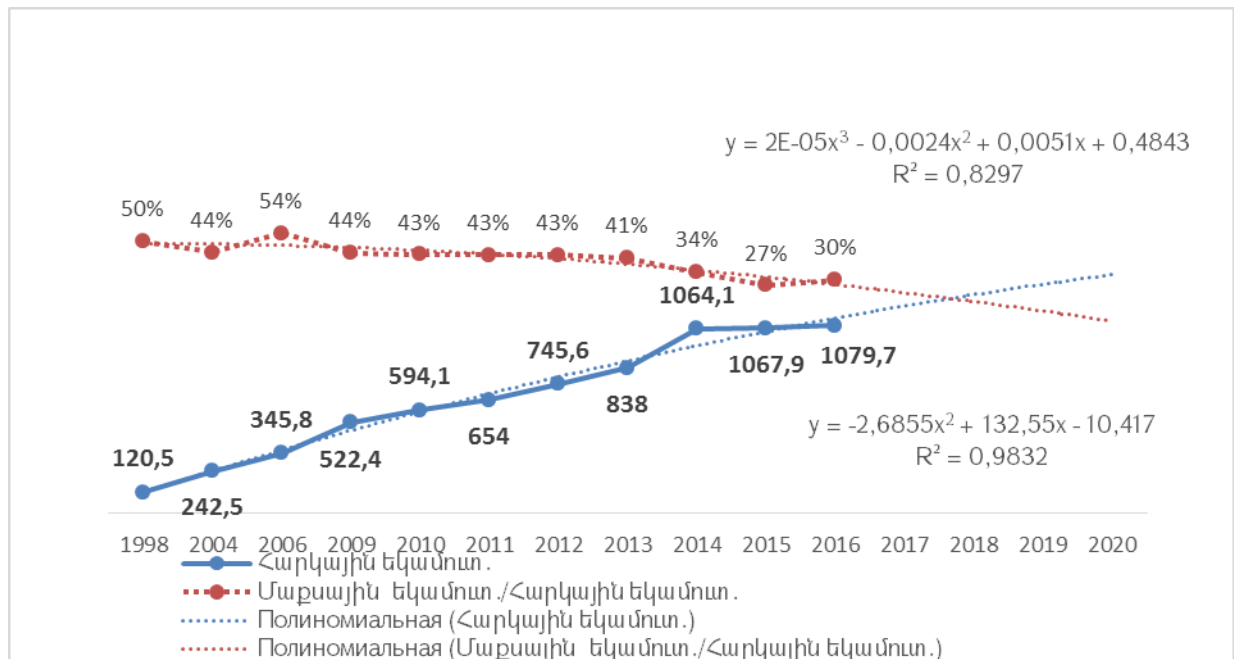
Տարի	1998	2004	2009	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Հարկային եկամուտ.	120.5	242.5	522.4	745.6	1064.1	1067.9	1079.7	1092.02	1151.9	1211.9	1271.9
Մաքսային եկամուտ.	60.1	107.4	229.4	320.5	361.9	289.4	323.3	-	-	-	-
Մաքս. եկ. %-ով հարկ. եկ. նկ.	49.9	44.3	43.9	42.9	33.9	27.1	29.9	33	32	30	29

Պետական բյուջեում մաքսային եկամուտների նման աճը բացահայտում է մաքսային արժեքի ֆիսկալ բնույթը: Սակայն, մաքսային արժեքը չպետք է ազատ շուկայական տնտեսության պայմաններում ունենա միայն ֆիսկալ բնույթ: Հետևաբար, երկրի կայացմանը զուգընթաց՝ մաքսային արժեքը իր ֆիսկալ գործառույթը պետք է աստիճանաբար փոխարինի երկրի առևտրատնտեսական գործունեության զարգացմանն ուղղված գործառույթի: Այսինքն՝ երկրի ՀՆԱ-ում մաքսային եկամուտների բաժինը (զարգացմանը զուգահեռ) աստիճանաբար պետք է նվազի՝ իր տեղը զիջելով ներքին հարկային եկամուտներին: Դա է վկայում զարգացած երկրների

⁹⁰ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի 5-րդ հավելվածով հաստատված ներմուծման մաքսատուրքերի գումարները հաշվեգրելու և բաշխելու արձանագրության փոփոխությամբ ՀՀ համար ներմուծման մաքսատուրքի բաշխման գործակիցը 2015թ. հոկտեմբերի 1-ից կազմում է 1.11%՝ նախկին 1.13%-ի փոխարեն

⁹¹ Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից՝
http://www.customs.am/Shared/Documents/Publications/th_annual_report_2015.pdf հիման վրա

փորձի ուսումնասիրումը: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում 19-րդ դարի վերջերին բյուջեի մուտքերի շուրջ 50%-ը գոյանում էր ներմուծման մաքսատուրքերի հաշվին: Ներկայումս ԱՄՆ բյուջեում ներմուծման մաքսատուրքերը չեն գերազանցում 1.5%-ը: Զարգացած երկրների մեծ մասում այդ ցուցանիշը կազմում է բյուջեի 1%-ից փոքր մասը: Զարգացման միջին մակարդակ ունեցող երկրներում՝ մոտ 9%-ը⁹²:

Գծապատկեր 2.2.1. ՀՀ պետական բյուջեում հարկային և մաքսային եկամուտների շարժը 1998-2020թթ.⁹³

Այսպիսով, արտաքին առևտրի իրականացման շրջանակներում, մաքսային սահմանով ապրանքների տեղաշարժի փաստի արդյունքում մաքսային արժեքի հիման վրա հաշվարկված մաքսային վճարների միջոցով ձևավորվում է երկրի պետական բյուջեն: Հետևաբար, կարող ենք ասել, որ մաքսային սահմանի վրա արտահանվող ու ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքի հիմնական տնտեսական նշանակությունը մաքսային վճարները հաշվարկելու հիմք լինելն է:

⁹² <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=GC.TAX.IMPT.ZS&country=>

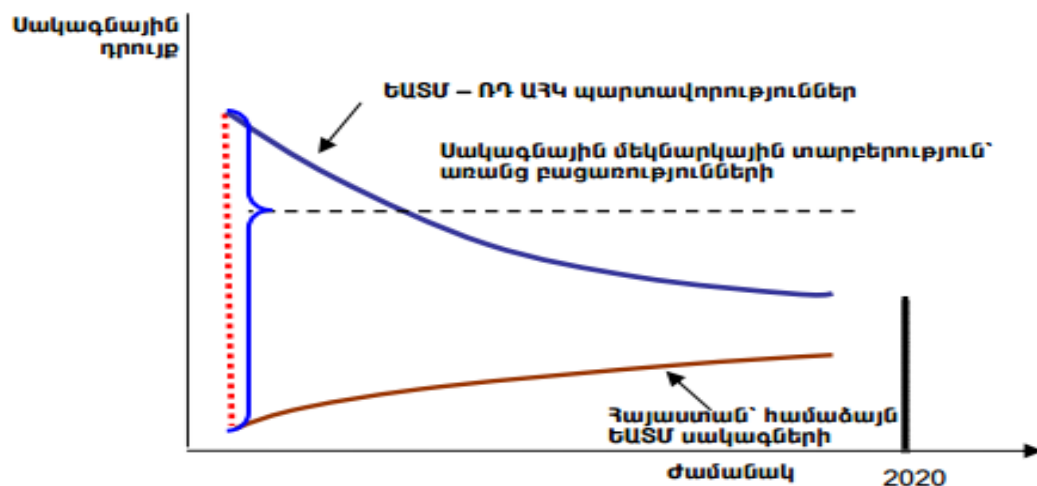
⁹³ Կանխատեսումը կատարվել է հեղինակի կողմից՝ ռեգրեսիոն վերլուծության հիման վրա՝ կիրառելով $Y=a+bX$ գծային ռեգրեսիոն բանաձևը, որտեղ b -էլաստիկություն, ցույց է տալիս անկախ փոփոխականի 1 միավորի փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի վրա, Y -կախյալ փոփոխական (մաքսային եկամուտներ), X -անկախ փոփոխական (տարի), a -սկզբնական արժեք, (քանի որ տվյալները 0-ից մեծ ցուցանիշներ են, առաջանում է որոշակի սկզբնական արժեքի ներդրման անհրաժեշտություն. $a=\Sigma Y-b\Sigma X/N$, որտեղ N -ը դիտարկվող (X,Y) զույգերի քանակն է

Ամփոփելով վերոշարադրյալ հարցը՝ կարող ենք անել հետևյալ հիմնական եզրակացությունները՝

1. 2016թ. ընթացքում պետական բյուջեի եկամուտների 67.7%-ն ապահովվել է հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի հաշվին, ընդ որում ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքի, բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով արձանագրվել է մուտքերի անկում: Դիտարկվող ժամանակահատվածում 2015թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատ ՀՀ պետական բյուջեում մաքսատուրքի մուտքերը նվազել են 9.7%-ով կամ 6 մլրդ դրամով: 2017թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին պետական բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտները և պետական տուրքերը 84.2%-ով ապահովվել են ՀՀ կառավարության իննամսյա ծրագրի կատարումը, ինչը 2016թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավել է 5.8%-ով:
2. 1998-2014թթ. ՀՀ պետական բյուջեի մուտքերում ակնհայտ աճ են գրանցել մաքսային մուտքերը, որն արտահայտում է մաքսային արժեքի ֆիսկալային բնույթը: 2015թ.-ին միայն նկատվում է մաքսային եկամուտների նվազում բյուջեում, որը կարող ենք պայմանավորել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությամբ, ինչը, սակայն, հետզհետե կարգավորվում է և 2016թ. ևս մաքսային վճարները ցուցաբերել են աճի միտում:
3. 2015թ. մաքսային եկամուտներում աճ միայն գրանցվել է մաքսատուրքերի գծով, որը պայմանավորված է ԵԱՏՄ կողմից գանձված մաքսատուրքերի միասնական հաշվից անդամ երկրներին համամասնորեն տրվող մաքսատուրքի գումարների հաշվեգրմամբ:

2.3. ՀՀ կազմակերպությունների ֆինանսական ցուցանիշների վրա մաքսային կարգավորումների ազդեցության վերլուծությունը

Ինչպես արդեն նշվել է, մաքսային արժեքի հիմնական դերակատարումը սակագնային կարգավորման միջոցների կիրառման գործիք հանդիսանալն է, քանի որ վճարները՝ հատկապես մաքսատուրքերը, հաշվարկվում են մաքսային արժեքից՝ որոշակի դրույքաչափերով⁹⁴։ Իսկ մաքսատուրքերի հիմնական դերակատարումը հայրենական արտադրողների պաշտպանությունն է, սպառողների շահերի բավարարումը և այլն։ Անդամակցելով ԵԱՏՄ-ին՝ ՀՀ-ն երրորդ երկրների նկատմամբ սկսեց կիրառել տարբերակված դրույքաչափերով մաքսատուրքեր⁹⁵։ Այստեղ մենք բախվում ենք որոշակի խնդրի հետ՝ կապված տարբեր ապրանքատեսակների գծով մաքսատուրքերի ավելացմամբ։ Որպես օրինակ կարող ենք նշել հետևյալ ապրանքատեսակները՝ մսամթերք, ձեթ, դեղամիջոցներ, պարարտանյութեր, շինանյութ, մեքենաներ, սերմնացուներ և այլն, որոնց նկատմամբ անցումային ժամանակշրջանից հետո կկիրառվեն մաքսատուրքերի միասնական դրույքաչափեր⁹⁶։

Գծապատկեր 2.3.1. Ներմուծման մաքսատուրքերի դինամիկան ՌԴ-ում (ԱՀԿ շրջանակներում) և Հայաստանում (ԵԱՏՄ շրջանակներում)⁹⁷

⁹⁴ «Таможенное право таможенного союза»: учебное пособие. Игнатюк А.З.-Минск:Амалфея, 2010г.-250с

⁹⁵ Պայմանագիր Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի մասին։ Ուժի մեջ է՝ 02.01.2015թ.

⁹⁶ Տես Հավելված 3, էջ 142

⁹⁷ «ՀՀ տնտեսության վրա ԵԱՏՄ անդամակցության առանձին ազդեցությունների գնահատումը 2015թ. առաջին կիսամյակի արդյունքներով»։ // Զեկույց, «ԱՎԱԳ Սոլյուշնս» ՍՊԸ, Երևան, հունվ. 2016թ. (http://www.mieir.am/new_d1/pdf/zekuyec_1.pdf)

Գծապատկեր 2.3.1-ից երևում է, որ 2020թ.-ին արդեն 10%-ից բարձր մաքսատուրքերով կհարկվի մեր ներմուծման ոչ թե 32.8%-ը, այլ 16.4%-ը: ԵԱՏՄ և ՀՀ՝ մինչ անդամակցությունը գործող մաքսատուրքերը նույնն են ներմուծման 35.5% ապրանքների մասով, 12.0%-ի մասով ՀՀ մաքսատուրքերն ավելի բարձր են, իսկ մնացած դեպքերում ԵԱՏՄ մաքսատուրքերն են ավելի բարձր: Այստեղ կարևոր է նշել մեկ հանգամանք ևս. վերոնշյալ նվազումը հիմնականում նկատվելու է այն ապրանքախմբերի մասով, որոնց գծով ներկայումս կիրառվող մաքսատուրքերն էականորեն բարձր են ՀՀ՝ մինչ անդամակցությունը գործող մաքսատուրքերից⁹⁸: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ ՀՀ՝ ԵԱՏՄ մաքսատուրքի ամբողջական ընդունումը ենթադրում էր ներմուծման որոշակի կրճատում ոչ ԵԱՏՄ աղբյուրներից, որոշ ապրանքատեսակների ներմուծման աճ ԵԱՏՄ աղբյուրներից (առևտրի վերակողմնորոշում) և բարեկեցության ոչ մեծ վնասներ՝ պայմանավորված ներմուծման համար սպառողների վճարած ավելի բարձր գներով:

Այս ամենն, իհարկե, իր անմիջական ազդեցությունն ունի ՀՀ կազմակերպությունների արտադրական և իրացման ֆինանսական ցուցանիշների վրա, քանզի մաքսատուրքերի մեծությունից կախված՝ փոփոխվում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների տեսականին ու ծավալները ևս: Իսկ վերջիններիս փոփոխություններն անմիջականորեն անդրադառնում են կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե գանձվող պարտադիր վճարների մեծության վրա, ինչպես նաև խթանում կամ զսպում են կազմակերպությունների արտադրական, ներմուծման և արտահանման գործունեությունները:

Ներկայացնենք ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից բյուջե վճարված գումարներն՝ 2013-2016թթ. կտրվածքով (տես աղյուսակ 2.3.1-ը):

⁹⁸ Արամյան Վ. Ս. «Հայաստանի տարածաշրջանային ինտեգրման՝ Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցության տնտեսական գնահատականները» // Հոդված՝ «Բանբեր ՀՊՏՀ-ի»: Երևան, «Տնտեսագետ» 2015թ., #3 (39), էջ 18-33

ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից ընդամենը պետական բյուջե վճարված գումարները՝ ըստ 2013-2016թթ., մլն ՀՀ դրամ⁹⁹

Ցուցանիշ	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.
Ընդամենը	123218.4	121433.0	97487.0	71666.1
Կազմակերպությունների քանակ	170	168	153	133
ՍՓՍ օիլ քորփորեյշն	8096.7	9618.7	9465.2	9910.4
Ֆիլիպ Մորրիս Արմենիա	9060.4	8029.9	7424.0	6604.6
ԱՎԵՐՍ/դավիդօֆ	6569.6	2934.2	4520.8	3604.0
Իմէքս գրուպ	3764.3	4129.7	3544.0	2507.6
Բարսիս	3958.3	4775.5	2997.0	2324.3
Մորայլ սենթր արթ	1218.5	2191.9	1045.6	1711.9
Ադամիում	2991.5	3321.9	3210.6	2383.3
Տոյոտա Երևան	3717.9	4145.0	1526.9	1312.8
Ցեպելին Արմենիա	1744.5	2177.8	2766.8	2098.1
ԱՌԳԵ բիզնես	3600.4	3330.8	2427.2	1471.5

Աղյուսակից պարզ է դառնում, որ ըստ տարիների կազմակերպությունների կողմից կատարվող վճարումներն ունեն նվազման միտում: Օրինակ՝ 2013թ. յուրաքանչյուր կազմակերպություն միջին հաշվով պետական բյուջե տարեկան վճարում էր մոտավորապես 724.8 մլն դրամ, 2014թ.՝ մոտ 722.8 մլն դրամ, 2015թ.՝ մոտ 637.1 մլն դրամ և 2016թ.՝ մոտ 538.8 մլն դրամ: Այստեղից կարող ենք ենթադրել, որ նվազումներն անմիջականորեն կապված են վարվող մաքսային քաղաքականության և մաքսային վճարների դրույքաչափերի հետ: Ընդ որում, նվազումն ավելի մեծ չափերով տեղի է ունեցել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունից սկսած, քանզի ներմուծումների հիմնական մասն արդեն իսկ արտոնյալ պայմաններով կատարվում է անդամ երկրներից, երրորդ երկրներից ևս կրճատվել են ներմուծման ծավալները՝ կապված մաքսադրույքների ավելացման հետ, հետևաբար կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե վճարվող հատկապես մաքսատուրքերն այլևս չեն համալրում երկրի հիմնական ֆինանսական զամբյուղը: Այս համատեքստում կառաջարկենք պետության կողմից նման կազմակերպություններին տրամադրել արտոնյալ պայմաններ՝

⁹⁹ <http://harkatu.am/companies/hy?0#in/195/fq/Q1>
Հայաստանի խոշոր հարկատուները կայքէջ

մասնավորապես, թույլ տալ հարկային պարտավորությունների կատարումն իրականացնել սահմանված ժամկետներից ավելի ուշ, տրամադրել արտոնյալ վարկեր՝ գործունեության ընդլայնման համար, ինչպես նաև մաքսային մարմինների կողմից կիրառել պարզեցված ընթացակարգեր՝ մաքսային վճարումների և ձևակերպումների ժամկետների հետ կապված:

Նկատում ենք նաև, որ աստիճանաբար կրճատվում է ներմուծող կազմակերպությունների թվաքանակը, հատկապես 2016թ., այս ընթացքում կրճատվել են նաև ՀՀ ընդհանուր ներմուծման և արտահանման ծավալները ևս, հետևաբար այս շղթայից կարող ենք եզրակացնել, որ կրճատվել է նաև երկրի ներքին արտադրությունը:

Ներկայացնենք ըստ առանձին ներմուծող կազմակերպությունների 2010-2016թթ. պետական բյուջե կատարված վճարումները (տես աղյուսակ 2.3.2-ը).

Աղյուսակ 2.3.2

ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից ընդամենը պետական բյուջե վճարված հարկեր, այդ թվում՝ հարկային և մաքսային վճարումներ, մլն դրամ¹⁰⁰

Ցուցանիշ	2016թ. Ընդհանուր	2010-2016թթ., այդ թվ.	Հարկային վճարումներ	Մաքսային վճարումներ
Ընդամենը (190 կազմ. 2010-2016թթ.)	71666.1	703086.5	156523.1	546252.4
ՍՓՍ օիլ քորփորեյշն	9910.4	37091.2	11421.2	25669.9
Ֆիլիպ Մորրիս Արմենիա	6604.6	43830.6	2604.3	41226.3
ԱՎԵՐՍ	3604.0	35617.3	3436.6	32180.7
Իմէքս գրուպ	2507.6	22696.4	6709.6	15986.8
Բարսիս	2324.3	24102.4	10782.8	13319.6
Մոբայլ սենթր արթ	1711.9	6749.2	1220.8	5528.3
Ադամիում	2383.3	18308.8	2602.2	15706.6
Տոյոտա Երևան	1312.8	20069.6	1839.0	18230.5
Ցեպելին Արմենիա	2098.1	11644.8	4281.9	7362.9
ԱՌԳԵ քիզնես	1471.5	20172.5	3978.0	16194.5

Տնտեսագիտական գրականության մեջ որպես պետության մաքսային գործունեության հիմնական նպատակ սահմանված է ապրանքների և

¹⁰⁰ <http://harkatu.am/companies/hy?0#term/նյութ/fy/2010/fq/Q1>

ծառայությունների արտաքին առևտրի կանոնների պահպանման ձևավորումն ու ապահովումը¹⁰¹: Պետական մաքսային քաղաքականությունը պետք է նախատեսի մաքսասակագնային այնպիսի միջոցներ, որոնք ուղղված կլինեն հայկական արտադրանքի՝ արևմտյան զարգացած երկրներ ներմուծման խտրական սահմանափակումների վերացմանը: Միաժամանակ պետք է նշել, որ հայկական արտադրանքը մեծ պահանջարկ ունի արևմտյան շուկաներում, սակայն տեղափոխման ծախսերի մեծ լինելու պատճառով քիչ արտադրողներ են կարողանում արտահանել հայկական արտադրանքը մեծաքանակ ծավալներով: Ներքին շուկայում պետական մաքսային քաղաքականությունը պետք է նախատեսի ներմուծման կարգավորման ընդհանուր ճանաչում գտած ոչ սակագնային միջոցների ակտիվ կիրառումը, օրինակ հակադեմպինգային ընթացակարգեր, որոնք չեն թույլատրում ներքին շուկայից հայկական ապրանքների դուրս մղումը: Այս առումով ՀՀ համար կարևոր ձեռքբերում էր Եվրամիության «GSP+»՝ «Արտոնությունների ընդհանրացված և համալրված համակարգը», որը հնարավորություն է տալիս ՀՀ-ին՝ հայրենական ծագման մոտ 6400 անուն ապրանք ԵՄ շուկա արտահանել մաքսատուրքերի զրոյական կամ նվազեցված դրույքաչափերով: Սակայն, մինչ այժմ ՀՀ արտահանող/տնտեսվարողները կարողացել են իրականացնել «Արտոնությունների ընդհանրացված և համալրված համակարգի» ընձեռած հնարավորությունների միայն չնչին մասը, հետևաբար, առաջիկայում պետք է քայլեր ձեռնարկել՝ ուղղված նշված արտոնություններից ավելի շատ և արդյունավետ օգտվելուն¹⁰²: Այս նպատակով առաջարկվում է անընդհատ անցկացվող դասընթացներով իրազեկել ներքին արտադրողներին «Արտոնությունների ընդհանրացված և համալրված համակարգի», դրա տված հնարավորությունների, ինչպես նաև արտաքին շուկայում մրցակցությանը դիմակայելու համար ապրանքների որակի, փաթեթավորման և արտաքին տեսքի բարելավման ուղիները քննարկելու մասին:

Միայն վերջին շրջանում ՀՀ կողմից կնքված միջպետական համաձայնագրերն ու մի շարք միջազգային կառույցներին, մասնավորապես ԵԱՏՄ-ին, անդամակցությունը խթանեցին, որ արտաքին առևտուրն ուղղորդվի համեմատաբար

¹⁰¹ «Таможенная политика России во второй половине XIX века», Соболев М. Н., Москва, 2012г, 896с

¹⁰² ՀՀ կառավարության 2011թ. դեկտ. 15-ի նիստի N:49 արձանագրային որոշման Հավելված, էջ 10

ավելի քաղաքակիրթ հունով՝ իրականացնելով միջազգային նորմերին համաձայն, իսկ 2000թ.-ից արդեն ՀՆԱ-ի միջին տարեկան 10% աճի տեմպերին համընթաց սկսեցին գրանցվել նաև արտահանման և ներմուծման աճի միտումներ¹⁰³:

ՀՀ առևտրային հաշվեկշռի կառուցվածքի բարելավման նպատակով անհրաժեշտ է հնարավորինս կրճատել օգտակար հանածոների արտահանման ծավալները՝ դրանցից ստացված պատրաստի արտադրանքի արտահանման ընդլայնման հաշվին: Այդ նպատակով արտահանող ձեռնարկություններին պետք է տրամադրել նպատակային արտոնյալ վարկային ռեսուրսներ՝ հանածոների վերամշակման հզորությունների ստեղծման ու արդիականացման նպատակով (նաև կապիտալ ներդրումների նպատակով ներմուծվող սարքավորումների ցանկացած ծավալի և գնի դիմաց սահմանին ԱԱՀ-ի գանձման բացառումը (նման պրակտիկա այժմ կիրառվում է միայն 300 մլն դրամը գերազանցող մեքենաների և սարքավորումների ներկրման ժամանակ), ինչպես նաև աստիճանաբար անցում կատարել հանքաքարի արտահանումը կանխող ոչ արտոնյալ հարկային դաշտի ձևավորմանը, օրինակ՝ կարելի է արտահանման մաքսատուրքեր սահմանել չմշակված հումքի վրա (քանի որ երկրների հիմնական խնդիրը պատրաստի արտադրանք արտահանելն է, իսկ մենք դեպի ԵՄ երկրներ հիմնականում գունավոր մետաղների հումք ենք արտահանում):

Ատենախոսության Հավելվածներ բաժնում ներկայացված գծապատկերներից¹⁰⁴ ակնհայտ է, որ ներմուծման և արտահանման ապրանքային կառուցվածքներում առաջատար ապրանքախմբերը հիմնականում նույնն են՝ որոշակի տարբերությամբ: Նշանակում է, ըստ էության, ներմուծումը ՀՀ-ում ոչ թե արտահանմանն ուղղված արտադրությունը սպասարկող է, այլ՝ մրցակից: Ի տարբերություն արտահանման, ներմուծվող ապրանքախմբերի ցրվածությունն ավելի բարձր է: Ներմուծման կառուցվածքում 10 տոկոսից բարձր տեսակարար կշիռ ունեցող ապրանքախմբերը ներմուծման ամբողջ ծավալում հանդիսանում են հանքահումքային մթերքները, թանկարժեք քարերը և մետաղները, մեքենաները և սարքավորումները, որոնց տեսակարար կշիռը, օրինակ, 2000թ. կազմել է 46.5%, իսկ 2012թ.՝ 46.7%: Ներմուծման

¹⁰³ «Արտահանման աճի ազդեցության գնահատումն աղքատության կրճատման վրա ՀՀ-ում» տ. գ. թ. ատենախոսություն, Բաբայան Ա. Կ. Երևան, Հեղ. հրատ., 2007թ., 128 էջ

¹⁰⁴ Տես Հավելված 8, էջ 148

ապրանքային կառուցվածքում շարունակում են գերակշռել վերջնական սպառման ապրանքները, և ոչ թե ներդրումային ապրանքները, մասնավորապես, ներմուծման ամբողջական արժեքի շուրջ մեկ երկրորդը կազմում են սննդամթերքը, սպառողական ապրանքները, սպառման նպատակով օգտագործվող վառելիքը և տրանսպորտային միջոցները:

Տարբեր երկրների փորձը վկայում է այն մասին, որ տնտեսական աճի ապահովման խնդրի լուծումը կարևորվում է ոչ միայն հանրապետությունում քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական առողջ մթնոլորտի ստեղծման ու պահպանման, այլև ինտեգրացիոն գործընթացներին լիիրավ մասնակցության իրավունքի նվաճման տեսանկյունից:

Բացի այն, որ ՀՀ ներմուծվող և արտահանվող ապրանքները բավականին մեծ ազդեցություն ունեն ՀՀ մաքսային քաղաքականության վրա, անհրաժեշտ է դիտարկել նաև դրանց կապը մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման համատեքստում: Այս ոլորտում գոյություն ունեցող բազմաթիվ հիմնախնդիրներն իրենց բացասական ազդեցությունն են թողնում տեղափոխվող ապրանքների ծավալների կրճատման վրա:

ՀՀ մաքսային համակարգը գտնվում է դեռևս կայացման փուլում, որը պահանջում է մի շարք բարեփոխումներ, ինտեգրացիոն գործընթացներ, միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցություններ: Այս տեսանկյունից համաշխարհային փորձն անհրաժեշտ է ուսումնասիրել, ինչպես նաև հաշվի առնելով համաշխարհային մաքսային և հարկային օրենսդրության առանձնահատկությունները և բազմաթիվ այլ գործոնները՝ գտնել դրանց տեղայնացման հնարավոր մոտեցումները:

Ներմուծման քաղաքականությունը համեմատելու համար վերլուծենք որոշ երկրների ներմուծման քաղաքականությունները՝ մաքսային սակագնի դրույքաչափերի մեծություններից կախված:

Օրինակ՝ ՌԴ-ում մաքսատուրքերի միջին մեծությունը կազմում է 13-14%: Վրաստանում մաքսատուրքի դրույքաչափերն են 0%, 5% և 12%¹⁰⁵: Լեհաստանում մաքսատուրքերի դրույքաչափերը տատանվում են 0%-25%՝ կախված ապրանքի

¹⁰⁵ «Современные трансформации налоговых систем». Анастасия Лузгина, 2016, BEROC Policy Paper Series, PP no.38

տեսակից և արտադրման վայրից¹⁰⁶: ԱՄՆ-ում հումքային ապրանքների նկատմամբ կիրառվող մաքսային միջին դրույքաչափը կազմում է 0.9%, կիսաֆաբրիկատների համար՝ 3.6%, վերջնական արտադրանքի համար 11.1%: Ճապոնիայում այս ցուցանիշներն են՝ համապատասխանաբար 0.6%, 3% և 19%¹⁰⁷:

Վերլուծելով դրույքաչափերի տարբերությունները՝ հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ երկրները հիմնականում ձգտում են պաշտպանել հայրենական արտադրողներին և խթանել տեղական արտադրությունը: Ըստ որոշ գնահատականների՝ մաքսատուրքերի 2%-ով բարձրացումը բերում է երրորդ երկրներից ներմուծման ծավալների 23% կրճատմանը և մաքսային միության անդամ երկրներից ներմուծման 12% աճին¹⁰⁸: Այստեղից էլ կարելի է եզրակացանել, որ ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունից հետո ՀՀ տնտեսության համար կարևոր ապրանքների դրույքաչափերը բարձրացել են, իսկ որոշակի ապրանքներ, որոնց գծով կարելի է ընդլայնել սեփական արտադրությունը, սահմանված են ավելի ցածր մաքսատուրքի դրույքաչափեր (տես գծապատկեր 2.3.2-ը):

Առաջնորդվելով բազմամյա փորձ ունեցող երկրների օրինակով՝ առաջարկվում է այն ապրանքները, որոնց արտադրության ներուժը առկա է ներքին տնտեսությունում, դրանց ներմուծման գծով մաքսատուրքերի դրույքաչափերը սահմանել բարձր, որպեսզի խթանվի տեղական արտադրությունը. օրինակ՝ կոշիկի արտադրությունը, ինչպես նաև այն մրգերի գծով, որոնք կան նաև մեր արտադրություններում, դրանց հասունացման շրջանում սահմանել շատ բարձր ներմուծման մաքսատուրքի դրույքաչափ, ինչպես օրինակ սահմանված է Ճապոնիայում՝ 50%: Իսկ ինչ վերաբերում է հագուստի տեսակներին, ապա դրանց ներմուծման գծով պարզեցնել մաքսատուրքերի դրույքաչափերը:

¹⁰⁶ «Business and taxation guide for Poland» [Electronic resource] // Tax Advisory department of Mazars Audyt Sp. z o.o. – 2013.

¹⁰⁷ Տես Հավելված 9, էջ 149

¹⁰⁸ «How important are non-tariff barriers? Complementarity of infrastructure and institutions of trading partners», Zsoka Koczan and Alexander Plekhanov. // Working Paper EBRD No.159, Prepared in July 2013, London, p.12 (21 pg.)

Հիմնական ապրանքախմբեր	ՀՀ	Ճապոնիա	ԱՄՆ
Կենդանի կենդանիներ	0.25%	0.00%	3.77%
Միս և մսից սննդային ենթամթերք	26.67%	2.50%	18.20%
Բանջարեղեն և որոշ ուտելի արմատապտուղներ և պալարապտուղներ	12.67%	10.00%	19.33%
Ուտելի մրգեր և ընկույզներ. ցիտրուսային պտուղների կեղև ու դրմի կեղևներ	5.00%	5.33%	6.33%
Սուրճ, թեյ, մատե կամ պարագվայական թեյ և համեմունքներ	2.67%	8.07%	8.47%
Հացահատիկներ	2.67%	2.50%	1.30%
Տրիկոտաժե հագուստ և հագուստի պարագաներ՝ մեքենայագործ կամ ձեռագործ	7.50%	15.40%	9.07%
Կոշիկեղեն, զանկապաններ և համանման ապրանքներ. դրանց մասերը	1.90%	25.67%	21.17%

Գծապատկեր 2.3.2. Ներմուծվող հիմնական ապրանքախմբերի մաքսատուրքերի միջին դրույքաչափերը ՀՀ-ում, Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում¹⁰⁹

Ամփոփելով ՀՀ-ում մաքսային կարգավորումների դերակատարումն ու ազդեցությունը տնտեսվարողների և պետության հիմնական ֆինանսական ցուցանիշների վրա՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին.

1. Մաքսատուրքերի մեծությունից կախված՝ փոփոխվում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների տեսականին ու ծավալները, որն էլ ազդում է կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե գանձվող պարտադիր վճարների մեծության վրա, ինչպես նաև խթանում կամ զսպում է դրանց արտադրական, ներմուծման և արտահանման գործունեությունները: ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե կատարվող վճարումներն 2013-2016թթ. կտրվածքով ցուցաբերել են նվազման միտում, որն անմիջականորեն կապված է վարվող մաքսային քաղաքականության և մաքսային վճարների դրույքաչափերի հետ: Ընդ որում, նվազումն ավելի մեծ չափերով տեղի է ունեցել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունից սկսած: Այս ընթացքում կրճատվել են նաև ՀՀ ընդհանուր ներմուծման և արտահանման ծավալները, ներմուծող կազմակերպությունների թվաքանակը, հետևաբար կարող ենք եզրակացնել, որ կրճատվել է նաև երկրի ներքին արտադրությունը:

¹⁰⁹ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ երկրների պաշտոնական վիճակագրական տվյալների հիման վրա

2. 2013-2016թթ. ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից բյուջե կատարվող վճարումներն ունեն նվազման միտում, օրինակ՝ 2013թ. յուրաքանչյուր կազմակերպություն միջին հաշվով պետական բյուջե տարեկան վճարում էր մոտավորապես 724.8 մլն դրամ, 2014թ.՝ մոտ 722.8 մլն դրամ, 2015թ.՝ մոտ 637.1 մլն դրամ և 2016թ.՝ մոտ 538.8 մլն դրամ: Ընդ որում, նշված տարիներին նկատվում է նաև տվյալ կազմակերպությունների թվաքանակի կրճատում:
3. Անդամակցելով ԵԱՏՄ-ին՝ ՀՀ-ն երրորդ երկրների նկատմամբ սկսեց կիրառել տարբերակված դրույքաչափերով մաքսատուրքեր, ինչի արդյունքում ներքին շուկայում նկատելի է գների աճ, իսկ Եվրոպական երկրներից՝ ներմուծման կրճատում:
4. Առաջնորդվելով Ճապոնիայի բազմամյա փորձով, առաջարկվում է ՀՀ-ում որոշակի ներմուծվող ապրանքների համար՝ կախված դրանց օգտագործման նպատակից և դրանց տարրերի բաղադրությունից, կիրառել խառը մաքսատուրքեր, ինչպես նաև այն ապրանքների ներմուծման գծով, որոնց արտադրության ներուժը առկա է ներքին տնտեսությունում, մաքսատուրքերի դրույքաչափերը սահմանել բարձր, որպեսզի խթանվի տեղական արտադրությունը:
5. ԵՄ-ԵԱՏՄ ինտեգրման համեմատության մեջ արտահանման վերլուծությունները վկայում են այն մասին, որ ՀՀ-ն դեռևս մեծապես կախված է ՌԴ տնտեսության իրավիճակից, ԵՄ շուկան չափազանց մրցակցային է, ուստի արտահանման դինամիկայում ՀՀ համար դեռևս փոփոխությունները դիտարկելի չեն: Հայաստանում օտարերկրյա ներդրումների դինամիկայի առումով կարելի է փաստել, որ 2013թ. սեպտեմբերի՝ ԵԱՏՄ անդամակցության հայտարարությունից հետո ներդրողների մոտ չի առաջացել լրացուցիչ հետաքրքրություն ՀՀ տնտեսության և դրանում սպասվող հնարավորությունների նկատմամբ, ինչը սովորաբար տեղի է ունենում ինտեգրացիոն գործընթացներին միանալու պայմաններում:

ԳԼՈՒԽ 3. ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

3.1. Մաքսային արժեքի ազդեցությունը արտահանման և ներմուծման ֆինանսական ցուցանիշների վրա

Մաքսային արժեքի որոշումը ոչ միայն հանդիսանում է մաքսային գործի սակագնային կարգավորման կարևորագույն գործոն, այլ նաև միջազգային առևտրի զարգացմանը նպաստող կամ խոչընդոտող կարևորագույն տարր: Ներկայումս երկրների համար կարևորագույն խնդիր է հանդիսանում սակագնային միջոցառումների կրճատումը կամ վերացումը, որով կկարգավորվի արտաքին առևտրի վրա դրանց ունեցած սահմանափակող կամ խոչընդոտող ազդեցությունը¹¹⁰: Երկրների միջև տեղի ունեցող բազմակողմ բանակցությունների արդյունքում ընդունվեց համաձայնագիր, որի նպատակն է ստեղծել ապրանքների գնահատման արդար, միանման և չեզոք համակարգ, որը պետք է նպաստեր միջազգային առևտրի զարգացմանը և անօրինական համարեր մաքսային արժեքի կամայական որոշումը: Դրանով իսկ կկանխվեին տարբեր երկրներում կիրառվող գնահատման երբեմն հակասական կամ պաշտպանական մեթոդների հետևանքները, որոնք միջազգային առևտրի զարգացման համար հաճախ հանդիսանում էին ոչ սակագնային արգելքներ: Համաձայնագիրը գործածության մեջ դրվեց 1981թվ.-ի հունվարի 1-ից: Այն սահմանում էր մաքսային արժեքի որոշման մեզ արդեն հայտնի հինգ մեթոդ և մեկ պահուստային մեթոդ, որոնք պետք է կիրառվեին համաձայնագիրն ստորագրող բոլոր երկրների մաքսային ծառայությունների կողմից¹¹¹:

Կարևոր միջոցառում էր նաև երկրների միջև ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների դասակարգումն ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքացանկերի, որը ավելի կհեշտացնի արտաքին առևտրային հարաբերությունները (ներկայումս համաշխարհային արտաքին

¹¹⁰ «Формирование государственной таможенно-тарифной стратегии в условиях глобализации»: Горшкова Т. Г. Изд-во СПбГУЭФ, Санкт-Петербург, 2008г. - 654 с.

¹¹¹ «Определение и контроль таможенной стоимости»: учебное пособие. Глазкова Г. В., Сухарева И. В. Москва: Изд-во Российской таможенной академии, 2014г. - 124 с.

ապրանքաշրջանառության դասակարգման համար կիրառվում է Եվրոպական համագործակցության կոմբինացված դասակարգիչը¹¹²):

Նման միջոցառումները շուկայական բաց տնտեսության պայմաններում խթանեցին երկրների միջև առևտրի զարգացմանը՝ արտահանման և ներմուծման ծավալների ավելացմանը: Համաշխարհային մասշտաբով 2000թ. արտահանման ծավալը կազմել է 7.927 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար, իսկ ներմուծումը՝ 7.922 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար, 2015թ.՝ համապատասխանաբար՝ 21.264 և 20.649 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար (տես աղյուսակներ 3.1.1-ը և 3.1.2-ը):

Աղյուսակ 3.1.1

Համաշխարհային արտահանման ծավալները՝ ըստ 2000-2015թթ.,
տրիլիոն ԱՄՆ դոլար¹¹³

2000թ.	2005թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
7.927	12.899	19.66	15.818	18.911	22.435	22.797	23.424	23.751	21.264

Աղյուսակ 3.1.2

Համաշխարհային ներմուծման ծավալները՝ ըստ 2000-2015թթ., տրիլիոն ԱՄՆ դոլար¹¹⁴

2000թ.	2005թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
7.922	12.765	19.373	15.509	18.43	21.874	22.16	22.741	23.082	20.649

Դիտարկենք նաև ՀՀ-ում արտահանման և ներմուծման ծավալների փոփոխությունը համապատասխան ժամանակահատվածում¹¹⁵: Հավելված 10-ի աղյուսակից ակնհայտ է, որ ՀՀ-ում նույնպես տեղի է ունեցել միջազգային առևտրի աճ, բացառությամբ համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի և ԵԱՏՄ անդամակցության ժամանակաշրջանների¹¹⁶: Այժմ կատարենք տվյալ ժամանակահատվածի համար արտահանման և ներմուծման միջին գների դինամիկայի փոփոխության վերլուծություն և համեմատենք համաշխարհային տենդենցի հետ:

¹¹² «Таможенный контроль»: Учебник, Шамахова В. А., Москва: Софт Издат, 2011г. - 345 с.

¹¹³ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=1W>

Համաշխարհային Բանկի տվյալների բազա

¹¹⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=1W>

¹¹⁵ Տես Հավելված 10, էջ 150

¹¹⁶ Նայել նուն տեղում

Ներկայացնենք ՀՀ-ի համար արտահանման և ներմուծման միջին գների փոփոխությունը՝ Աղյուսակների միջոցով¹¹⁷:

Աղյուսակներից երևում է, որ 2015թ. ՀՀ-ից արտահանվող ապրանքների միավորի արժեքը նվազել է մոտ 2.3%-ով, իսկ ներմուծվող ապրանքների դեպքում պատկերը հակառակն է՝ տեղի է ունեցել ապրանքների միավորի արժեքի աճ ավելի քան 9%-ով, ընդ որում, աճել են ԵՄ և այլ երկրներից ներմուծվող ապրանքների գները, իսկ ԱՊՀ-ից ներմուծման դեպքում գրանցվել է գների նվազում, ինչը, մասնավորապես, կարող ենք պայմանավորել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությամբ: Այս ցուցանիշները համեմատելով համաշխարհային վիճակագրության նմանատիպ վերլուծության հետ՝ պարզորոշ կտեսնենք ՀՀ արտաքին առևտրի զարգացման տենդենցի նմանությունը զարգացող երկրների արտաքին առևտրի տենդենցին¹¹⁸: Ինչպես համաշխարհային պրակտիկայում, ՀՀ-ի պարագայում նույնպես սա հետևանք է մաքսային որոշակի քաղաքականության ու կարգավորման: Հետևաբար, մաքսային կարգավորումը ոչ միայն կարող է խթանել միջազգային առևտուրը, այլ նաև կարող է ներգործել պայմանագրային գների կարգավորման վրա, որն էլ հենց հանդիսանում է մաքսային արժեքի հիմնական բաղադրիչը: Ճշգրիտ մաքսային արժեքը, նպաստելով միջազգային առևտրի զարգացմանը, բերում է գների կարգավորման, իջեցման, նպաստում է սպառողների շահերի պաշտպանությանը և ազատ շուկայական տնտեսության պայմաններում խթանում է պետության տնտեսական զարգացումն ու միջազգային վարկանիշի բարձրացումը: Հենվելով ճիշտ հաշված մաքսային արժեքի վրա և կիրառելով մաքսային կարգավորման ճիշտ քաղաքականություն՝ կարելի է հնարավորինս արագ և արդյունավետ մասնակցել միջազգային ինտեգրմանը, որը կնպաստի արտաքին առևտրի մեծացմանը, հետևաբար երկրի բյուջետային մուտքերի ավելացմանը, տնտեսության մրցունակության բարձրացմանն ու զարգացմանը: Այս ամենից կարող ենք անել այն եզրակացությունը, որ ՀՀ մաքսային կարգավորումն ու մաքսային քաղաքականությունը մասնավորապես գործում են անարդյունավետ և այնքան էլ չեն նպաստում տնտեսության զարգացմանը: Այդ իսկ պատճառով

¹¹⁷ Տես Հավելված 11, էջ 151

¹¹⁸ «Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման գերակայությունների գնահատումը և կանխատեսումը» Թավադյան Ա. Ա. և ուրիշներ: Երևան, «Տնտեսագետ», 2015թ., 115 էջ

անհրաժեշտ է վարել այնպիսի քաղաքականություն, որ գների ինդեքսներն ունենան աճի հակառակ ուղղվածություն, որն էլ կնպաստի տնտեսական աճի արագ ապահովմանը:

Լինելով կարևոր գործոն միջազգային առևտրի զարգացման կամ խոչընդոտման համար՝ մաքսային կարգավորումը երբեմն առանձին երկրների կողմից կիրառվում էր որպես սուբյեկտիվ խտրական միջոցառում՝ սեփական երկրի տնտեսության շահերի պաշտպանության համար: Երկրների կողմից բոլոր նման միջոցառումներն, ի վերջո, բերեցին իրական դրական արդյունքների՝ համաշխարհային առևտրի և ապրանքային, և դրամական աճին (տես աղյուսակ 3.1.3-ը):

Աղյուսակ 3.1.3

Ապրանքների և ծառայությունների համաշխարհային առևտրի դինամիկան՝ ըստ

2005-2015թթ., մլրդ ԱՄՆ դոլար¹¹⁹/արտահանման ներմուծման հաշվեկշիռ/

Ցուցանիշ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Բոլոր երկրներ	182.7	299.5	452.5	397.5	422.9	448.1	559.3	580.2	710.5	644.3	392.2
Զարգացած երկրներ	492.2	664.9	728.8	715.0	416.0	458.7	591.2	592.7	550.2	453.4	234.1
Անցումային երկրներ	97.9	120.4	93.8	150.6	91.4	133.9	195.0	159.6	133.7	156.7	110.1
Զարգացող երկրներ	-407.4	-485.8	-370.1	-468.2	-84.5	-144.5	-226.9	-172.0	26.5	34.1	47.9

Այստեղ ուշագրավ է մի հատկանշական երևույթ. վերջին տարիներին միջազգային առևտրում նկատվում է զարգացող երկրների մասնաբաժնի մեծացում և արտահանման ավելի արագ աճ, քան զարգացած երկրների մոտ: Այսինքն, այդ փոփոխությունները արդյունք են նաև միջազգային կազմակերպությունների՝ ԱՀԿ, ՀՄԿ ակտիվ գործունեության: Փաստորեն, միջազգային առևտուրը յուրաքանչյուր երկրի հնարավորություն է ընձեռում իր ունեցած ռեսուրսներն ուղղորդելով առավել մրցունակ ոլորտներ՝ բարձրացնել արտադրության արդյունավետությունը, մեծացնել

¹¹⁹ <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=89795>

UNCTAD STAT Data center, International trade in goods and services, Trade indicators, Goods and services(BPM6): Trade balance indicators, annual, 2005-2015

ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման կոնֆերանսի տվյալների բազա, պաշտոնական կայքէջ

շուկայի մասնակիցների թիվը: Նման փաստարկի հիմքը կազմում է միջազգային առևտրի՝ համեմատական առավելությունների տեսությունը¹²⁰:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում փորձենք առանձնացնել ՀՀ տնտեսության վրա ՌԴ տնտեսության վատթարացման անմիջական հետևանքները, ինչպես նաև ցույց տանք ԵԱՏՄ բացասական ազդեցությունը անդամ մյուս երկրների տնտեսությունների վրա:

Մասնավորապես, 2015թ.-ի ընթացքում ԵԱՏՄ շրջանակներում նկատվել են հետևյալ խնդիրները.¹²¹

1. ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության կրճատումը ՌԴ-ի և ԵԱՏՄ անդամ մյուս երկրների հետ:
2. Արտաքին գործոնների և ՌԴ տնտեսության վատթարացման հետևանքով Բելառուսում և Ղազախստանում ևս գրանցվել է տնտեսական վիճակի վատթարացում:
3. ՀՀ աշխատանքային միգրանտների քանակի նվազման միտումը դեպի ՌԴ:
4. 2015թ. աշխատանքային միգրանտների կողմից մասնավոր տրանսֆերտների՝ մոտ 43%-ով նվազումը ՌԴ-ից դեպի ՀՀ:
5. ՌԴ-ի տնտեսական վիճակի վատացման արդյունքում ՀՀ-ում նկատվել է գործազրկության և աղքատության մակարդակի աճ:
6. ԵԱՏՄ տարածքում գրանցվել է ներմուծման ծավալների նվազում, որն առավել մեծ չափերով է եղել ՌԴ-ում և կազմել է 39.7%՝ նախորդ տարվա համեմատ¹²²:
7. ԵԱՏՄ հումքային ուղղվածությունը ռիսկեր է ստեղծում անդամ երկրների տնտեսությունների զարգացման համար:
8. Միության ստեղծումը չի նպաստել անդամ պետությունների տնտեսությունների դիվերսիֆիկացմանը, ավելին, նույնիսկ նկատվել է ՀՆԱ-ի աճի նվազում¹²³:

¹²⁰ David Ricardo «On the principles of political economy and taxation». John Murray, 1817, London

¹²¹ <http://hetq.am/arm/news/65514/hh-tntesutyun-2015-etm-ev-ayl-gortsonneri-azdecutyuny-ev-mitumneri-2016-i-hamar.html>

¹²² «Риски и шансы Евразийской экономической интеграции в контексте внешних санкций». „Постсоветский материк“, научно-аналитический журнал институт стран СНГ, Москва, № 4(8), 2015г. 148 стр.

¹²³ <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economicprospects/data?variable=NYGDPMKTPKDZ®ion=ECA> (Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայքէջ)

9. Մաքսային միությունը բացասաբար է անդրադառնում Բելառուսի և Ղազախստանի՝ Եվրամիության ու Չինաստանի հետ առևտրաշրջանառության ծավալների վրա:

10. ԵԱՏՄ տարածքում ներքին մաքսային սահմանների վերացումը նպաստել է Աֆղանստանից դեպի միության եվրոպական հատված թմրամիջոցների հոսքի աճին¹²⁴:

ԵԱՏՄ-ից հետո ՀՀ համար տարածաշրջանում կարևոր առևտրային գործընկերներ են նաև ԻԻՀ-ը և Վրաստանը: Փորձենք գնահատել նաև ՀՀ տնտեսության վրա այս երկրների ազդեցության չափը և հետևանքները:

Իրանի նկատմամբ միջազգային կառույցների կողմից կիրառված սահմանափակումների աստիճանական մեղմացումը կհանգեցնի տարածաշրջանում վերջինիս քաղաքական և տնտեսական վիճակի բարելավմանը, ինչը կարող է ՀՀ համար կարևոր դերակատարում ունենալ հետևյալ հարցերում.¹²⁵

1. Իրանը կարող է հավասարակշռություն ստեղծել տարածաշրջանում՝ հատկապես թուրքական և ադրբեջանական հակամարտությունների տեսանկյունից:
2. Իրանում օտարերկրյա ներդրումների և զարգացման ծրագրերի համար ՀՀ տարածքը կարող է ծառայել որպես հարթակ՝ համագործակցության քննարկումների և համաձայնագրերի, ինչպես նաև կառավարման գրասենյակների հիմնադրման համար: Իրանի բնական հումքը և էներգակիրները կարող են օգտագործվել ՀՀ տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացման համար կամ ՀՀ տարածքով արտահանվել այլ երկրներ, մասնավորապես՝ Վրաստան և ՌԴ: Աստիճանաբար կնվազեն Իրան ապրանքների ներմուծման համար գանձվող մաքսատուրքերի դրույքաչափերը, ինչի արդյունքում այլ երկրներից, այդ թվում նաև ՀՀ-ից դեպի Իրան տեղի կունենա ապրանքների արտահանման ծավալների ավելացում: ՀՀ առևտրային

¹²⁴ <http://civilnet.am/2014/09/25/da-Vinci-ag-customs-union-armenia/>
(Հայկական լրատվական կայքէջ)

¹²⁵ <http://hetq.am/arm/news/65514/hh-tntesutyun-2015-etm-ev-ayl-gortsonneri-azdecutyuny-ev-mitumnery-2016-i-hamar.html> (Հայկական լրատվական կայքէջ)

գործընկերների շարքում Իրանը առաջին հնգյակում է. 2016թ. Իրանից դեպի Հայաստան ներմուծումը կազմել է շուրջ 164 մլն ԱՄՆ դոլար, իսկ ՀՀ-ից դեպի Իրան արտահանումը՝ մոտ 75 մլն դոլար¹²⁶: Իրան-Հայաստան առևտրի թե՛ արտահանման, և թե՛ ներմուծման ոլորտներում պետք է խթանել փոխադարձ առևտուրը: Խթանման հիմնական միջոցը պետք է հանդիսանա ներմուծման մաքսատուրքերի երկկողմանի նվազեցումը:

3. ՀՀ-ն կարող է խթանել Իրանի հետ համագործակցությունը կրթության ոլորտում, Իրանի զարգացող տնտեսության համար տրամադրել որակյալ և համեմատաբար «էժան» բարձրագույն կրթություն: ՀՀ տնտեսական աճի ապահովման համար դրական նշանակություն կունենան նաև Իրանի զբոսաշրջային խմբերի ընդլայնումը և զբոսաշրջիկների թվաքանակի աճը դեպի ՀՀ:

Հայ-իրանական հարաբերություններում արձանագրվել են նաև դրական տեղաշարժեր արտաքին առևտրային շրջանառության ապրանքային կառուցվածքում: Եթե Իրանից ներմուծումը ներառում է 75-80 ապրանքախմբեր, ապա արտահանումը սահմանափակվում է 25-30 ապրանքախմբերով: Իրանից ներմուծման կառուցվածքում մեծ է պլաստմասսային արտադրանքների տեսակարար կշիռը, անօրգանական քիմիական միացություններինը, սև մետաղներինը, պարարտանյութերինը և սննդամթերքի ներմուծման բաժինը, որում հատկապես գերակշռում են մրգերը և բանջարեղենը¹²⁷:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ ԻԻՀ դերակատարումը ՀՀ տնտեսական զարգացման գործում զգալի է և, ըստ կանխատեսումների, ժամանակին համընթաց նկատվում է տնտեսական համագործակցության ավելացում երկու երկրների միջև, ինչը որ, ի վերջո, կհանգեցնի երկկողմ տնտեսական աճի:

Տարածաշրջանում համագործակցության խորացման առումով ՀՀ համար առավել հեռանկարային գործընկերը Վրաստանն է: Վերջին տարիներին նկատվում է Վրաստան-Հայաստան արտաքին առևտրաշրջանառության ավելացում:

¹²⁶ <http://www.armstat.am/am/?nid=159&thid%5B%5D=> (ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ)

¹²⁷ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016թ., /Հիմնական գործընկեր երկրների տեսակարար կշիռը ՀՀ ներմուծման մեջ/ էջ 475-479

Արտահանման և ներմուծման տվյալները նախորդ տարիների համեմատ հիմնականում ունեն աճի միտում¹²⁸:

Վրաստանից ՀՀ ներմուծվում է հիմնականում ցորեն, պարարտանյութեր, փայտ, մետաղներ, իսկ ՀՀ-ից Վրաստան արտահանվում է աղ, ծծումբ, ապակի, պլաստմասսա, ծխախոտ: Վրաստանից Հայաստան ներմուծվող ապրանքների կազմում առանձնանում են տեխնոլոգիատար երկու ապրանքախումբ՝ «Դեղագործական մթերքներ», «Միջուկային ռեակտորներ, կաթսաներ, սարքավորումներ և մեխանիկական մասեր ապրանքներից»: Իսկ ՀՀ-ից Վրաստան արտահանվող ապրանքների կազմում տեխնոլոգիատար է միայն «Դեղագործական մթերքներ» ապրանքախումբը: Սա, իհարկե, նվազեցնում է երկու երկրների տնտեսական փոխշահավետ համագործակցությունը: Այնուամենայնիվ, ՀՀ-ն «առևտրի ստեղծման» ամենամեծ հնարավորությունն ունի հենց Վրաստանի հետ առևտրային կապերի խորացման պարագայում: Վրաստանի հետ տնտեսական համագործակցությունը կարող է ամրապնդվել ներկայումս գործող ազատ առևտրային համաձայնագրի պայմանների խորացման արդյունքում¹²⁹, որը թույլ կտա ոչ միայն մեծացնել արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալները, այլև օգտվել համագործակցության այնպիսի ձևերից, ինչպիսիք համատեղ ձեռնարկությունների ստեղծումն է, միասնական տնտեսական գիտատեխնիկական ծրագրերի իրականացումը, ինչը կնպաստի երկու երկրների տնտեսական աճի բարձրացմանը:

Կարևոր է հաշվի առնել նաև ևս մի հանգամանք: Եթե ՀՀ պարագայում քիչ են օտարերկրյա ներդրումները և ԵԱՏՄ անդամակցությունը ևս չի նպաստել այդ գործընթացին, ապա Վրաստանի պարագայում օտարերկրյա ներդրումների բարձր մակարդակը պահպանվում է ոչ թե Եվրոպական միության երկրների, այլ Ադրբեյջանի և Թուրքիայի կողմից իրականացվող ենթակառուցվածքային ծրագրերի շնորհիվ:

Դիտարկենք նաև ՀՀ-Վրաստան, ՀՀ-Իրան արտահանման և ներմուծման ծավալները 2010-2016թթ. համար¹³⁰:

¹²⁸ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016թ., /Հիմնական գործընկեր երկրների տեսակարար կշիռը ՀՀ ներմուծման մեջ/ էջ 475-479

¹²⁹ Համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Վրաստանի Հանրապետության Կառավարության միջև ազատ առևտրի մասին: Ուժի մեջ է 11.11.1998թ.

¹³⁰ Տես Հավելված 12, էջ 153

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրություններից հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ ինչպես ԵԱՏՄ, ԱՊՀ, այնպես էլ տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացման շրջանակներում մաքսային մարմինների մաքսային քաղաքականության նպատակները և ռազմավարությունը պետք է ուղղված լինեն արտաքին առևտրաշրջանառության, մասնավորապես արտահանման խթանմանը, նաև ներմուծման խթանմանը որոշակի ապրանքատեսակների գծով, որոնք իրենց հերթին կհամալրեն պետական բյուջեի եկամուտները:

Մեր հետազոտության շրջանակներում ցույց տանք նաև ՀՀ առևտրաշրջանառության դինամիկան՝ մաքսային արժեքից կախված¹³¹:

Ներկայացված տվյալներից պարզում ենք, որ 2013-2016թթ. թե ներմուծման, թե արտահանման ապրանքային կառուցվածքում քանակական և որակական էական փոփոխություններ չեն գրանցվել, որոնք կվկայեին տնտեսության կայուն զարգացման ու տնտեսական բարձր աճի մասին: Ներմուծման պարագայում ճնշող գերակշռությունն առաջին սպառման ապրանքներինն է, բացառությամբ ադամանդի և թանկարժեք մետաղների, որոնք հետագայում արտահանվում են որպես վերամշակված արտադրանք: Արտահանման դեպքում գերակշռում են հանքային հումքը, մետաղական խտանյութերը որոշ գյուղմթերքներ և մրգեր, հանքային ջրեր, որը նույնպես խոսում է տնտեսության ոչ արդյունավետ զարգացման մասին:

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում արդյունաբերությունը դեռևս գտնվում է շատ թույլ վիճակում: Հիմնականում զարգանում է լեռնահանքային և մասամբ ներկրված հումքի վերամշակմանն ուղղված արդյունաբերությունը: Գյուղատնտեսության մեր ունեցած պոտենցիալ հնարավորությունները դեռևս լիարժեք չեն իրականացվում և չեն ապահովում բավարար արդյունք: Մինչդեռ, ՀՀ-ն նաև ԵԱՏՄ անդամակցությամբ ունի բոլոր հնարավորությունները հատկապես գյուղատնտեսական մթերքների և գյուղատնտեսական արտադրանքի մրցունակությունն ու ծավալները ընդլայնելու և ավելի մեծ խմբաքանակներ արտահանելու համար:

Կատարենք նաև ապրանքների ներմուծման և ներքին շուկայական գների վերլուծություն: ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ կողմից 2016թ. հունիս-հուլիս ամիսների կտրվածքով

¹³¹ Տես Հավելված 13, էջ 154

ներկայացվել է հիմնական սպառողական ապրանքների քանակն ու ընդհանուր մաքսային արժեքը, որոնք ներմուծվել են ՀՀ նշված ժամանակահատվածում¹³²:

Ներկայացված տվյալների հիման վրա կատարենք նշված ապրանքների միավորի միջին գնի հաշվարկ:

Ցորեն -87.75դր,	Նարինջ -241.05դր,
Բրինձ -250.94դր,	Բանան -329.66դր,
Այուր -126.80դր,	Հնդկաձավար -399.08դր,
Ձեթ -470.49դր,	Մարգարին -527.13դր,
Շաքարավազ, հումք -248.65դր,	Մանկական սնունդ -4173.20դր,
Թռչնի միս -539.93դր,	Դեղորայք -12668.37դր,
Կարագ -1587.13դր,	
Բենզին -319.49դր,	Դիզ. վառելիք -297.96դր:

Նշված ապրանքներից մի մասի հիմնական ներմուծումը տեղի է ունեցել ԵԱՏՄ-ից, հետևաբար ցույց տանք նաև դրանց միավորի միջին գինը.

Ցորեն -82.45դր,	Հնդկաձավար -446.33դր,
Այուր -123.91դր,	Մարգարին -510.66դր,
Ձեթ -484.78դր,	Մանկական սնունդ -3489.0դր,
Բենզին -304.87դր,	Դեղորայք -914.53դր,
Դիզ. վառելիք -302.27դր:	

Ներկայացնենք նաև ՀՀ տարածքում, մասնավորապես Երևանում, լայն սպառման ապրանքներից մի մասի միավորի վաճառքի շուկայական միջին գները և համեմատենք ներմուծման գների հետ (տես աղյուսակ 3.1.4-ը).

¹³² Տես Հավելված 2, էջ 140

ՀՀ-ում լայն սպառման ապրանքների շուկայական գների և ներմուծման գների
տարբերությունը 2016թ.¹³³

Ապրանքատեսակ	Միավոր ապրանքի արժեքը 2016թ. սեպտ.	Ներմուծ. գների հետ տարբերություն ¹³⁴
Շաքարավազ	385.2 դր/կգ	136.55դր.
Հաց բարձր տեսակի	513.7 դր/կգ	-
Ցորեն	130 դր/կգ	47.55դր.
Ալյուր՝բարձր տեսակի	444.0 դր/կգ	320.09դր.
Ձեթ	744.5 դր/լ	259.72դր.
Հնդկաձավար	1225.4 դր/կգ	779.07դր.
Մարգարին	1210.0 դր/կգ	699.4դր.
Կարագ	3863.6 դր/կգ	2276.47դր.
Թռչնի միս	1461.2 դր/կգ	921.27դր.
Բրինձ	962.5 դր/կգ	711.56դր.
Բանան	882.6 դր/կգ	552.94դր.
Նարինջ	899.9 դր/կգ	658.85դր.
Մանկական սնունդ	10345.6 դր/կգ	6856.6դր.
Բենզին	380 կգ/լ	75.13դր.
Դիզ. վառելիք	344.8 կգ/լ	42.53դր.

Ի դեպ, նշենք նաև, որ ըստ Մաքսային կարգավորման մասին ՀՀ օրենքի, մեր կողմից ներկայացված և երրորդ երկրներից ներմուծված ապրանքների դեպքում չկան սահմանված մաքսատուրքեր, ակցիզային հարկ, հետևաբար նաև ԱԱՀ, բացառությամբ բենզինի և դիզելային վառելիքի: Այսինքն՝ տնտեսվարողի կողմից որպես վերադիր ներկայացված բոլոր ապրանքներին պետք է ավելացվեն միայն ներքին հարկերը: Ներմուծման գնին գումարելով նաև ԱԱՀ-ի մասնաբաժինը՝ շուկայական գնի և ներմուծման գնի տարբերությունն ըստ ապրանքների կլինի հետևյալը՝ տոկոսներով արտահայտած.

Շաքարավազ -35.5%,

Ցորեն -36.6%,

Ալյուր -72.1%,

Ձեթ -34.9%,

Նարինջ -73%,

Բանան -62.7%,

Հնդկաձավար -63.6%,

Մարգարին -57.8%,

¹³³ http://www.armstat.am/file/article/cpi_09_2016.pdf (Սպառողական գների ինդեքսը (գները) Հայաստանի Հանրապետությունում 2016 թվականի հունվար-սեպտեմբերին)

¹³⁴ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ վիճակագրական ցուցանիշների հիման վրա

Թռչնի միս -63.1%,

Մանկական սնունդ -66.3%,

Կարագ -58.9%,

Բենզին -19.8%,

Դիզ. վառելիք -12.4%:

Կարող ենք փաստել, որ տնտեսվարողները փորձում են գերշահույթի ստացում հետապնդել այնպիսի ապրանքներից, որոնց սպառումը այնքան էլ կախված չէ քաղաքացիների եկամուտից, այլ խիստ անհրաժեշտություն է (շաքարավազ, ցորեն, ձեթ, բենզին, դիզ. վառելիք): Մեր կողմից առաջարկվում է վերահսկողություն իրականացնել տվյալ ապրանքների վաճառքի նկատմամբ և արգելել նման գների կիրառումը:

Ամփոփելով հարցը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրակացությունները.

1. 2000-2016թթ. կտրվածքով ՀՀ-ում տեղի է ունեցել միջազգային առևտրի աճ, բացառությամբ համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի և ԵԱՏՄ անդամակցության ժամանակաշրջանների: 2015թ. ՀՀ-ից արտահանվող ապրանքների միավորի արժեքը նվազել է մոտ 2.3%-ով, իսկ ներմուծվող ապրանքներինը՝ աճել է ավելի քան 9%-ով, ընդ որում, աճել են ԵՄ և այլ երկրներից ներմուծվող ապրանքների գները, իսկ ԱՊՀ-ից ներմուծման դեպքում գրանցվել է գների նվազում:
2. Մեր երկրում զարգանում է ոչ այնքան արտադրությունը, վերամշակող արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը, որքան լեռնահանքային արդյունաբերությունը, մասամբ՝ ներկրված հումքի վերամշակումը, որը բնորոշ է զարգացող երկրին և չի ապահովում արդյունավետ տնտեսական աճ:
3. 2015թ. ԵԱՏՄ անդամ բոլոր երկրներում ներմուծման անկում է գրանցվել, որն առավել մեծ է եղել ՌԴ-ում և կազմել է 39.7%՝ նախորդ տարվա համեմատ: Երկրներն անմիջականորեն իրենց տնտեսությունների վրա կրել են ՌԴ տնտեսության վատթարացման հետևանքները: Միության ստեղծումը չի նպաստել անդամ երկրներում ՀՆԱ-ի աճին: ՌԴ տնտեսությունը 2016թ. ընթացքում ցուցաբերել է առողջացման միտումներ, և ՀՆԱ-ի բացասական ցուցանիշը արդեն իսկ նվազել է՝ կազմելով մոտ 0.6%-0.7%, իսկ 2017թ.-ին այն կարող է

դառնալ դրական՝ 1%¹³⁵: Այս ամենն, իհարկե, դրական ազդեցություն կունենա ՀՀ տնտեսության վրա. հատկապես կաճեն արտահանման ծավալները ՀՀ-ից դեպի ՌԴ: Մինչև 2025թ.-ը ԵԱՏՄ տարածքում նախատեսվում է ունենալ միասնական շուկաներ՝ դեղամիջոցների, էներգակիրների, ֆինանսական միջոցների, աշխատուժի ոլորտներում:

4. ՀՀ-ն պետք է դառնա Իրանի, ԵԱՏՄ և ԵՄ երկրների միջև կապող երկիր: Նաև Իրանի բնական հումքը և էներգակիրները կարող են օգտագործվել ՀՀ տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացման համար: Իրան-Հայաստան առևտրի թե՛ արտահանման, և թե՛ ներմուծման ոլորտներում պետք է խթանել փոխադարձ առևտուրը: ՀՀ-Վրաստան արտահանման և ներմուծման տվյալները նախորդ տարիների համեմատ հիմնականում ունեն անփոփոխ: ՀՀ-ն «առևտրի ստեղծման» ամենամեծ հնարավորությունն ունի հենց Վրաստանի հետ՝ չնայած ՀՀ արտահանման տեխնոլոգիատարության անբավարար մակարդակը նվազեցնում է երկու երկրների տնտեսական փոխշահավետ համագործակցությունը:
5. Տնտեսվարողները փորձում են գերշահույթի ստացում հետապնդել այնպիսի ապրանքներից, որոնք առաջին անհրաժեշտության են և որոնց սպառումը այնքան էլ կախված չէ քաղաքացիների եկամուտից (շաքարավազ, ցորեն, ձեթ, բենզին, դիզ. վառելիք): Նախորդ հարցերում կատարված վերլուծության արդյունքներից կարող ենք հետևյալ դիտարկումն անել: Դիտարկենք կենսական նշանակության այնպիսի ապրանք, որի ներմուծումը ազատված է մաքսատուրքից և ԱԱՀ-ից: Եթե հայտարարատուն մաքսային մարմնի աշխատակցի հետ ձեռք բերված պայմանավորվածության արդյունքում նշյալ ապրանքը հայտարարագրի մաքսային արժեքի որոշման 4-րդ՝ շուկայում միավորի իրացման գնի մեթոդով, հետևաբար նաև կիրառի ուղղիչ գործակիցներ, ապա արհեստականորեն տվյալ ապրանքի գինը կբարձրանա և արդեն շուկայում հնարավոր կլինի ավելի բարձր գնով այն վաճառել, ստանալ ավելի մեծ շահույթ՝ հիմնավորելով ներմուծման հետ կապված բարձր ծախսերը: Սա էլ կարող է հանգեցնել կոնկրետ ապրանքների

¹³⁵ Russian Federation From Stabilization to Growth: IMF Moscow office, November 2016
<http://www.imf.org/~media/files/countries/resrep/rus/english/russia-november2016.ashx>

շուկաների մոնոպոլացման և գերշահույթի հետապնդման՝ տնտեսվարողների կողմից:

3.2. Արտահանման և ներմուծման բարելավման պայմաններում տնտեսության զարգացման հեռանկարների գնահատումը ՀՀ-ում

Փորձենք ցույց տալ կապը ՀՆԱ-ի, արտահանման և օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (ՕՈԻՆ) միջև: Բնականաբար, արտահանումն ու օտարերկրյա ներդրումները տնտեսության կայուն աճի թեպետ անհրաժեշտ, սակայն ոչ բավարար նախապայմաններ են:

ՀՆԱ-ի, արտահանման և օտարերկրյա ներդրումների փոխառնչությունները բազմաշերտ են և մշտապես գտնվել են տարբեր հեղինակների վերլուծության կենտրոնում: Ա. Գաբրիելյանի կողմից ևս կատարվել է վերլուծություն և ստացված արդյունքները համադրելով մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքների հետ՝ հանգում ենք հետևյալին: Արտահանման աճը կապվում է բարձր տնտեսական աճի հետ, քանի որ խթանում է մասնագիտացումն ու ռեսուրսների վերաբաշխումը, նպաստում է նոր գիտելիքի յուրացմանը, մրցակցության ինտենսիվացմանը, ծավալի և արտաքին էֆեկտների դրսևորմանը: Օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքն իր հերթին նպաստում է տեխնոլոգիաների փոխանցմանը, մարդկային կապիտալի զարգացմանը, տնտեսությունում միջնորդային կապերի ձևավորմանը: Միևնույն ժամանակ, օտարերկրյա ներդրումներն առավելաբար ուղղվում են այն երկրներ, ուր առկա է բարձր տնտեսական աճ և արտահանման ներուժ, իսկ արտահանման աճն ինտենսիվանում է, երբ տնտեսական աճն ուղեկցվում է մրցունակության աճով: Դրանով իսկ, տնտեսական աճի, արտահանման և ներդրումների միջև առկա է միաժամանակյա դինամիկ փոխառնչություն, քանի որ

երեք փոփոխականներն էլ համաժամանակորեն պայմանավորվում են միմյանցով և դրանց իրական մեծությունների միջև գոյություն ունի երկարաժամկետ հավասարակշիռ առնչություն¹³⁶:

ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի աճն ու ՕՈՒՆ-ի ընդլայնումն արտահանման աճի համատեղ պատճառ են, թեպետ ՕՈՒՆ-ի ընդլայնումն առանձին վերցրած՝ արտահանման աճի պատճառ չէ: Ավելին, արտահանման աճն ու ՕՈՒՆ-ի ընդլայնումը ՀՆԱ-ի աճի համատեղ պատճառ են: Այն, որ ՕՈՒՆ-ի ծավալը որոշվում է դիտարկվող պարամետրերի համակարգից դուրս, անուղղակիորեն փաստում է ցածր ներդրումային գրավչության մասին:

Համաձայն վերլուծությունների, ՀՆԱ-ի աճը պայմանավորող գործոնների թվում ՕՈՒՆ-ի աճը չի դրսևորվել, այլ գոյություն ունի հակառակը, ՀՆԱ-ի աճը հանգեցնում է ՕՈՒՆ-ի աճին: Իսկ ՀՆԱ-ի և արտահանման միջև գոյություն ունի երկկողմանի փոխազդեցություն և մեկի աճն անպայման հանգեցնում է մյուսի աճին¹³⁷:

Փորձենք առավել մանրակրկիտ ուսումնասիրել ՀՆԱ-ի, արտահանման և տնտեսական աճի միջև գոյություն ունեցող կապն ու կախվածությունը:

Արտահանման աճը կապվում է բարձր տնտեսական աճի հետ, քանի որ խթանում է մասնագիտացումն ու ռեսուրսների վերաբաշխումը, նպաստում է նոր գիտելիքի յուրացմանը, մրցակցության ինտենսիվացմանը, ծավալի և արտաքին էֆեկտների դրսևորմանը: Օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքն իր հերթին նպաստում է տեխնոլոգիաների փոխանցմանը, մարդկային կապիտալի զարգացմանը, տնտեսությունում միջնորդային կապերի ձևավորմանը: Միևնույն ժամանակ, օտարերկրյա ներդրումներն առավելաբար ուղղվում են այն երկրներ, ուր առկա է բարձր տնտեսական աճ և արտահանման ներուժ, իսկ արտահանման աճն ինտենսիվանում է, երբ տնտեսական աճն ուղեկցվում է մրցունակության աճով: Դրանով իսկ, տնտեսական աճի, արտահանման և ներդրումների միջև առկա է միաժամանակյա դինամիկ փոխառնչություն, քանի որ երեք փոփոխականներն էլ համաժամանակորեն պայմանավորվում են միմյանցով: Այժմ աղյուսակ 3.2.1-ով ցույց

¹³⁶ «Հայաստանում ՀՆԱ-ի, արտահանման ու օտարերկրյա ներդրումների միջև երկարաժամկետ հավասարակշռության գնահատումը» Գաբրիելյան Ա. Գ.: // Հոդված՝ «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն», #2 (20) Երևան, 2016թ., էջ 57-66

¹³⁷ Նայել նույն տեղում

տանք վերջին տարիներին ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի, արտաքին առևտրաշրջանառության և ՕՌԻՆ-ի դինամիկան (տես աղյուսակ 3.2.1-ը)։

Աղյուսակ 3.2.1

ՀՆԱ-ի, արտաքին առևտրաշրջանառության և ՕՌԻՆ-ի դինամիկան՝ ըստ

2005-2017թթ.¹³⁸

Ցուցանիշ	2005	2008	2010	2013	2014	2015	2016	2017 ¹³⁹
ՀՆԱ-ի աճ (%)	13.2	6.9	2.2	3.3	3.6	3.2	0.2	6.5
Արտահանման աճ (%)	34.7	-8.3	46.6	7.1	4.6	-4	20	16.1
Ներմուծման աճ(%)	33.4	35.4	12.9	2.9	0.9	-26.8	1.6	14.6
Առևտրային հաշվեկշիռ (մլն ԱՄՆ դոլար)	-827.8	-3368.9	-2707.8	-2907.2	-2877.1	-1753.9	-1509.5	-472.2
Ընդամենը ՕՌԻՆ (մլն ԱՄՆ դոլար)	276.4	1132.4	706.9	469.23	382.8	145	130.4	-

Աղյուսակ 3.2.1-ից նկատում ենք, որ 2015-2016թթ. ՀՆԱ-ն և ՕՌԻՆ-ն անկում են գրանցել, ինչին ի հակադրություն ավելացել են ներմուծումն ու արտահանումը։ Առավել մեծ է եղել անկումը 2015թ., ինչը մասամբ կապված է նաև ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցության հետ և արդեն իսկ անկման պատճառները կարող ենք պայմանավորել հատկապես ՌԴ տնտեսության վիճակի վատթարացման հետ։ 2017թ. առաջին իինգ ամիսների ցուցանիշներն ավելի հուսադրող են և մինչև տարեվերջ դրանց պահպանման դեպքում կունենանք տնտեսական աճի ավելի բարձր ցուցանիշներ։ Այստեղ հատկանշական է նաև տարբեր հետազոտական կենտրոնների կողմից արված կանխատեսումները, մասնավորապես՝ ըստ Տնտեսական հետազոտության և զարգացման կենտրոնի (EDRC) զեկույցի¹⁴⁰, ՀՀ կառավարությունը կանխատեսում է, որ 2017թ. երկրի տնտեսական աճը կկազմի 3.9%, 2018-2019թթ. համապատասխանաբար՝ մինչև 4% և 4.1% բարձրանալու միտումով։ Այս մասին կանխատեսումն արվել է ծախսերի պետական միջնաժամկետ ծրագրի շրջանակներում։ Դրական միտումներն ընթացիկ տարում պայմանավորել է

¹³⁸ www.parliament.am/draft_docs5/K-1082_arajark/3.UXERC.../1.2.Uxerc.Mas.1b.doc

¹³⁹ <http://yerevan.today/all/tntesutyun/13427/tntesakan-himnakan-cucanishnery>
2017թ. ցուցանիշները ներկայացված են հունվար-ապրիլ ամիսների համար

¹⁴⁰ http://www.finport.am/full_news.php?id=28775&lang=1 9.03.2017թ.

արդյունաբերական հատվածի 6%, գյուղատնտեսության՝ 4%, շինարարության՝ 0.2% և ծառայությունների ոլորտի՝ 4.1% աճով: ՀՆԱ կառուցվածքում 2017թ. աճ կգրանցեն հարկերը՝ հասնելով 20.7%, 2016թ.-ի 20.4% փոխարեն, ծախսերը կնվազեն մինչև 24.4% (2016-ին՝ 25.3%), 2017թ. արտահանման աճը կանխատեսվում է 5.5% (2018թ.-ին՝ 5.8%, իսկ 2019թ.-ին՝ 6.1%), իսկ ներմուծումը կաճի 5.1% (2018թ.-ին՝ 5.2%, 2019թ.-ին՝ 5.5%):

Ըստ Համաշխարհային բանկի կանխատեսումների¹⁴¹, 2017թ. ՀՀ-ում ակնկալվում է 2.7% տնտեսական աճ, իսկ 2018թ. արդեն իսկ տնտեսական աճը կկազմի 3.1%: Հարավային Կովկասի տարածաշրջանն ամբողջական 2017թ. կունենա 0.1% աճ: 2018թ. այստեղ ակնկալվում է 1.6% աճ: Ադրբեջանում 2017թ. կանխատեսվում է ՀՆԱ-ի 1.4% անկում, իսկ 2018թ. արդեն իսկ ակնկալվում է ՀՆԱ-ի 0.6% աճ: Հարավային Կովկասում տնտեսական առավել մեծ չափերով տնտեսական աճ կանխատեսվում է Վրաստանում, որի տնտեսությունը 2017թ.-ին կաճի 3.5%-ով, իսկ 2018թ. ակնկալվում է 4.0% տնտեսական աճ: 2017թ. առաջին կիսամյակում Եվրոպայի ու Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանում շարունակվում է տնտեսական աճի դրական ուղղվածությունը: Ընդ որում, տնտեսական աճ ունեցել են ինչպես արտահանող, այնպես էլ՝ հումք ներմուծող երկրները, ինչին նպաստել են մասնավորապես՝ նավթի գների բարձրացումը, համաշխարհային ֆինանսական շուկայի կայունությունը, եվրոգոտու կայուն տնտեսական աճը, ինչպես նաև խոշոր երկրների վարած քաղաքականությունը: ՀՀ տնտեսական զարգացման գործում իր ուրույն դերակատարումն ունի ՌԴ-ում տնտեսական իրավիճակը, որտեղ 2017թ. կանխատեսվում է 1.3% տնտեսական աճ, իսկ առաջիկա երկու տարիներին ակնկալվում է 1.4% տնտեսական աճ: ՀԲ-ի կանխատեսմամբ մյուս խոշոր երկրներից Թուրքիան 2017թ. կունենա 3.5%, իսկ 2018թ.-ին՝ 3.9% տնտեսական աճ:

Փորձելով ի մի բերել ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի աճի կանխատեսումները 2017թ. համար՝ ստանում ենք հետևյալ պատկերը.

– ՀՀ ԿԲ	2.2-3.2%,
– ՀՀ Կառավարություն	3.9%,
– ՀԲ	2.7%,

¹⁴¹ <http://www.slaq.am/arm/news/1182087/> (Հայկական լրատվական կայքէջ)

- ԱՄՀ 3.4%,
- ԵԱԶԲ 2.9%,
- Fitch 2.1%,

իսկ միջինացված արժեքով 2017թ. ՀՀ-ում ակնկալվում է ՀՆԱ-ի 2.95% աճ՝ նախորդ տարվա համեմատությամբ:

ՀՀ-ում տնտեսական աճը ձևավորող ցուցանիշները շարունակում են մնալ անհանգստացնող, քանի որ 2016թ. տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը կազմել է ընդամենը 100.5% (տես Աղյուսակ 3.2.2): Այս ցուցանիշը 2009-2016թթ. ընթացքում արձանագրված վատագույն ցուցանիշն է՝ 2009թ. -14.1%-անոց անկումից ի վեր: Փաստացի, ՀՀ-ն 2016թ.-ին ավելացրել է տնտեսական աճից մոտ 14 անգամ ավելի շատ պետական պարտք: Ըստ ՀՆԱ-ն կազմող հիմնական ոլորտների, 2016թ. 2015թ. համեմատությամբ պատկերը հետևյալն է.

1. գյուղատնտեսությունն անկում է գրանցել -5.2%-ով,
2. շինարարությունն անկում է գրանցել -10.8%-ով,
3. արդյունաբերության ոլորտում գրանցվել է 106.7%, իսկ ծառայությունների ոլորտում՝ 107.1%-անոց աճ,
4. առևտրաշրջանառության ծավալների աճը կազմել է ընդամենը 101%,
5. ներմուծումն աճել է 1.6%-ով,
6. արտահանման ոլորտում գրանցվել է աճի ամենամեծ բաժինը և կազմել 120%: Սակայն, այստեղ առկա է հետևյալ խնդիրը նման աճն ապահովվել է 4-5 խոշոր ապրանքախմբերից և մի քանի երկրներից կախվածության կամ չդիվերսիֆիկացված արտահանում ունենալու արդյունքում¹⁴²:

ՀՀ տնտեսության զարգացման վրա մեծ ազդեցություն ունի նաև էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների անկումը -6.2%-ով, ինչը փաստում է տնտեսության առանձին ոլորտներից մինչև տնային տնտեսություններ էլեկտրաէներգիայի քիչ ծավալներով սպառման մասին, որն էլ անմիջականորեն խոսում է արտադրության ծավալների կրճատման մասին¹⁴³:

¹⁴² <http://hetq.am/arm/news/75286/2016-i-makrotntesakan-cucanishneri-ampopumy.html>

¹⁴³ Նայել նույն տեղում

Տնտեսության ճյուղերի իրական աճման միտումները 2013-2017թթ.

(ավելացված արժեքով)¹⁴⁴

Ցուցանիշ	2013	2014	2015	2016	2017
	փաստ.	փաստ.	փաստ.	փաստ.	կանխ.
Անվանական ՀՆԱ, մլրդ դրամ	4555.6	4828.6	5032.1	5079.9	5405.0
Իրական ՀՆԱ ինդեքս	103.3	103.6	103.0	100.2	103.2
<i>ՀՆԱ իրական աճն ըստ ճյուղերի ավելացված արժեքների</i>					
ՀՆԱ	3.3	3.6	3.0	0.2	3.2
Արդյունաբերություն	6.3	-0.9	7.6	6.7	5.5
Գյուղատնտեսություն	7.6	6.1	13.2	-5.2	4.0
Շինարարություն	-7.4	-4.5	-3.1	-10.8	0.0
Ծառայություններ	3.1	6.7	0.6	7.1	2.8
Զուտ հարկեր	3.6	1.8	-5.1	-	3.0
Ապրանքների և ծառայությունների արտահանում	8.6	6.4	4.9	14.2	4.4
Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծում	-2.1	-1.0	-15.1	3.4	1.9
<i>Արտաքին հափված</i>					
Ապրանքների և ծառայությունների արտահանում, մլն. ԱՄՆ դոլար	3156	3319	3137	3392.9	3606,8
Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծում, մլն. ԱՄՆ դոլար	5476	5487	4418	5026.3	4713,4
Ապրանքների արտահանում, մլն. ԱՄՆ դոլար	1636	1698	1624	1782.9	1975,6
Ապրանքների ներմուծում, մլն. ԱՄՆ դոլար	3832	3754	2810	3292.4	2976,7
Ապրանքների արտահանման աճ, %	7,9	3,8	-4,4	20	7.0
Ապրանքների ներմուծման աճ, %	5,6	-2,0	-25.1	1.6	5.9
<i>ՀՆԱ-ի նկատմամբ տոկոս</i>					
Ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշիռ	-20.9	-18.7	-12.2	-10.1	-10.0
Ապրանքների և ծառայությունների արտահանում	28.4	28.6	29.8	33.2	32.5
Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծում	49.2	47.3	42.0	43.3	42.4

2017թ. ՀՀ-ում կանխատեսվում է արագացող տնտեսական աճ՝ պայմանավորված ինչպես արտաքին գործոններով՝ մասնավորապես ՌԴ տնտեսության և պղնձի համաշխարհային գների վերականգնմամբ, այնպես էլ 2016թ. երկրում իրականացված խթանող հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականություններով (2016թ. ՀՀ ԿԲ-ն շարունակաբար նվազեցրել է վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը՝ նման

¹⁴⁴ https://www.cba.am/Storage/AM/downloads/stat_data_arm/PRESS%20RELEASE-2016Q4.pdf

ծնով վարելով խթանող դրամավարկային քաղաքականություն: Հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ևս 2016թ. եղել է խթանող, իսկ 2017թ.¹⁴⁵ կլինի զսպող¹⁴⁵): 2017թ. համար իրական ՀՆԱ-ի աճը կանխատեսվում է ավելի բարձր 2016թ. համեմատությամբ՝ 3.2%-ի չափով, որին հիմնականում կնպաստեն ծառայությունների և արդյունաբերության ճյուղերը: 2017թ. արտաքին պահանջարկի աստիճանական աճի պայմաններում կանխատեսվում է արտահանման 7% իրական աճ, իսկ տնօրինվող եկամտի աճի պայմաններում՝ ներմուծման շուրջ 2% իրական աճ (նշենք, որ 2017թ. առաջին 4 ամիսների կտրվածքով արտահանումն աճել է 16.1%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 14.6%-ով¹⁴⁶): Սակայն, կանխատեսումներից զատ պետք է հաշվի առնել նաև տնտեսական աճի վրա ազդող ռիսկերը, որոնք կարող են ունենալ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ուղղվածություն: Փորձենք առանձնացնել դրանցից մի քանիսը

Տնտեսական աճի ավելացման ուղղությամբ ռիսկերը հետևյալն են.

- Արտաքին ռիսկերը պայմանավորված են Ռուսաստանի տնտեսական աճի սպասվածից ավելի լավ զարգացումներով:
- Էլեկտրաէներգիայի գների նվազեցումը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ ՀՆԱ-ի իրական աճի վրա:
- ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող տնտեսական բարեփոխումները ևս կլինեն ՀՆԱ-ի աճի վրա ազդող ներքին ռիսկեր: Օրինակ՝ եթե արդյունաբերական արտադրանքների արտահանման խթանմանն ուղղված պետական քաղաքականության արդյունքներն ունենան սպասվածից ավելի արագ և դրական ընթացք, ապա կունենանք տնտեսական աճի՝ սպասվածից ավելի բարձր մակարդակ:
- ՌԴ-ում արձանագրվող բարձր գնաճի պայմաններում, կբարձրանա հայկական ապրանքատեսակների գնային մրցունակությունը ՌԴ ապրանքային շուկաներում, որի պարագայում հնարավոր է արտահանման ավելացում¹⁴⁷:

¹⁴⁵ www.parliament.am/draft_docs5/K-1082_arajark/3.UXERC.../1.2.Uxerc.Mas.1b.doc

¹⁴⁶ <http://www.armstat.am/am/?nid=126&id=10004&submit=Փնտրել> (ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ)

¹⁴⁷ «ՀՀ անդամակցությունը ԵԱՏՄ-ին և դրա ազդեցությունը արտաքին առևտրի վրա» Ջանջոյան Ա. Ս.: Հայաստան, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #9-10 (193-194) - հունվար 2016թ., էջ 49-51

Տնտեսական աճի նվազման ուղղությամբ ռիսկերն են.

- ՀՀ կառավարությունը շարունակելու է գյուղատնտեսության օժանդակությանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը, սակայն բնակլիմայական անբարենպաստ պամանները կարող են հանգեցնել լրացուցիչ միջոցների ներգրավման անհրաժեշտություն՝ դրանով իսկ դանդաղեցնելով բարեփոխումների իրականացման ընթացքը, որն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել տնտեսական աճի՝ կանխատեսվածից ավելի ցածր մակարդակի:
- Եթե շարունակվի 2016թ. դիտարկվող տնտեսության վարկավորման աճի ցածր մակարդակը, այն նույնպես կարող է հանգեցնել տնտեսական աճի անկման:
- Արտաքին ռիսկերը՝ պայմանավորված աշխարհաքաղաքական զարգացումներով կարող են հանդես գալ ՌԴ-ի տնտեսական աճի սպասվածից ցածր աճով, ինչի արդյունքում հնարավոր է տրանսֆերտների կանխատեսվածից պակաս ներհոսք, որն էլ կարող է սահմանափակել ներքին պահանջարկը:
- Փոխարժեքի արժեզրկման հետ կապված ռիսկերը, որոնք կարող են հանգեցնել արտաքին պարտքի սպասարկման լրացուցիչ բարդությունների, արտահանման և ներմուծման կառուցվածքային տեղաշարժերի:
- Ռեսուրսների՝ հիմնականում գունավոր մետաղների համաշխարհային գների՝ սպասվածից պակաս աճը, որը կարող է հանգեցնել արտահանման ծավալների կրճատմանը:
- Միջազգային ֆինանսական շուկաների ապակայունացումը:
- Ամուլսարի հանքավայրի շահագործման ներդրումային ծրագրով նախատեսվածից ավելի ցածր ներդրումների մակարդակ, ինչը կարող է հանգեցնել 2017թ. նախատեսված շինարարության ծավալների կրճատմանը, հետևաբար նաև սպասվող տնտեսական աճի ավելի ցածր մակարդակի¹⁴⁸:

Քանի որ ՀՀ ներմուծվող ապրանքներից գանձվող անուղղակի հարկերն էական ազդեցություն ունեն պետական բյուջեի ընդհանուր հարկային եկամուտների վրա, ապա նպատակահարմար է գնահատել նաև ներմուծման հնարավոր նվազման

¹⁴⁸ «ՀՀ տնտեսական և հարկաբյուջետային հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումներ», Մաս 1-Բ: www.parliament.am/draft_docs5/K.../1.2.Uxerc.Mas.1b.pdf

պայմաններում հարկային եկամուտների նվազման ռիսկը: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ 2015թ.-ից ՀՀ-ն հանդիսանում է ԵԱՏՄ անդամ, ռիսկերի գնահատման հաշվարկներում ընդհանուր հարկային եկամուտներից մաքսատուրքերի մասնաբաժինը հանվել է, դրանով իսկ նպաստելով ներքին տնտեսությունից եկող ռիսկերի առավել ճշգրիտ լինելուն: Ներմուծման համար 2017-2019թթ. ՄԺԾԾ-ի ռիսկերի կանխատեսումների շեղման միջին բացարձակ չափը գնահատվել է 8.7%: Ծրագրվածից 8.7%-ով պակաս ներմուծման ռիսկի դրսևորման պարագայում բյուջետային մուտքերի վրա ազդեցությունը գնահատվում է ավելի քան 12.1 մլրդ. դրամ՝ ֆինանսական պահանջի ավելացման ուղղությամբ¹⁴⁹:

Այսպիսով, գնահատվում է, որ ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների վրա ազդող վերոթվարկյալ ռիսկերի (և դրական, և բացասական) միաժամանակյա առաջանալու պայմաններում հարկային եկամուտների նախատեսված մուտքերից կգրանցվի նվազում մոտ 12.5 մլրդ. դրամի չափով: Մյուս կողմից, հարկային եկամուտների մուտքերի նվազումը կլինի ավելի էական, եթե ի հայտ գան միայն ՀՆԱ-ի և ներմուծման գծով ռիսկերը:

Աղյուսակ 3.2.3

ՀՆԱ-ի, արտահանման և ներմուծման փոփոխությունները ՀՀ-ում՝ ըստ 2011-2016թթ. և կանխատեսում 2020-2030թթ. համար, մլրդ ԱՄՆ դոլար¹⁵⁰

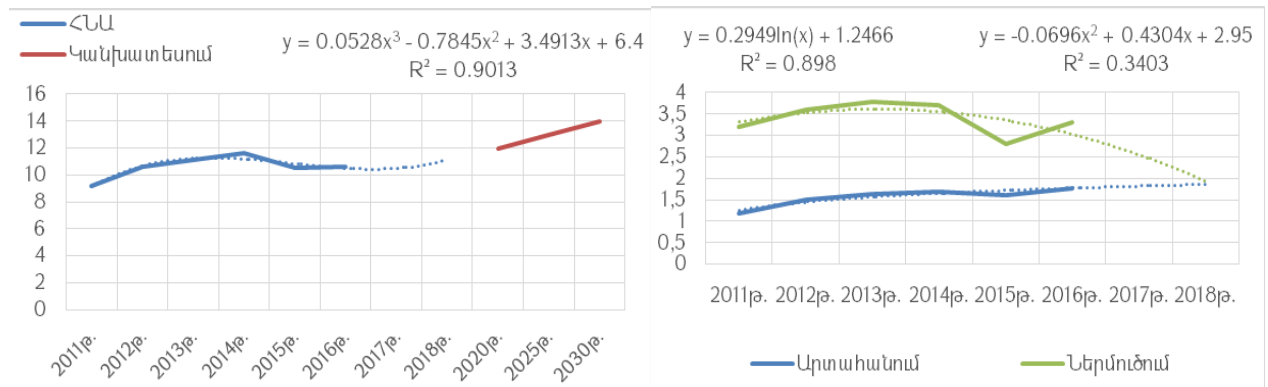
Ցուցանիշ	Փաստացի տվյալներ						Գծային կանխատեսում ¹⁵¹		
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2020	2025	2030
ՀՆԱ	9.2	10.6	11.1	11.6	10.5	10.6	11.94	12.97	13.99
Արտահանում	1.19	1.51	1.63	1.69	1.62	1.78	2.19	2.67	3.14
Ներմուծում	3.2	3.6	3.8	3.7	2.8	3.3	3.03	2.74	2.46
Արտահանում/ՀՆԱ, %	12	14	15	15	16	17	18	21	22
Ներմուծում/ՀՆԱ, %	36	35	34	32	27	31	25	21	18

¹⁴⁹ «ՀՀ տնտեսական և հարկաբյուջետային հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումներ», Մաս 1-Բ: www.parliament.am/draft_docs5/K.../1.2.Uxerc.Mas.1b.pdf

¹⁵⁰ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՀԲ-ի կողմից հրապարակվող տվյալների հիման վրա (<https://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table>)

¹⁵¹ Կանխատեսումը կատարվել է ցուցչային ռեգրեսիայի մեթոդով և ցույց է տալիս կախյալ և անկախ փոփոխականների միջև փոխհարաբերությունների մոդելավորումը. $P_n(x) = A_n X^n + A_{n-1} X^{n-1} + \dots + A_1 + A_0$: Սա կիրառվում է այն դեպքում, երբ վերջինիս դետերմինացիայի գործակիցը՝ R^2 -ը, ավելի մեծ է մնացած մոդելների գործակիցից և որքան R^2 -ը մոտ է 1-ին, այնքան ավելի ուժեղ է անկախ փոփոխականի ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի վրա, և հակառակը

Փորձենք ցույց տալ նաև հատկապես արտահանումից կախված ՀՆԱ-ի փոփոխությունը: Ներկայացնենք 2011-2030թթ. ՀՀ արտահանման, ներմուծման և ՀՆԱ-ի մեծությունները՝ մյուս ԱՄՆ դոլարով արտահայտած (տես աղյուսակ 3.2.3-ը և գծապատկեր 3.2.1-ը):

Գծապատկեր 3.2.1. ՀՆԱ-ի, արտահանման և ներմուծման փոփոխությունները ՀՀ-ում 2011-2016թթ. և կանխատեսում 2020-2030թթ. համար¹⁵²

Ցույց տանք նաև արտահանման և ՀՆԱ-ի տարեկան աճը կամ նվազումը՝ տոկոսներով արտահայտած: Կստանանք հետևյալ տվյալները՝ համապատասխանաբար ըստ տարիների.

ՀՆԱ- 15.2%, 4.7%, 4.5%, -9.5%, 0.95%

Արտահանում- 26.9%, 7.9%, 3.7%, -4.1%, 9.8%:

Հաշվենք, թե արտահանման 1%-ով աճը/նվազումը ՀՆԱ-ի քանի տոկոսով աճի/նվազման է հանգեցնում: Կունենանք հետևյալ պատկերն ըստ տարիների.

$15.2/26.9=0.6$, $4.7/7.9=0.6$, $4.5/3.7=1.2$, $-9.5/-4.1=2.3$, $0.95/9.8=0.1$:

Վերլուծությամբ պարզվում է, որ 2011-2016թթ. արտահանման տարեկան 1% աճը հանգեցրել է ՀՆԱ-ի տարեկան մոտ 0.5-ից 1.3% աճի¹⁵³: ՀՆԱ-ի աճի նման տատանումը

¹⁵² Հաշվարկները և կանխատեսումները կատարվել են ռեգրեսիոն վերլուծության և մաթեմատիկական մոդելավորման մեթոդների օգնությամբ: R^2 - Դետերմինացիայի գործակիցն է և ցույց է տալիս կախյալ փոփոխականի փոփոխության այն մասը, որը պայմանավորված է մոդելում դիտարկվող անկախ փոփոխականի փոփոխությամբ, որքան R^2 -ը մոտ է 1-ին, այնքան ավելի ուժեղ է անկախ փոփոխականի ազդեցությունը կախյալ փոփոխականի վրա, և հակառակը (օրինակ՝ երբ $R^2=0.8$, նշանակում է, որ Y-ի փոփոխության 80%-ը պայմանավորված է X-ի փոփոխությամբ, մնացած 20%-ը պայմանավորված է մոդելում հաշվի չառնված այլ գործոններով): R^2 -ը նաև հանդիսանում է

ռեգրեսիոն մոդելի ընտրության գործիք և հաշվարկվում է $R^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}$ բանաձևով

կախված է արտահանման բնույթից՝ հումքային արտահանում, ծառայությունների արտահանում, թե պատրաստի արտադրանքի արտահանում: Եթե արտահանման մեջ գերակշռում է պատրաստի արտադրանքը, ապա սա նշանակում է, որ ՀՆԱ-ի աճը պետք է լինի ավելի մեծ, քանի որ երկրում պատրաստի արտադրանքը ենթադրում է նաև ներքին հարկերի ավելացում, արտադրության աճ, ՀՆԱ-ում արդյունաբերության մասնաբաժնի ավելացում և այլն:

Կանխատեսվող ժամանակահատվածում արտահանման և ՀՆԱ-ի տարեկան աճը, ինչպես նաև արտահանման աճով պայմանավորված ՀՆԱ-ի աճը, կունենան հետևյալ տեսքը.

ՀՆԱ- 12.6%, 8.6%, 7.8%

Արտահանում- 23.0%, 21.9%, 17.6%:

Հաշվենք, թե արտահանման 1%-ով աճը ՀՆԱ-ի քանի տոկոսով աճի կհանգեցնի: Կունենանք հետևյալ պատկերն ըստ 2020թ., 2025թ. և 2030թ.-ի.

$12.6/23.0=0.5$, $8.6/21.9=0.4$, $7.8/17.6=0.4$:

2020-2030թթ. արտահանման տարեկան 1% աճը կհանգեցնի ՀՆԱ-ի տարեկան մոտ 0.4-ից 0.5% աճի: Այստեղից կանենք հետևություն, որ արտահանման մեջ 2020-2030թթ. գերակշռում են հումքային արտահանումը և ծառայությունների արտահանումը, քանի որ պատրաստի արտադրանքի արտահանումը նշանակում է նաև երկրում արտադրության աճ, ներքին հարկերի ավելացում, հետևաբար նաև ՀՆԱ-ի աճ՝ ի հաշիվ ՀՆԱ-ում արդյունաբերության մասնաբաժնի ավելացման:

Ինչպես գիտենք, ցանկացած երկրի տնտեսության զարգացման գրավական է հանդիսանում արտաքին առևտուրը՝ ի դեմս ներմուծման և արտահանման: Ընդ որում, երկիրը համարվում է տնտեսապես հզոր և զարգացած, եթե արտահանումը գերազանցում է ներմուծմանը, քանզի արտահանման ծավալները վկայում են երկրում արտադրության, արդյունաբերության, գյուղատնտեսության ոլորտների զարգացումն ու աճը: Այստեղ, սակայն, պետք է հաշվի առնել մի հանգամանք. հնարավոր է, որ արտահանման ծավալները լինեն մեծ, սակայն տնտեսությունը լինի թույլ զարգացած, որը հնարավոր է այն դեպքում, երբ արտահանումը մեծ է վերամշակող ճյուղերի

¹⁵³ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ վիճակագրական ցուցանիշների հիման վրա

հաշվին, օրինակ՝ ներմուծվում են հումք, կիսաֆաբրիկատներ, որոնք վերամշակվում են և արդեն պատրաստի արտադրանքը արտահանվում է: Սա տեղի է ունենում հիմնականում երկրում աշխատուժի ցածր ինքնարժեքի և բարձր որակի առկայության պայմաններում: ՀՀ-ում ևս վերջին տարիներին նկատվում է նմանօրինակ արտահանման ծավալների աճ, որին զուգահեռ աճում է նաև միևնույն ապրանքախմբին վերաբերող հումքի, նյութերի ներմուծումը¹⁵⁴: Դիտարկենք ՀՀ արտահանման և ներմուծման ապրանքային կառուցվածքը (տես աղյուսակ 3.2.4-ը)¹⁵⁵:

Աղյուսակ 3.2.4

ՀՀ արտաքին և փոխադարձ առևտրի ընդհանուր ապրանքաշրջանառությունը՝ ըստ 2014-2016թթ., (մլն ԱՄՆ դոլար)¹⁵⁶

Գործարքի բնույթը	Արտահանում			Ներմուծում			Ընդամենը		
	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.
Ընդամենը՝ այդ թվում	1507.3	1473.1	1767.1	4438.4	3373.7	3319.7	5945.7	4846.8	5086.8
Փոխադարձ առևտուր	331.9	261.1	401.0	1123.4	1110.6	1116.7	1455.3	1371.7	1517.7
Արտաքին առևտուր	1175.3	1211.9	1366.1	3314.9	2263.1	2203.0	4490.3	3475.0	3569.1

Վերլուծություններից նկատում ենք, 2015թ. 2014թ. համեմատ տեղի է ունեցել թե արտահանման, թե ներմուծման ծավալների նվազում, որն արտահանման դեպքում առավել արտահայտիչ է Ալկոհոլային, ոչ ալկ. խմիչքներ, Քարե, գիպսե արտադրանք, կերամիկա, ապակի, Թանկարժեք և ոչ թանկարժեք քարեր, մետաղներ ապրանքային խմբերում, իսկ ներմուծման դեպքում՝ Թանկարժեք քարեր, մետաղներ և Մեքենաներ, սարքավորումներ, փոխադրամիջոցներ ապրանքային խմբերում: Սա մասամբ կարող ենք պայմանավորել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությամբ (պատճառները մանրամասնորեն պարզաբանվել են աշխատանքի նախորդ հարցերում):

¹⁵⁴ «ՀՀ տնտեսության ոլորտային զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնախնդիրները Մաքսային միության անդամակցության պայմաններում» Մելքումյան Մ. Ս. և ուրիշներ; Երևան, «Տնտեսագետ», 2015թ., 104 էջ

¹⁵⁵ Տես Հավելված 14, էջ 160

¹⁵⁶ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/General_Indicators/RA_Foreign_Trade_By_Products/2016/vt_artar_ynd_aprshrj_2014_2016.xls
ՀՀ Մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

ՀՀ ընդհանուր ապրանքաշրջանառության մեջ նկատվում է փոխադարձ առևտրի նվազում թե արտահանման, թե ներմուծման ուղղությամբ, արտաքին առևտուրը ևս ներմուծման դեպքում ունի նվազման միտում, ինչը չենք կարող ասել արտահանման մասին, քանզի այն 2015թ. 2014թ. համեմատությամբ ունեցել է մոտ 3.2%-ի աճ: Արտաքին առևտրի ծավալների նվազումը կարող ենք կապել ԵԱՏՄ անդամակցության հետ, քանզի դրանով պայմանավորված՝ ՀՀ-ն կորցրել է իր ավանդական շուկաների մի մասը, հատկապես ԵՄ երկրների հետ է պակասել փոխադարձ առևտուրը, նամանավանդ՝ ներմուծումը¹⁵⁷:

Ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալների՝ 2017թ. հունվար-հունիս ամիսներին ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավելացել է 24%-ով, ընդ որում՝ արտահանումն աճել է 21%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 25.8%-ով: Արտահանման կազմում դեպի ԵՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ավելացել է և կազմել ողջ արտահանման մոտ 30%-ը, մինչդեռ դեպի ԵԱՏՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է և կազմել ողջ արտահանման ընդամենը 22.2%-ը: Շվեյցարիան դարձել է արտահանման գծով ՀՀ երկրորդ խոշոր գործընկերը: Դեպի Ֆինլանդիա արտահանումն ավելացել է 75.2 անգամ, դեպի Դանիա՝ 33.8 անգամ, դեպի Շվեդիա՝ 8.6 անգամ, դեպի Միացյալ Թագավորություն՝ 5.4 անգամ և դեպի Նիդերլանդներ ՀՀ-ից արտահանումն ավելացել է մոտ 2.1 անգամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատ¹⁵⁸:

Նշենք նաև, որ 2016թ.-ի առաջին կիսամյակում 2015թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ԵՄ երկրների հետ ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալն աճել էր 1.7%-ով և հասել 574.4 մլն դոլարի: Սակայն, չնայած դրան՝ ԵՄ տեսակարար կշիռը ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ 0.2%-ով նվազել էր և հասել 25.3%-ի: Այդ ընթացքում Հայաստանից ԵՄ արտահանվել էր 230.4 մլն դոլարի ապրանք/ծառայություններ (աճը՝ 11.7%), ներմուծվել՝ 344 մլն դոլարի (նվազումը՝ 4%):

Ընդհանուր ապրանքաշրջանառության մեջ ըստ երկրների՝ ՌԴ-ից հետո ՀՀ երկրորդ խոշորագույն առևտրային գործընկերը Չինաստանն է: Այս երկրի հետ ՀՀ

¹⁵⁷ <http://armstat.am/am/?nid=126&id=10001> (ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ)

¹⁵⁸ <http://www.armstat.am/am/?nid=126&thid=exa&submit=Փնտրել>

արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալը կազմել է 181.3 մլն դոլար, որը ընդհանուր ծավալի 8%-ն է (նախորդ տարվա առաջին կիսամյակում՝ 11.5%): ՀՀ համար կարևոր առևտրային գործընկերներ են նաև Գերմանիան (159.2 մլն դոլար կամ ընդհանուրի 7%-ը), Վրաստանը (126.5 մլն դոլար կամ ընդհանուրի 5.6%-ը), Իրանը (113.5 մլն դոլար կամ ընդհանուրի 5%-ը) և Բուլղարիան (98 մլն դոլար կամ ընդհանուրի 4.3%-ը)¹⁵⁹:

Կարծում ենք, որ արտահանման զարգացման քաղաքականությունը պետք է կառուցվի երեք ոլորտներին՝ կոնյակագործությանը, դեղագործությանը, բիոտեխնոլոգիաներին և ճշգրիտ ճարտարագիտությանը առաջնահերթություն տալով, քանի որ այս երեք ոլորտներն ունեն ավելի մեծ ներուժ: Վերոնշյալ ոլորտների զարգացման արդյունքում կունենանք արտահանում/ՀՆԱ հարաբերակցության առավել մեծ ցուցանիշներ և արտահանման ավելի արագ տեմպերով աճ:

Կարող ենք ասել, որ ՀՀ առևտրային և տնտեսական կապերի զարգացումը համարվում է տնտեսության գերակա ուղղություններից մեկը: Այդ համակարգում մեծ կարևորություն ունեն մաքսային վճարները, քանի որ ունենալով ազատ առևտրի պայմանագրեր կիրառվում են տարբեր մաքսային վճարներ, որոնք խթանում են ներքին ապրանքների արտադրությանը, ինչպես նաև մեծացնում արտահանման ծավալները: Տարբեր միջազգային կառույցներին անդամակցությունը պետք է նպաստի ՀՀ-ի տնտեսական մրցունակության բարձրացմանը և ապրանքների ազատ տեղաշարժին:

Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշումը շատ կարևոր է մաքսային գործի կազմակերպման առումով, քանի որ այն հիմք է հանդիսանում մաքսային պարտադիր վճարների հաշվարկման և արտաքին առևտրի հաշվեկշիռը կազմելու համար:

Սակայն, մաքսային արժեքի որոշման և հատկապես մաքսային քաղաքականության իրականացման գործում չպետք է անտեսենք ԵԱՏՄ հանգամանքը, ընդհակառակը, պիտի առաջնորդվենք դրա կողմից առաջարկվող մաքսային կարգավորումներով: Այսպես, ըստ «ԵԱՏՄ եվրասիական ինտեգրման

¹⁵⁹ <http://168.am/2016/08/07/672074.html> (Հայկական լրատվական-վերլուծական կայքէջ)

զարգացման և մաքսային օրենսդրության կատարելագործման հեռանկարների»¹⁶⁰, մինչև 2025թ.-ը կանխատեսվում է մաքսային զարգացման հետևյալ ընթացքը.

Ապրանքների ազատ տեղաշարժ.

2015-2016թթ.-Դեղամիջոցների և բժշկական արտադրանքի միասնական շուկա,
2019թ.-Էլեկտրոնեղակայի միասնական շուկա,
2025թ.-Գազի, նավթի և նավթամթերքների միասնական շուկա:

Ծառայությունների ազատ տեղաշարժ.

2015թ.-Միասնականացված քաղաքականություն մտավոր սեփականության, սպառողների պաշտպանության, աշխատանքային միգրացիայի և սանիտարական, ֆիտոսանիտարական, կարանտինային միջոցների կիրառման ոլորտներում

2015-2025թթ.-Մնացյալ խումբ ծառայությունների միասնականացված շուկայի ձևավորում (օրինակ՝ աուդիտորական ծառայությունների):

Կապիտալի ազատ տեղաշարժ.

2025թ.-ԵԱՏՄ միասնական ֆինանսական շուկայի ստեղծում:

Աշխատուժի ազատ տեղաշարժ.

2015թ.-Միասնական աշխատանքային շուկայի կազմավորում, անդամ երկրների ԲՈՒՀ-երի դիպլոմների ճանաչում:

Այս ամենից զատ, 2017թ. նախատեսվում է անդամ երկրների միջև կնքել մի շարք համաձայնագրեր, որոնք քայլ կհանդիսանան վերոնշյալ արդյունքներին հասնելու համար: Նման համաձայնագրերից են օրինակ՝ ԵԱՏՄ շրջանակներում ալկոհոլի շուկայի կարգավորման մասին համաձայնագիրը, Անդամ երկրների աշխատողների կենսաթոշակային ապահովման մասին պայմանագիրը, Երկրների հարկային մարմինների միջև տեղեկատվության էլեկտրոնային փոխանակման մասին որոշումը, Ֆինանսական շուկաներում գործունեություն իրականացնելու պահանջների մասին

¹⁶⁰ Доклад члена Коллегии (Министра) по таможенному сотрудничеству Владимира Анатольевича Гошина 19.03.2015г, АГЭУ

համաձայնագիրը, Ապրանքային նշանների և ԵԱՏՄ ծագման ապրանքների մասին պայմանագիրը և այլն¹⁶¹:

Ըստ ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրի¹⁶², 2008-2011թթ. արտահանման խրախուսման քաղաքականությունը նպատակաուղղված է եղել արտահանման բազմազանեցմանը ինչպես ապրանքային խմբերի, այնպես էլ աշխարհագրական առումով: Հիմնվելով երկրի զարգացման 2003-2008թթ. առանձնահատկությունների և 2009-2012թթ. ճգնաժամային և հետճգնաժամային իրողությունների վրա՝ ՀՀ-ն ելնում է այն բանից, որ զարգացման հիմնական շարժիչ ուժը 2014-2025թթ. կդառնա արտահանումը, դրա առաջանցիկ աճը և, համապատասխանաբար՝ արդյունաբերության դերի և նշանակության կտրուկ ավելացումը: Արտահանման աճին ուղղված քաղաքականության հիմնական նպատակը տնտեսական աճի ապահովման նոր ոլորտների ձևավորումն է՝ ի հաշիվ ներկայումս արտահանող և արտահանման ներուժ ունեցող ոլորտների զարգացման: Այստեղ կարևորվում է վերամշակող արդյունաբերության ճյուղերի զարգացումը: Վերջինիս ուղղված միջոցառումները ներառելու են.

1. Հարկային և մաքսային հատուկ ռեժիմներ՝

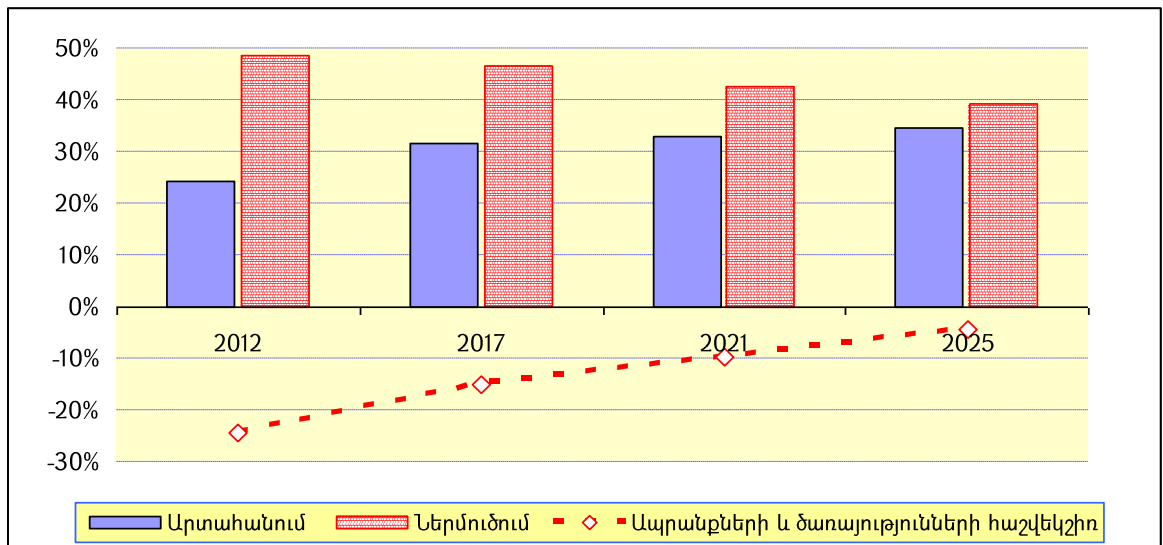
- ա. Հատուկ հարկային և մաքսային ռեժիմներ՝ արտահանող ընկերությունների համար:
- բ. Ներդրումային ապրանքների և ներդրումային ծրագրերի շրջանակում ներմուծվող ապրանքների ներմուծման համար մաքսային մարմինների կողմից գանձվող ԱԱՀ-ի հետաձգում:
- գ. Մի շարք ազատ տնտեսական գոտիներ՝ ՊՄԳ գործիքակազմի օգտագործմամբ (մասնավորապես՝ Զվարթնոց օդանավակայանի և Մարս ընկերության տարածքներում)՝ համապատասխան հարկային և մաքսային ռեժիմների գործարկմամբ:

2. Ապրանքների և ծառայությունների արտահանման առաջանցիկ աճի և

¹⁶¹ «Евразийская экономическая интеграция: Цифры и факты»: // Библиотека Евразийской интеграции, Первое полугодие 2016г., www.eaeunion.org

¹⁶² <http://www.gov.am/files/docs/1322.pdf> (ՀՀ Կառավարության պաշտոնական կայքէջ)

ներմուծման չափավոր զսպման քաղաքականության¹⁶³ արդյունքում նախատեսվում է ծրագրի գործարկման ընթացքում զգալիորեն պակասեցնել ՀՀ կախվածությունը արտաքին ֆինանսավորումից՝ հասցնելով ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշռի պակասուրդի մեծությունը 2012թ. ՀՆԱ-ի 24.8%-ից մինչև 15.1% 2017թ.-ին, 9.8%՝ 2021թ.-ին և 4.5%՝ 2025թ.-ին: Ըստ գծապատկեր 3.2.2-ի՝ վերոնշյալը կունենա հետևյալ տեսքը.

Գծապատկեր 3.2.2. ՀՀ արտահանումը, ներմուծումը և ապրանքների ու ծառայությունների հաշվեկշիռը 2012-2025թթ. (տոկոս՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ)¹⁶⁴

3. Այս ընթացքում ՀՀ արտաքին տնտեսական շրջանառության և ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունն էականորեն չի փոփոխվի, քանի որ արտահանման աճին զուգահեռ տեղի կունենա ներմուծման ծավալների կրճատում: Արտաքին տնտեսական շրջանառության և ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը նախանշվող ժամանակահատվածում կտատանվի ՀՆԱ-ի 74-78% միջակայքում՝ 2012թ.-ի 73.8%-ի համեմատ:

4. Տնտեսական աճը որոշ ոլորտներում տեղի կունենա ներքին պահանջարկի

¹⁶³ ՀԶԾ նախատեսում է, որ ներմուծման աճի միջին տեմպերը պետք է համապատասխանեն ՀՆԱ աճի տեմպերին, որի արդյունքում ներմուծման տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում կմնա մոտավորապես նույնը: (ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, ՀՀ կառավարության 2014թ. մարտի 27-ի թիվ 442-Ն որոշման)

¹⁶⁴ ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, ՀՀ կառավարության 2014թ. մարտի 27-ի թիվ 442-Ն որոշման

ավելացման (ներառյալ՝ ներմուծման փոխարինումը) միջոցով:

5. Ազատական արտաքին տնտեսական քաղաքականության պայմաններում ներմուծման զսպման կամ փոխարինման քաղաքականության իրականացման հիմնական միջոցները կլինեն՝
 - համապատասխան դրամավարկային քաղաքականությունը, որը չպետք է ուղղված լինի ներմուծման խրախուսմանը, այլ պետք է ունենա չեզոք դիրքորոշում,
 - ներմուծման փոխարինման քաղաքականությունը, որը տարբեր միջոցներով պետք է խրախուսի հարենական արտադրությունը:

Ամփոփելով ատենախոսության 3.2. հարցը՝ կարող ենք կատարել հետևյալ հիմնական եզրահանգումները՝

1. ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի աճն ու ՕՈւՆ-ի ընդլայնումն արտահանման աճի համատեղ պատճառ են, թեպետ ՕՈւՆ-ի ընդլայնումն առանձին վերցրած՝ արտահանման աճի պատճառ չէ: Ավելին, արտահանման աճն ու ՕՈւՆ-ի ընդլայնումը ՀՆԱ-ի աճի համատեղ պատճառ են: Այն, որ ՕՈւՆ-ի ծավալը որոշվում է դիտարկվող պարամետրերի համակարգից դուրս, անուղղակիորեն փաստում է ցածր ներդրումային գրավչության մասին: Նշենք նաև, որ 2011-2016թթ. ՀՀ-ում արտահանման 1%-ով աճը հանգեցրել է ՀՆԱ-ի 0.5-1.3%-ով աճի: Իսկ 2020-2030թթ. կանխատեսվում է, որ արտահանման 1%-ով աճը կհանգեցնի ՀՆԱ-ի 0.4-0.5%-ով աճի, ինչը կնշանակի, որ տվյալ ժամանակահատվածում արտահանման մեջ կգերակշռեն հումքային արտահանումը և ծառայությունների արտահանումը:
2. 2017թ. ՀՀ-ում կանխատեսվում է ՀՆԱ-ի 2.95% աճ՝ միջինացված մեծությամբ, որին հիմնականում կնպաստեն ծառայությունների և արդյունաբերության ոլորտները: 2017թ. տնտեսական աճը արագացող կլինի՝ պայմանավորված ինչպես արտաքին զարգացումներով՝ մասնավորապես ՌԴ տնտեսության և պղնձի համաշխարհային գների վերականգնմամբ, այնպես էլ 2016թ. իրականացված խթանող հարկաբյուջետային և դրամավարկային

քաղաքականություններով, և կանխատեսվում է արտահանման 7%, իսկ ներմուծման շուրջ 2% իրական աճ:

3. Տնտեսական աճի վրա ազդող ռիսկերի գնահատումից հանգում ենք այն եզրակացության, որ դրական և բացասական ռիսկերի միաժամանակյա ի հայտ գալու պարագայում տնտեսական աճը կունենա նվազման ուղղվածություն:
4. ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալը 2015թ.-ին 2014թ.-ի համեմատ կրճատվել է 20.6%-ով: 2016թ. առաջին կիսամյակում 2015թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ԵՄ տեսակարար կշիռը ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ 0.2%-ով նվազել է և հասել 25.3%-ի: 2017թ. հունվար-հունիս ամիսներին ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավելացել է 24%-ով, ընդ որում՝ արտահանումն աճել է 21%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 25.8%-ով: Արտահանման կազմում դեպի ԵՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ավելացել է և կազմել ողջ արտահանման մոտ 30%-ը, մինչդեռ դեպի ԵԱՏՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է և կազմել ողջ արտահանման ընդամենը 22.2%-ը:
5. Համեմատելով արտահանման/ներմուծման համաշխարհային տվյալները ՀՀ տվյալների հետ՝ ակնհայտ է, որ մեր տնտեսությունը դեռևս քիչ տեխնոլոգիատար ուղղվածություն ունի և պետք է տնտեսության զարգացման առաջնային ոլորտներից մեկը դառնա նման արտադրությունների ստեղծումը (առաջնահերթությունը տալով կոնյակագործությանը, դեղագործությանը, բիոտեխնոլոգիաներին և ճշգրիտ ճարտարագիտությանը), ինչը շատ արագ ժամկետներում կապահովի թե գործազրկության մակարդակի նվազեցում, թե արտահանման ծավալների աճ, թե երկրի հեղինակության բարձրացում միջազգային մակարդակով, և թե տնտեսական աճ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության թեմային վերաբերող նյութերի ուսումնասիրության, վերլուծության, տարբեր զարգացման մակարդակ ունեցող երկրների (զարգացած, անցման փուլում գտնվող, ԱՊՀ, Արևելյան Եվրոպայի, մերձակա հարևաններ, սրընթաց աճ արձանագրած և այլն) տնտեսական զարգացման տեմպերի ու փորձի ուսումնասիրման, ՀՀ տնտեսության զարգացման վերջին երկու տասնամյակի վերլուծության և միջազգային փորձի հետ համադրման ու համեմատության արդյունքում կարելի է կատարել հետևյալ եզրակացությունները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի ձևով հետևանք են ու կապված են մաքսային արժեքի որոշման հետ:

1. Մաքսային արժեքի որոշման, դրա մեթոդների կիրառման, արդյունավետության բացահայտման, առկա խնդիրների վերհանման, ֆինանսական համակարգի հետ փոխադարձ կապի ու փոխազդեցության պարզաբանման վերաբերյալ եզրահանգումները հետևյալն են.
- Մաքսային արժեքի որոշումը հետապնդում է ապրանքների տեղաշարժը դյուրացնելու նպատակը: Դրա որոշման մեթոդից կախված՝ արտաքին առևտրային գործարքների մասնակիցները կարող են կանխատեսել և նախապես հաշվարկվել կնքվող գործարքների դրսևորումները: Սովորաբար, ապրանքների մաքսային արժեքը որոշում է հայտարարատուն, իսկ դրա սխալ հաշվարկումը կամ խարդախումը պարունակում է վարչական, և հնարավոր է նաև, քրեական հետևանքներ: Արտասահմանյան երկրների փորձին հետևելով՝ ՀՀ-ում ևս անհրաժեշտ է հայտարարատուի կողմից ներկայացված արժեքն ընդունել ամեն դեպքում, իսկ անարժանահավատության կամ կասկածահարույց դեպքերում մաքսային մարմինների համապատասխան ստորաբաժանումների կողմից կատարել հետազոտություն և պարզել իսկությունը:
 - Կարող ենք ենթադրել, որ ՀՀ-ում մաքսային արժեքի հաշվարկման ներկա մեխանիզմները և հետևանք հանդիսացող արժեքային մաքսատուրքերը չեն նպաստում տնտեսության արդյունավետ զարգացմանը, գների կարգավորմանը և

միջազգային ինտեգրացիային ակտիվորեն մասնակցությանը: ՀՀ-ում դեռևս զգալի է վարչարարական միջամտությունը մաքսային արժեքի հայտարարագրման ժամանակ: Հետևաբար, ինչպես մատնանշված է ատենախոսության շրջանակներում ներկայացված գիտական նորույթում, անհրաժեշտ է մաքսային կարգավորման ֆիսկալային գործառույթից աստիճանաբար անցում կատարել միջազգային տնտեսական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող կարգավորող գործառույթին՝ զուգահեռ կիրառելով արտոնյալ մաքսային կարգավորում՝ նոր տեխնոլոգիաների, սարքավորումների և արտադրական գործընթացը կազմակերպելու միջոցների ներմուծման նկատմամբ, և ստեղծել նպաստավոր ներդրումային միջավայր՝ գիտատար և աշխատատար ճյուղերի զարգացման համար:

- Մաքսային արժեքին վերաբերող խնդիրների վերլուծության արդյունքում պարզ չէ այն սկզբունքը, որով առանձին ծախսեր ներառվում են մաքսային արժեքում, իսկ որոշները՝ նվազեցվում: Մեր կարծիքով, դրանում ներառված ծախսերը ոչ բոլոր դեպքերում պետք է մասնակցեն մաքսային արժեքի ձևավորմանը և դառնան մաքսային արժեքի մաս: Սրանից էլ կարող ենք հետևել, որ ՀՀ-ում առավել նպատակահարմար է կիրառել Բրյուսելի կոնվենցիայով սահմանված մաքսային արժեքը¹⁶⁵: Այս դեպքում ապրանքների տեղափոխման համար կատարված տրանսպորտային և համանման այլ ծախսերը չեն կազմի մաքսային արժեքի մաս: Վերլուծությունների միջոցով բացահայտվել է և նորույթի ձևով հիմնավորվել, որ ներմուծվող միավոր ապրանքի վերջնական արժեքի մեջ տրանսպորտային ծախսերը միջինացված մեծությամբ կազմում են 16%, իսկ արտահանվող միավոր ապրանքի արժեքի մեջ՝ 46%: Միևնույն ժամանակ, մաքսային արժեքում տրանսպորտային ծախսերի ներառումը հանգեցնում է ներմուծվող ապրանքի արժեքի առնվազն 20%-ով թանկացման: Բրյուսելի կոնվենցիայով մաքսային արժեքի հաշվարկումը կնպաստի նաև հայտարարատուների կողմից մաքսային արժեքի որոշման հետ կապված խարդախումների նվազմանը: Բացի այդ, մաքսային արժեքի հաշվարկման ամենամեծ ցուցանիշը նկատվում է առաջին

¹⁶⁵ ԱՀԿ շրջանակներում գործող Բրյուսելի կոնվենցիան ստորագրվել է 15.12.1950թ. և ուժի մեջ է 28.07.1953թ.-ից (https://www.wto.org/english/docs_e/docs_e.htm)

(գործարքի գնի) մեթոդի դեպքում, որն աստիճանաբար աճում է՝ ըստ տարիների: Սրան զուգահեռ նկատվում է մաքսային արժեքի որոշման 4-րդ (շուկայական գնի) մեթոդի նվազում, ինչը փաստում է մաքսային համակարգի դերի բարձրացման և ֆիսկալային գործառույթի նվազման մասին, ինչպես ընդունված է քաղաքակիրթ աշխարհում: Իսկ վերոնշյալ մեթոդով ներմուծվող ապրանքները հայտարարագրելը ունի այն առավելությունը, որ նպաստում է պետական բյուջեի եկամուտների համալրմանը՝ միևնույն ժամանակ դժգոհություն առաջացնելով ներմուծողների մոտ:

- Վերլուծելով ՀՀ և մի շարք այլ երկրների (ՌԴ, Բելառուս, Վրաստան, Սինգապուր, Մալայզիա) փորձը՝ ցույց տալու համար մաքսային արժեքի հետ կապված բյուջեի ձևավորման, տնտեսական աճի, տնտեսական այլ ցուցանիշների փոփոխությունները 2010-2016թթ., հանգում ենք այն եզրակացության, որ տնտեսության զարգացման՝ մասնավորապես ձեռներեցությանը խոչընդոտող հիմնական գործոնների ցուցանիշները շատ փոքր են տնտեսական զարգացում գրանցած երկրներում, ԵԱՏՄ անդամ երկրներում, որոնց մոտ ցածր են տնտեսական աճի ցուցանիշները, նշված գործոններն ունեն մեծ ազդեցություն տնտեսության վրա: Մաքսային արժեքով պայմանավորված, մաքսային եկամուտները ողջ հարկային եկամուտների նկատմամբ կրում են հետևյալ բնույթը՝ ԵԱՏՄ երկրների մոտ ֆիսկալային մեծ ուղղվածություն (միջինը 30%) հարկային եկամուտների նկատմամբ, մինչդեռ Մալայզիայի և Սինգապուրի մոտ դա կազմում է 2-5%, որը ցուցադրել է անշեղ նվազման միտում 2010-2015թթ.: Վերոնշյալը բացահայտվել է և հիմնավորվել մեր կողմից ներկայացված նորույթի շրջանակներում:

2. ՀՀ պետական բյուջեի և վարվող մաքսային քաղաքականության փոխադարձ կապն ու միմյանցից կախվածությունը հետևյալն են.

- Մաքսային սահմանով ապրանքների տեղաշարժի փաստի արդյունքում մաքսային վճարների միջոցով ձևավորվում է երկրի պետական բյուջեն: Այսպես՝ 1998-2016թթ. և ըստ կանխատեսումների 2017-2020թթ. ՀՀ բյուջեի մուտքերում

ակնհայտ աճ են գրանցում մաքսային մուտքերը, որը ցույց է տալիս մաքսային քաղաքականության ֆիսկալային բնույթը: 2015թ.-ին միայն նկատվում է մաքսային եկամուտների նվազում բյուջեում, որը կարող ենք պայմանավորել ՀՀ ԵԱՏՄ անդամակցությամբ: 2015թ. մաքսային եկամուտներում աճ միայն գրանցվել է մաքսատուրքերի գծով, որը պայմանավորված է ԵԱՏՄ կողմից գանձված մաքսատուրքերի միասնական հաշվից անդամ երկրներին համամասնորեն տրվող մաքսատուրքի գումարների հաշվեգրմամբ: 2016թ. ընթացքում պետական բյուջեի եկամուտների 67.7%-ն ապահովվել է հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի հաշվին, ընդ որում ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքի, բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով արձանագրվել է մուտքերի անկում: 2017թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին պետական բյուջե մուտքագրված հարկային եկամուտները և պետական տուրքերը 84.2%-ով ապահովել են ՀՀ կառավարության իննամսյա ծրագրի կատարումը, ինչը 2016թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավել է 5.8%-ով: 2016թ.-ին 2015թ. համեմատ ՀՀ պետական բյուջեում մաքսատուրքի մուտքերը նվազել են 9.7%-ով կամ 6.0 մլրդ դրամով, որը ևս հետևանք է ԵԱՏՄ անդամակցության, քանզի անդամ երկրներից ներմուծումները ազատված են մաքսային գանձումներից, իսկ երրորդ երկրներից ներմուծումները ընդհանուր ներմուծման մեջ կազմում են փոքր մաս և, հետևաբար, դրանցից կատարվող գանձումները չեն ապահովում բյուջետային մուտքերի նախորդ տարիների ցուցանիշները:

- Բյուջեի առավել արդյունավետ համալրման նպատակով մաքսային մարմինների կողմից հաճախ կիրառվում են մաքսային արժեքի հաշվարկման հսկիչ գներ, որոնք էական ֆիսկալային ազդեցություն ունեն և մեծածավալ ներմուծումների դեպքում հանգեցնում են հայտարարատուների կողմից դրամական մեծ արժեքների վճարման, ինչն էլ հաճախ պատճառ է հանդիսանում հրաժարվելու հետագա ներմուծումներից և արտաքին տնտեսական գործունեություն վարելուց: Մեր կողմից ներկայացվել է նորույթ, որում մշակված բանաձևի օգնությամբ բացահայտել ենք կապը հսկիչ գների և շուկայական գների միջև: Այսպես՝ եթե կիրառվի ուղղիչ գործակից մաքսային արժեքի 5%-ի չափով, ապա նոր ստացվող

գինը կբարձրանա առնվազն 6%-ով՝ սկզբնական հայտարարագրված մաքսային արժեքի նկատմամբ: Սա այն դեպքում, երբ մաքսատուրքի դրույքաչափը 0% է: Եթե մաքսատուրքի դրույքաչափը 10% է, ապա նոր ստացվող գինը կբարձրանա 6.5%-ով և այսպես շարունակ: Ընդհանրապես, երկրի ՀՆԱ-ում մաքսային եկամուտների բաժինը (զարգացմանը զուգահեռ) աստիճանաբար պետք է նվազի՝ իր տեղը զիջելով ներքին հարկային եկամուտներին: Դա է վկայում զարգացած երկրների փորձի ուսումնասիրումը:

3. Ուսումնասիրելով ՀՀ ներմուծման ու արտահանման գործընթացները, կատարելով վերլուծություններ և համեմատություններ այլ երկրների և նկատվող համաշխարհային տենդենցների հետ՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին.

- Արտաքին առևտուրը երկրի տնտեսության վրա դրական ազդեցություն է ունենում, երբ խթանվում է արտահանման ներուժ ունեցող արտադրության ճյուղերի զարգացումը, մյուս կողմից՝ կազմակերպվում է այնպիսի արտադրանքի ներմուծում, որն առաջին հերթին ուղղվում է արտահանմանը սպասարկմանը և բնակչության կենսականորեն անհրաժեշտ պահանջների բավարարմանը: Այստեղ կարևոր է արտահանվող ապրանքները որակապես համապատասխանեցնել միջազգայնորեն ընդունված ստանդարտներին, որպեսզի դրանք չհանդիպեն այլ երկրների հովանավորչական դրսևորումներին: Այստեղ մտահոգիչ է այն հանգամանքը, որ մեր երկրում արտահանման կառուցվածքում բավականին ցածր է պատրաստի արդյունաբերական արտադրանքի մասնաբաժինը, ինչպես նաև աշխատատար ապրանքների մասնաբաժինը: Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է կրճատել օգտակար հանածոների արտահանման ծավալները՝ ի հաշիվ դրանցից ստացված պատրաստի արտադրանքների արտահանման ընդլայնման և չմշակված հումքի արտահանման նկատմամբ արտահանման մաքսատուրքերի կիրառման միջոցով:
- Մեր երկրում զարգանում է ոչ այնքան արտադրությունը, արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը, որքան ներմուծվող հումքի վերամշակումն ու հետագա

արտահանումը, որն, ամեն դեպքում, չի ապահովում տնտեսական աճ: Ամբողջական արտահանման հարաբերականորեն մեծ մասը չի ներկայացնում ՀՀ արտադրողների կողմից ստեղծված իրական պատրաստի արտադրանքը (մետաղական արտադրանք, ադամանդ), հետևաբար նաև չի խթանում տնտեսական աճին: ՀՀ-ում վերջին տարիներին նկատվում է վերամշակվող ապրանքների արտահանման ծավալների աճ, որին զուգահեռ աճում է նաև միևնույն ապրանքախմբին վերաբերող հումքի, նյութերի ներմուծումը:

- ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի աճն ու ՕՈւՆ-ի ընդլայնումն արտահանման աճի համատեղ պատճառ են, թեպետ ՕՈւՆ-ի ընդլայնումն առանձին վերցրած՝ արտահանման աճի պատճառ չէ: Ավելին, արտահանման աճն ու ՕՈւՆ-ի ընդլայնումը ՀՆԱ-ի աճի համատեղ պատճառ են: Այն, որ ՕՈւՆ-ի ծավալը որոշվում է դիտարկվող պարամետրերի համակարգից դուրս, անուղղակիորեն փաստում է ցածր ներդրումային գրավչության մասին: Նշենք նաև, որ 2011-2016թթ. երկրում արտահանման 1%-ով աճը հանգեցրել է ՀՆԱ-ի 0.5-1.3%-ով աճի: Իսկ 2020-2030թթ. կանխատեսվում է, որ արտահանման 1%-ով աճը կհանգեցնի ՀՆԱ-ի 0.4-0.5%-ով աճի, ինչը կնշանակի, որ տվյալ ժամանակահատվածում արտահանման մեջ կգերակշռեն հումքային արտահանումը և ծառայությունների արտահանումը:
- 2017թ. ՀՀ-ում կանխատեսվում է ՀՆԱ-ի 2.95% աճ՝ միջինացված մեծությամբ, որին հիմնականում կնպաստեն ծառայությունների և արդյունաբերության ոլորտները: 2017թ. տնտեսական աճը արագացող կլինի՝ պայմանավորված ինչպես արտաքին զարգացումներով՝ մասնավորապես ՌԴ տնտեսության (2016թ. ընթացքում այն ցուցաբերել է առողջացման միտումներ և ՀՆԱ-ի բացասական ցուցանիշը նվազել է՝ կազմելով մոտ 0.6%-0.7%, իսկ 2017թ. այն կարող է դառնալ դրական՝ 1%) և պղնձի համաշխարհային գների վերականգնմամբ, այնպես էլ 2016թ. իրականացված խթանող հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականություններով, և կանխատեսվում է արտահանման 7%, իսկ ներմուծման շուրջ 2% իրական աճ: Միևնույն ժամանակ, տնտեսական աճի վրա ազդող ռիսկերի գնահատումից հանգում ենք այն եզրակացության, որ դրական և

բացասական ռիսկերի միաժամանակյա ի հայտ գալու պարագայում տնտեսական աճը կունենա նվազման ուղղվածություն:

- ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալը 2015թ.-ին 2014թ.-ի համեմատ կրճատվել է 20.6%-ով: 2016թ. առաջին կիսամյակում 2015թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ԵՄ տեսակարար կշիռը ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ 0.2%-ով նվազել է և հասել 25.3%-ի: 2017թ. հունվար-հունիս ամիսներին ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ավելացել է 24%-ով, ընդ որում՝ արտահանումն աճել է 21%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 25.8%-ով: Արտահանման կազմում դեպի ԵՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատ ավելացել է և կազմել ողջ արտահանման մոտ 30%-ը, մինչդեռ դեպի ԵԱՏՄ երկրներ արտահանումը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է և կազմել ողջ արտահանման ընդամենը 22.2%-ը:
- Համեմատելով արտահանման/ներմուծման համաշխարհային տվյալները ՀՀ տվյալների հետ՝ ակնհայտ է դառնում, որ մեր տնտեսությունը դեռևս քիչ տեխնոլոգիատար ուղղվածություն ունի և պետք է տնտեսության զարգացման առաջնային ոլորտներից մեկը դառնա նման արտադրությունների ստեղծումը, (առաջնահերթությունը տալով կոնյակագործությանը, դեղագործությանը, բիոտեխնոլոգիաներին և ճշգրիտ ճարտարագիտությանը), ինչը շատ արագ ժամկետներում կապահովի թե գործազրկության մակարդակի նվազում, թե արտահանման ծավալների աճ, թե երկրի հեղինակության բարձրացում միջազգային մակարդակով, և թե տնտեսական աճ:

4. Ուսումնասիրելով ՀՀ ներմուծող և արտահանող կազմակերպությունների հիմնական ֆինանսական ցուցանիշները և պարզելով դրանց վրա մաքսային կարգավորման ազդեցության չափը՝ կատարել ենք հետևյալ եզրակացությունները.

- Մաքսատուրքերի մեծությունից կախված՝ փոփոխվում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների տեսականին ու ծավալները, որոնց

փոփոխություններն էլ անմիջականորեն անդրադառնում են կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե գանձվող պարտադիր վճարների մեծության վրա, ինչպես նաև խթանում կամ զսպում են կազմակերպությունների արտադրական, ներմուծման և արտահանման գործունեությունները: Համեմատելով կազմակերպությունների կատարած ծախսերի և իրացումից հասույթի արդյունքները՝ բացահայտում ենք, որ կազմակերպություններն ավելի շատ ծախսեր են կատարում միավոր արտադրանք ստանալու համար: Աստիճանաբար տեղի է ունենում նաև ներմուծող և արտահանող կազմակերպությունների թվաքանակի կրճատում, ինչը անմիջականորեն հանգեցնում է ներքին արտադրության և արտահանման ծավալների կրճատման: Սակայն, դիտարկելով 2020թ. համար արված կանխատեսման արդյունքները, կարող ենք վկայել, որ թե մաքսային մարմինների կողմից վարվող մաքսային քաղաքականության, և թե պետության կողմից վարվող արտաքին տնտեսական գործունեության տեսանկյունից այս պահին ընտրված ծրագրերն ու օրենսդրական փոփոխությունները արդյունավետ են և տվյալ տնտեսվարողների նկատմամբ ավելի բարենպաստ հարկային քաղաքականություն և պարզեցված մաքսային ընթացակարգեր կիրառելու դեպքում կապահովեն ցանկալի արդյունքներ:

- ՀՀ կազմակերպություններն 2016թ. ավելի թանկ գներով են ներմուծել հումքային և/կամ այն ապրանքները, որոնք անհրաժեշտ են արտադրական գործընթացն իրականացնելու համար: ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե կատարվող վճարումներն 2013-2016թթ. կտրվածքով ցուցաբերել են նվազման միտում, ընդ որում, նվազումն ավելի մեծ չափերով տեղի է ունեցել ՀՀ՝ ԵԱՏՄ անդամակցությունից սկսած: (Այստեղ մատնանշենք մի երևույթ ևս, այն է՝ տնտեսվարողները փորձում են գերշահույթի ստացում հետապնդել այնպիսի ապրանքներից, որոնք առաջին անհրաժեշտության են և որոնց սպառումը այնքան էլ կախված չէ քաղաքացիների եկամուտից (շաքարավազ, ցորեն, ձեթ, բենզին, դիզ. վառելիք)): Սա հիմնականում կապված է վարվող մաքսային քաղաքականության և մաքսային կարգավորումների հետ:

Այսինքն՝ կարող ենք ասել, որ 2016թ. ՀՀ կողմից վարվող մաքսային քաղաքականությունն այնքան էլ չի նպաստել ներքին արտադրության խթանմանը: Մյուս կողմից, եթե դիտարկենք 2020թ. համար արված կանխատեսման արդյունքները, կմատնանշենք, որ իրացումից հասույթի ավելացմանը զուգահեռ ավելանում են նաև արտահանումն ու պետական բյուջե վճարվող հարկերը, ինչը հուսադրող է և վկայում է առաջիկայում ներքին արտադրության ավելացման, հետևաբար նաև վարվող մաքսային քաղաքականության առավել բարենպաստության մասին:

5. Տարբեր ինտեգրացիոն միավորումներին ՀՀ անդամակցությունը տարբեր կերպ է անդրադառնում մաքսային քաղաքականության, այդ թվում նաև մաքսային արժեքի որոշման, ինչպես նաև երկրի ֆինանսական վիճակի բարելավման և տնտեսության զարգացման վրա: Այս համատեքստում տարբեր երկրների ու միավորումների զարգացման փորձը և վարած քաղաքականությունը ուսումնասիրելով՝ կատարել ենք հետևյալ եզրահանգումները.
- Տնտեսական ինտեգրացիան երկրներին հնարավորություն է ստեղծում ֆինանսական, նյութական, աշխատանքային ռեսուրսների և գիտատեխնիկական նորարարությունների նկատմամբ առավել հասանելիություն, համատեղ ուժերով լուծելու էկոլոգիական, առողջապահական, գործազրկության, սոցիալական և այլ խնդիրներ, ինչպես նաև ընդլայնվում են սպառման շուկաները:
 - Մեր երկրի համար, թերևս, առավել ուշադրության է արժանի ԵԱՏՄ-ին ՀՀ անդամակցությունը, որի արդյունքում և ներմուծումը, և արտահանումը կրճատվել են, հատկապես նվազել է հայրենական ապրանքների նկատմամբ պահանջարկը ԵՄ և այլ երկրների կողմից: Անդամակցելով ԵԱՏՄ-ին՝ ՀՀ-ն երրորդ երկրների նկատմամբ սկսեց կիրառել տարբերակված դրույքաչափերով մաքսատուրքեր, ինչի արդյունքում ներքին շուկայում տեղի է ունեցել գների աճ, իսկ Եվրոպական երկրներից՝ ներմուծման կրճատում: Հայաստանի՝ ԵԱՏՄ մաքսատուրքի ամբողջական ընդունումը (ՀՀ-ին տրված անցումային շրջանը կավարտվի 2017թ.)

ենթադրում է ներմուծման որոշակի կրճատում ոչ ԵԱՏՄ աղբյուրներից, որոշ ապրանքատեսակների ներմուծման աճ ԵԱՏՄ աղբյուրներից (առևտրի վերակողմնորոշում) և բարեկեցության ոչ մեծ վնասներ՝ պայմանավորված ներմուծման համար սպառողների վճարած ավելի բարձր գներով: Այստեղ ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, որ մաքսատուրքերի դրույքաչափի 2%-ով բարձրացումը հանգեցնում է երրորդ երկրներից ՀՀ ներմուծման ծավալների 23%-ով կրճատման և ԵԱՏՄ անդամ երկրներից՝ 12%-ով աճի:

- ՀՀ-ն պետք է դառնա Իրանի, ԵԱՏՄ և ԵՄ երկրների միջև կապող երկիր: Նաև Իրանի բնական հումքը և էներգակիրները կարող են օգտագործվել ՀՀ տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացման համար: Իրան-Հայաստան առևտրի թե՛ արտահանման, և թե՛ ներմուծման ոլորտներում պետք է խթանել փոխադարձ առևտուրը: ՀՀ-Վրաստան արտահանման և ներմուծման տվյալները նախորդ տարիների համեմատ հիմնականում ունեն աճի միտում: ՀՀ-ն «առևտրի ստեղծման» ամենամեծ հնարավորությունն ունի հենց Վրաստանի հետ՝ չնայած ՀՀ արտահանման տեխնոլոգիատարության անբավարար մակարդակը նվազեցնում է երկու երկրների տնտեսական փոխշահավետ համագործակցությունը:
- Կատարելով ուսումնասիրություններ տարբեր երկրներում վարվող մաքսային քաղաքականության վերաբերյալ՝ ունենք հետևյալ դիտարկումները: Առաջնորդվելով Ճապոնիայի բազմամյա փորձով՝ առաջարկվում է ՀՀ-ում որոշակի ներմուծվող ապրանքների համար՝ կախված դրանց օգտագործման նպատակից և դրանց տարրերի բաղադրությունից, կիրառել խառը մաքսատուրքեր: Առաջնորդվելով ԱՄՆ-ի օրինակով՝ ՀՀ-ում նույնպես առաջարկվում է ներդնել ավտոմատացված էլեկտրոնային համակարգ՝ կրճատելով և վերացնելով փաստաթղթաշրջանառության ծավալը: Առաջնորդվելով բազմամյա փորձ ունեցող այլ երկրների օրինակով՝ առաջարկվում է այն ապրանքների ներմուծման գծով, որոնց արտադրության ներուժը առկա է ներքին տնտեսությունում, մաքսատուրքերի դրույքաչափերը սահմանել բարձր, որպեսզի խթանվի տեղական արտադրությունը:

6. Մաքսային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման և միևնույն ժամանակ պետական բյուջեի մուտքերի ապահովման ուղղությամբ կատարել ենք հետևյալ եզրահանգումները.

- Միջազգային փորձը վկայում է, որ զարգացած երկրներում մաքսային համակարգերի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունն է արտաքին տնտեսական գործունեության մասնակիցների սպասարկումը, մինչդեռ ՀՀ-ում մաքսային համակարգի գործառույթների կիրառման առաջնային ուղղությունը պետական եկամուտների հավաքագրումն է: ՀՀ մաքսային կարգավորումն ու մաքսային քաղաքականությունը գործում են ոչ արդյունավետ և այնքան էլ չեն նպաստում տնտեսության զարգացմանը: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է վարել այնպիսի քաղաքականություն, որ գների ինդեքսներն ունենան աճի հակառակ ուղղվածություն, որն էլ կնպաստի տնտեսական աճի արագ ապահովմանը: Այս ամենը հիմնավորվել է մեր կողմից ներկայացված նորույթի շրջանակներում և որպես լուծում առաջարկվել կիրառել մեթոդական և կազմակերպական բնույթի որոշ միջոցառումներ: Մասնավորապես՝ կարևոր է խստացնել պատասխանատվությունը մաքսային ծառայողի կողմից ոչ հավաստի մաքսային արժեքի հաշվման և պաշտոնական դիրքի չարաշահումների հետ կապված, ինչպես նաև ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության՝ այլ երկրներում գործող գերատեսչություններին կից ստեղծել շուկայի ուսումնասիրությամբ զբաղվող կառույցներ:
- Ապրանքների ներմուծման ժամանակ հայտարարատուները նախընտրում են երրորդ երկրներից ՀՀ ներկրվող ապրանքները մաքսազերծել ոչ թե ՀՀ սահմանին, այլ ԵԱՏՄ անդամ այլ երկրում, քանի որ ՀՀ սահմանին ապրանքը մաքսազերծելիս հիմնականում կիրառվում են «հսկիչ գներ»: Այս ամենի հետևանքով ՀՀ պետբյուջեն զգալի կորուստներ է ունենում՝ հատկապես ԱԱՀ քիչ գանձումների գծով: Սրանից ելնելով էլ առաջարկվում է Ավելացված արժեքի հարկը ներմուծման դեպքում չգանձել մաքսային սահմանի վրա, այլ աստիճանաբար հանել մաքսային եկամուտների մասնաբաժնից, քանզի այն

արհեստականորեն նպաստում է ապրանքների գների աճին, ստեղծում է լրացուցիչ ֆինանսական ծախսեր և ազատ դրամական միջոցների կորուստ տնտեսվարողների համար և այդ ձևով ազդում ներմուծումների, ինչպես նաև արտադրական գործունեության կրճատման վրա:

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐՔԵՐ ԵՎ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. Աբգարյան Կ. Հ., Ճուղուրյան Ա. Գ. և ուրիշներ «Մաքսային գործի հիմունքներ» ուսումնական ձեռնարկ: Երևան, Հեղ. հրատ., 2007թ., 488 էջ
2. Աթոյան Կ. Լ., Սուվարյան Յու. Մ. և ուրիշ. «Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման գերակայությունների գնահատումը և կանխատեսումը»: Երևան, «Տնտեսագետ», 2015թ., 115 էջ
3. Ալավերդյան Գ. Ա. «Մաքսային համակարգի գործառույթների արդյունավետության բարձրացման ուղիները ՀՀ-ում», // թեկնածուականատենախոսություն: Երևան, ՀՊՏՀ, 2012թ., 124 էջ
4. Աղաջանյան Գ. «Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ»: Երևան, «Տնտեսագետ», 2008թ., 296 էջ
5. Արամյան Վ. Ս. «Հայաստանի տարածաշրջանային ինտեգրման՝ Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցության տնտեսական գնահատականները» // Հոդված՝ «Բանբեր ՀՊՏՀ-ի»: Երևան, «Տնտեսագետ» 2015թ., #3 (39), էջ 18-33
6. Բաբայան Ա. Կ. «Արտահանման աճի ազդեցության գնահատումն աղքատության կրճատման վրա ՀՀ-ում», Երևան, Հեղ. հրատ., 2007թ., 128 էջ
7. Բայբուրջյան Վ. Ա. «Սակագնային կարգավորումը մաքսային համակարգում», // թեկնածուականատենախոսություն: Երևան, ՀՊԱՀ, 2008թ., 132 էջ
8. Բելուբեկյան Ի. «Տրանսպորտային իրավիճակը և բեռնափոխադրումների ծախսերի հաշվարկը»: // Զեկույց «Հայաստանի արտահանման խթանման խնդիրները» թեմայով կոնֆերանսի: Երևան, ՀԱԱՀ, 2015թ.
9. Գաբրիելյան Ա. Գ. «Ապրանքներ ներմուծող կազմակերպությունների գործունեության բարելավման հիմնախնդիրները (ՀՀ օրինակով)», // թեկնածուականատենախոսություն: Երևան, ՀՊՏՀ, 2009թ., 151 էջ
10. Գաբրիելյան Ա. Գ. «Հայաստանում ՀՆԱ-ի, արտահանման ու օտարերկրյա ներդրումների միջև երկարաժամկետ հավասարակշռության գնահատումը»: // Հոդված՝ «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն», #2 (20) Երևան, 2016թ., էջ 57-66

11. Գալոյան Դ. Ռ. «Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները»: Երևան, Հեղ. հրատ., 2014թ., 294 էջ
12. Եղիազարյան Ա. Ա. «Հայաստանի տնտեսության կառուցվածքային հիմնախնդիրները տարածաշրջանային զարգացումներում»: // Տնտես. դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն: Երևան, Հայ-ոուսական (Սլավ.) համալս., 2014թ., 375 էջ
13. Թավադյան Ա. Ա. և ուրիշներ «Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման գերակայությունների գնահատումը և կանխատեսումը»: Երևան, «Տնտեսագետ», 2015թ., 115 էջ
14. Կիրակոսյան Ա. Մ. «Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», // թեկնածուական ատենախոսություն: Երևան, ՖԷՆ ՏՀԻ, 2007թ., 145 էջ
15. Կիրակոսյան Հ. Գ. «Արտաքին տնտեսական հարաբերությունների մաքսային կարգավորման կատարելագործման ուղղությունները /ՀՀ նյութերով/», // թեկնածուական ատենախոսություն: Երևան, ՀՊՏՀ, 2008թ., 138 էջ
16. Հակոբյան Ա. Ա. «Արտաքին առևտրի քաղաքականության առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում»: Հայաստան, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #5-6 (177-178) 2015թ., էջ 62-65
17. Հարությունյան Ա. Ս. «Մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքի որոշումը» ուսումնամեթ. ձեռնարկ: Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2004թ., 296 էջ
18. Հարությունյան Ա. Ս. «Մաքսային գործի կազմակերպման հիմնահարցեր», ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: Երկրորդ լրամշակված հրատարակչություն, Երևան, Աստղիկ գրատուն, 2008թ., 410 էջ
19. Տիգրանյան Ի. Տ. «Մակրոտնտեսական վերլուծություն և կանխատեսում», ուսումնական ձեռնարկ: Երևան, «Տնտեսագետ», 2011թ., 328 էջ
20. Մելքումյան Մ. Ս. և ուրիշներ «ՀՀ տնտեսության ոլորտային զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնախնդիրները Մաքսային միության անդամակցության պայմաններում»: Երևան, «Տնտեսագետ», 2015թ., 104 էջ

21. Նազարյան Լ. Ս. «Մաքսային գործ: (Տեսություն և պրակտիկա)»: Համառոտ դասընթաց: Երևան, Հեղ. հրատ., 2008թ., 218 էջ
22. Զանջոյան Ա. Ս. «ՀՀ անդամակցությունը ԵԱՏՄ-ին և դրա ազդեցությունը արտաքին առևտրի վրա»: Հայաստան, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #9-10 (193-194) - հունվար 2016թ., էջ 49-51
23. Սուքիասյան Գ. Ա., Սուքիասյան Ն. Գ. «Մաքսային իրավունք», ուսումնական ձեռնարկ բուհերի ուսանողների համար: Երևան, Հեղ. հրատ., 2016թ., 470 էջ
24. Ֆահրադյան Ն. Մ. «Մաքսային քաղաքականության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում»: Հայաստան, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #10-11 սեպտ-հոկտ. 2014թ., էջ 47-51
25. Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2010թ. «Տնտեսության դիվերսիֆիկացման և արտահանման ընդլայնման պահանջը»: ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, հոկտ. 2010թ., 75 էջ
26. Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2011թ. «Առևտրային քաղաքականության և աճի կայունություն»: ՀՀ նախագահի աշխատակազմի հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն: Երևան, 2012թ., 72 էջ
27. Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2014թ. «Եվրասիական ինտեգրացիան և Հայաստանի առևտուրը»: Տնտեսական զարգացման և հետազոտությունների կենտրոն: Երևան, նոյեմբեր 2014թ., 92 էջ
28. Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2015թ. «Հայ-վրացական տնտեսական համագործակցությունը»: Տնտեսական զարգացման և հետազոտությունների կենտրոն: Երևան, նոյեմբեր 2015թ., 85 էջ
29. «Հայաստանի տնտեսության նոր իրականությունը» Ի-Վի Քոնսալթինգ: «Տնտեսություն և Արժեքներ» հետազոտական կենտրոնի Հայաստանի ազգային մրցունակության զեկույց: Երևան, 2016թ., 27 էջ
30. «ՀՀ տնտեսության վրա ԵԱՏՄ անդամակցության առանձին ազդեցությունների գնահատումը 2015թ. առաջին կիսամյակի արդյունքներով»: // Զեկույց, «ԱՎԱԳ Սոլյուշնս» ՍՊԸ, Երևան, հունվ. 2016թ., 46 էջ

31. ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, ՀՀ կառավարության 2014թ. մարտի 27-ի թիվ 442-Ն որոշման (www.gov.am)
32. ՀՀ կառավարությանն առընթեր Պետական եկամուտների կոմիտեի համար սահմանված բյուջետային մուտքերի առաջադրանքի մասին պաշտոնական տեղեկանք: Երևան–2014թ.
33. Սպառողական գների ինդեքսը (գները) ՀՀ-ում 2016թ. հունվար-սեպտեմբերին (http://www.armstat.am/file/article/cpi_09_2016.pdf)
34. ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտեի տարեկան հաշվետվություն հարկային և մաքսային մարմինների գործունեության: Երևան, 2016թ., 92 էջ
35. Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում 2011-2015թթ. // Վիճակագրական ժողովածու: Արտաքին առևտրի գների (միավորի արժեքի) ինդեքսը ՀՀ-ում, ՀՀ ներմուծման միջին գների ինդեքսն արտաքին առևտրում: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2016թ., 91 էջ
36. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016թ: ՀՀ ԱՎԾ, 2016թ., 607 էջ
37. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015թ. հունվ.-դեկտեմբերին (www.armstat.am)
38. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016թ. հունվար-նոյեմբերին (www.armstat.am)
39. «ՀՀ տնտեսական և հարկաբյուջետային հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումներ», Մաս 1-Բ: (www.parliament.am/draft_docs5/K.../1.2.Uxerc.Mas.1b.pdf)
40. Агапова А. А. «Актуальные проблемы контроля таможенной стоимости товаров». // Ученые записки Санкт-Петербургского имени В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. Санкт-Петербург, 2012г. - № 2 (42). - С. 20-27
41. Агапова А. В. «Ценообразование во внешней торговле». Учебное пособие. - СПб: Университет ИТМО, Санкт-Петербург, 2015г. - 95 с.
42. Алексеев С. А. «Регулирование использования не тарифных мер в прав ЕС». // Дис. канд. юрид. наук. Москва, РГБ ОД, 2014 г. - 180 с.
43. Бакаева О. Ю., Матвиенко Г. В. «Таможенное право»: Курс лекций. - Издательство: Эксмо – Москва, 2009г. - 272 с.

44. Бекашев К. А., Моисеев Е. Г. «Таможенное право»: Учебник. 3-е издание, Издательство: Проспект, Москва, 2015г. - 328 с.
45. Блинов Н. М. «Теория, методология и практика таможенного дела»: сборник научных трудов. - Москва: Юнити, 2009г. - 376 с.
46. Блинов Н. М. «Всемирная таможенная организация». Москва: РИО/РТА, 2010г. - 182 с.
47. Блужина О. А. «Пути совершенствования контроля таможенной стоимости товаров в Таможенном союзе» // Наука и образование в XXI веке. - Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции: в 34 частях. - Москва, 2013г. - с. 20-21
48. Бондарь Л. А., Шамахова В. А. «Таможенная стоимость»: Учебник. Москва: Софт Издат., 2007г. - 439 с.
49. Бондарь Л. А. «Изменения в области определения таможенной стоимости»: Круглый стол на тему: "Информационные таможенные технологии и актуальные аспекты таможенного оформления товаров". Доклад: 14 сентября 2012г., Москва
50. Бревнов В. Г., Чернова Л. Г. «Особенности применения корректировки таможенной стоимости на современном этапе». // Актуальные проблемы авиации и космонавтики //. - Москва, 2013г. - Т. 2. - № 9. - С. 167-173
51. Волков Г. А., Солодков Г. П. «Международная торговля». Москва, Феникс, 2008г. - 344 с.
52. Глазкова Г. В., Сухарева И. В. «Определение и контроль таможенной стоимости»: учебное пособие. Москва: Изд-во Российской таможенной академии, 2014г- 124 с
53. Гокинаева И. А. «Основы таможенного дела». // Часть 1: «Таможенные процедуры»; учебное пособие. Санкт-Петербург, ИТМО, 2015г. - 54 с.
54. Гомцян А. Д. «О некоторых аспектах обеспечения внешнеэкономической эффективности Армении». Ереван, журнал «Финансы и экономика», #10 (160), октябрь 2013г. - с. 10
55. Горшкова Т. Г. «Формирование государственной таможенно-тарифной стратегии в условиях глобализации»: Изд-во СПбГУЭФ, Санкт-Петербург, 2008г. - 654 с.

56. Данильцев А. В. «Международная торговля: инструменты регулирования». Москва, 2009г. - 320 с.
57. Драганова В. Г. «Основы таможенного дела»: Учебник. Москва, "Изд-во "Экономика", 2012г. - 380 с.
58. Ершов А. Д. «Основы управления и организация в таможенном деле»: Учебное пособие, СПб.: Питер, 2009г. - 524 с.
59. Жантасова Ю. С. «Экономические аспекты определения таможенной стоимости товаров». // Научные труды Северо-Западного института управления. – 2013г. Т. 4. № 1 (8). Санкт-Петербург, - с. 125-129
60. Игнатюк А. З. «Таможенное право таможенного союза»: учебное пособие. - Минск: Амалфея, 2011г. - 251 с.
61. Ищенко В. И. «Внешнеэкономическая деятельность предприятий». Москва, Экономика, 2013г. - 452 с.
62. Карамзин С. В. «Актуальные проблемы современной таможенной политики России». - Москва: РИО РТА, 2009г. - 217 с.
63. Козырин А. Н. «Таможенное право России в схемах и определениях». Общая часть. Москва, ЦППИ, 2008г. - 295 с.
64. Ковалева Е. Н. «Таможенные процедуры: пособие для декларанта». Москва, Эксмо, 2005г. - 224 с.
65. Коваленко Е. П. «Правовое регулирование обеспечения уплаты таможенных платежей»: // Дисс. канд. юрид. наук. - Саратов, 2009г. - 214 с.
66. Лузгина А. «Современные трансформации налоговых систем». 2016, BEROC Policy Paper Series, PP no.38
67. Манахова И. В., Мильшина И. В., Данилова Л. С., Казюлина О. В. «Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела»: учебное пособие. Саратов, СЮИ МВД России, 2011г. – 243 с.
68. Молчанова О. В., Коган Н. В. «Таможенное дело». Учебное пособие, Ростов-на-Дону: Феникс, 2007г. – 314 с.

69. Новиков В. Е., Ревин В. Н., Цветинский М. П. «Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности и таможенная стоимость»: учебник для студентов высших учебных заведений. - Москва: Бином. Лаборатория знаний, 2012г. - 328 с.
70. Овчинников В. А. «Таможенное право»: учебное пособие; // "Северо-Западная акад. гос. службы". - Санкт-Петербург: СЗАГС, 2011г. - 259 с.
71. Парфёнов А. В., Шаповалова И. М. «Таможенно-тарифное регулирование в международной торговле»: учебное пособие.- Изд-во СПбГЭУ, Питер, 2015г, 143с
72. Поляков В. В., Щенин Р. К. «Мировая экономика и международный бизнес»: учебник, 5-е изд.; Москва, КНОРУС, 2008г. - 688 с.
73. Рассолов М. М., Эриашвили Н. Д. «Таможенное право» Учебник // 5-е изд., перераб. и доп. // Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2011г. - 462 с.
74. Руденко Л. В. «Мировая экономика и международные экономические отношения»– Москва, Юрайт, 2008г. - 102 с.
75. Селиверстова Г. А. «Таможенная стоимость, тариф и ВТО». Научная статья в журнале «Экономика: вчера, сегодня, завтра». Аналитика Родис (Ногинск), N:5 2014г., стр. 39-62
76. Сидоров В. Н. «Таможенное право»: учебное пособие для вузов.: // 4-е изд., перераб. и доп. // - Москва, 2013г. - 439 с.
77. Сидорова В. И. «Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности и таможенная стоимость» учебное пособие-Владивосток:2011г, 187с
78. Сизова К. А. «Тарифное регулирование и таможенные льготы в Таможенном союзе» // "Налоговый вестник"//, Санкт-Петербург, N 10, октябрь 2010г. - 12 с.
79. Соболев М. Н. «Таможенная политика России во второй половине XIX века», Москва, 2012г. - 896 с.
80. Старцева М. С. «Таможенная стоимость как один из важнейших инструментов таможенно-тарифного регулирования внешней торговли». Новый университет. Москва, Серия «Экономика и право». № 6 – 2012г. - с. 31-35

81. Стрижова О. А. «Контроль таможенной стоимости. Как защитить свои права участникам ВЭД». // Иностранный капитал в России: налоги, валютное и таможенное регулирование, учет. – 2007г. – № 8. – С. 75-87
82. Сутырин С. Ф. «ВТО: механизм взаимодействия национальных экономик. Угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок». Москва, Эксмо, 2008г. – 400 с.
83. Тимошенко И. В. «Таможенное право» /Конспект лекций/ - Ростов н/Д : Феникс , 2007 г. — 317 с. (Серия "Зачет и экзамен").
84. Толкушин А. В. «Таможенное дело» - Москва: Высшее образование, 2009г- 452 с
85. Фаррахов А. Т. «Совершенствование таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации экономики»: // дис. докт. экон. наук //. - СПб.: Санкт-Петербург, 2007г. - 428 с.
86. Халипов С. В. «Таможенное право»: учебник для студентов обучающихся по специальности "Таможенное дело" // - 5-е изд., перераб. и доп //. – Москва, Юрайт, 2011г. - 396 с.
87. Чернявский А. Г. «Таможенное право»: Учебник. Москва, Издательство: Юстиция, 2016г.- 556 с.
88. Шамахова В. А.«Таможенный контроль»: Учебник,Москва:Софт Издат,2011г-345с
89. ЕВРАЗИЙСКАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ: ЦИФРЫ И ФАКТЫ: // Библиотека Евразийской интеграции, Первое полугодие 2016г. - 76 с. (www.eaeunion.org)
90. Доклад члена Коллегии (Министра) по таможенному сотрудничеству В. А. ГОШИНА «Перспективы развития евразийской интеграции и совершенствования таможенного законодательства ЕАЭС», 19.03.2015г, АГЭУ
91. «Риски и шансы Евразийской экономической интеграции в контексте внешних санкций». // „Постсоветский материк,, научно-аналитический журнал институт стран СНГ. Москва, № 4(8), 2015г. - 148 с.
92. Anuschka Bakker, Belema Obuoforibo «Transfer Pricing and Customs Valuation». Date of publication: August 2009, Print Book, Number of pages: 662

93. Arne Pohlman, Jean-Philippe Pourcelot and others «Focus Economics. Consensus Forecast. Economic forecasts from the worlds leading economists». Barcelona, Spain, March 2016, 96 pg (focus-economics.com)
94. «Business and taxation guide for Poland» [Electronic resource]// Tax Advisory department of Mazars Audyt Sp. z o.o. – 2013.
95. David Ricardo «On the principles of political economy and taxation». John Murray, 1817, London,
96. Dominick Salvatore «International Economics: Trade and Finance», // 11th Edition International Student Version. Wiley, April 2013, 808 pg.
97. Dominick Salvatore «International Economics», // 12th Edition: Wiley, December 2015, 720 pg.
98. “Does Import Protection Discourage Exports?” Prepared by Stephen Tokarick, January 2006 2-16,
99. Federico, Giovanni and Antonio Tena-Junguito (2016). „A tale of two globalizations: gains from trade and openness 1800-2010,,. London, Centre for Economic Policy Research (CEPR WP.11128),
100. Kharlamova G., Vertelieva O. «The International Competitiveness of Countries»: Economic-Mathematical Approach, Economics & Sociology. Warsaw, vol. 6, N2, 2013, pp. 39-52
101. Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin «The global competitiveness report 2016-2017»: World Economic Forum, Switzerland, 2016, 400 pg, www.weforum.org/gor.
102. Lamensch Marie «European Value Added Tax in the Digital Era»: Université Libre de Bruxelles, Brussel, December 2015, Number of pages: 446
103. Lang Michael, Melz Peter «Value Added Tax and Direct Taxation: Similarities and Differences»: IBFD, Amsterdam, December 2009, Number of pages: 1296
104. Rondinelli D. A. «Promoting national competitiveness in a globalizing economy: the state’s changing roles», pp. 14-40. (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN005782.pdf>)

105. Suranovic Steven M. «International trade theory and policy» (Chapter 40), Washington, 2015, 330 pg.
106. Zsoka Koczan and Alexander Plekhanov «How important are non-tariff barriers? Complementarity of infrastructure and institutions of trading partners». London, Working Paper EBRD No.159, Prepared in July 2013, p.12 (21 pg.)
107. «Eu-Armenia trade liberalization: a poverty and social impact analysis». Economic Development and Research Center (EDRC) Yerevan-2012, 91 pg.
108. «Monetary and financial statistics»: Compilation guide. // International Monetary Fund //, Production: Multimedia Services Division, Washington, 2008, 359 pg.
109. «Multipolarity: the new global economy». Global development horizons 2011, The World Bank, Washington, D. C, 160 pg.
110. «Russian Federation From Stabilization to Growth»: // IMF Moscow office, November 2016. <http://www.imf.org/>
111. «Trade and development report 2011: Post-crisis policy challenges in the world economy». United Nations Conference on trade and development, 190 pg.
112. UNCTAD STAT Data center, International trade in goods and services, Trade indicators, Goods and services(BPM6): Trade balance indicators, annual, 2005-2014

ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԵՎ ԵՆԹԱՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

113. «Մաքսային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենք՝ ՀՕ-241-Ն (ընդունված՝ 17.12.2014թ.)
114. «Մաքսային Միության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին» համաձայնագիր, ընդունված՝ 25.01.2008թ.
115. 25.01.2008թ.-ի համաձայնագրի 23.04.2012թ.-ի արձանագրության խմբագրությամբ «Մաքսային Միության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին» համաձայնագիր

116. Համաձայնագիր «ՄՄ մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին», (2012 թվ. ապրիլի 23-ի արձանագրության խմբագրությամբ)
117. Պայմանագիր Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի մասին: Ընդունված է 27.11.2009թ., ուժի մեջ է՝ 02.01.2015թ.
118. ՀՀ օրենքը բյուջետային համակարգի մասին՝ ՀՕ-137, ընդունված է 24.06.1997թ.
119. «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին որոշում, ՀՕ-224-Ն, 24.10.2007թ.,
120. ՀՀ՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014թ. մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու վերաբերյալ պայմանագիր, ընդունված է 10.10.2014թ.
121. 2014թ. մայիսի 29-ի «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի 5-րդ հավելված՝ // Արձանագրություն ներմուծման մաքսատուրքերի (համարժեք այլ տուրքերի, հարկերի և հավաքագրումների) գումարները հաշվեգրելու և բաշխելու, դրանք որպես եկամուտ անդամ պետությունների բյուջեներ փոխանցելու կարգի վերաբերյալ //
122. ՀՀ կառավարության 2011թ. դեկտեմբերի 15-ի նիստի N:49 արձանագրային որոշման (N 1785-Ն, 15.12.2011թ.) Հավելված, էջ 10 // Ցանկեր՝ Հայաստանի Հանրապետությունից արտահանվող և Հայաստանի Հանրապետության տարածքով տարանցիկ փոխադրվող երկակի նշանակության՝ հսկվող ապրանքների, ինչպես նաև փոխանցվող երկակի նշանակության տեղեկատվության և մտավոր գործունեության արդյունքների՝ հսկվող ոչ նյութական արժեքների (հավելվածը փոփ. 25.04.13 N:438-ն)
123. Համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Վրաստանի Հանրապետության Կառավարության միջև ազատ առևտրի մասին: Ուժի մեջ է 11.11.1998թ.
124. «Таможенный кодекс Таможенного союза» // приложение к Договору о Таможенном кодексе Таможенного союза, принятому Решением Межгосударственного Совета ЕврАзЭС на уровне глав государств от 27.11.2009 № 17 // (ред. от 16.04.2010).

125. Соглашение «Об определении таможенной стоимости товаров, перемещаемых через таможенную границу Таможенного союза». Соглашение между Правительством РФ, Правительством Республики Беларусь и Правительством Республики Казахстан от 25.01.2008 (ред. от 23.04.2012)
126. Решение “О порядках декларирования, контроля и корректировки таможенной стоимости товаров” комиссия таможенного союза, № 376 Москва, 20.09.2010г.
127. Решения №130 Коллегии Евразийской экономической комиссии, 27.11.2009г.
128. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994
129. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994, Note to article1, http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/20-val_02_e.htm, COUNCILREGULATION (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing theCommunity Customs Code(OJ L 302, 19.10.1992, p. 1), Article 33/1/b, page 22,

ՀԱՄԱՑԱՆՑԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

130. <http://www.arlis.am/> Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ
131. <http://armstat.am/> ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքէջ
132. <http://www.armef.com/> Հայկական տեղեկատվական կայքէջ
133. <https://www.cba.am/> ՀՀ ԿԲ պաշտոնական կայքէջ
134. <http://civilnet.am/> Հայկական լրատվական կայքէջ
135. <http://customs.am/> ՀՀ ՄԾ պաշտոնական կայքէջ
136. <http://www.finport.am/> Հայկական ֆինանսատնտեսական կայքէջ
137. <http://www.gov.am/> ՀՀ Կառավարության պաշտոնական կայքէջ
138. <https://www.google.am/> Համաշխարհային որոնողական վեբ կայք
139. <http://harkatu.am/> Հայաստանի խոշոր հարկատուները կայքէջ
140. <http://hetq.am/> Հետաքննողական լրագրողական կայքէջ

141. <http://www.mfe.am/> ՀՀ ՖՆ պաշտոնական կայքէջ
142. <http://www.mieir.am/> ՀՀ Միջազգային տնտեսական ինտեգրման և բարեփոխումների նախարարության պաշտոնական կայքէջ
143. <http://www.panarmenian.net/arm/> Համահայկական լրատվական ցանցի պաշտոնական կայքէջ
144. www.parliament.am ՀՀ ԱԺ պաշտոնական կայքէջ
145. <http://www.slaq.am/> Հայկական լրատվական կայքէջ
146. <http://www.taxservice.am/> ՀՀ ՀԾ պաշտոնական կայքէջ
147. <http://yerevan.today/> Հայկական լրատվական կայքէջ («Մեդիա պլուս» ՍՊԸ)
148. <http://168.am/> Հայկական լրատվական-վերլուծական կայքէջ
149. www.gks.ru ՌԴ Վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքէջ
150. <http://www.eurasiancommission.org/ru/> Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի պաշտոնական կայքէջ
151. <http://thelib.ru/> Ռուսական էլեկտրոնային գրադարան
152. <http://www.tsouz.ru/> Մաքսային Միության պաշտոնական կայքէջ
153. <http://ria.ru/economy/> Ռուսական լրատվական կայքէջ
154. www.stat.gov.kz Ղազախստանի Հանրապետության Վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքէջ
155. www.belstat.gov.by Բելառուսի Հանրապետության Վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքէջ
156. <http://www.cbp.gov/>
157. <https://hy.wikipedia.org/> Ազատ հանրագիտարան
158. <http://databank.worldbank.org/> ՀԲ տվյալների բազա
159. <http://www.worldbank.org/en/> ՀԲ պաշտոնական կայքէջ
160. <http://www.cvce.eu/en/> Եվրոպական լրատվական կայքէջ
161. <https://www.wto.org/english> ԱՀ Կ պաշտոնական կայքէջ
162. <http://www.wcoomd.org/> ՀՄ Կ պաշտոնական կայքէջ
163. <http://eaeunion.org/> ԵԱՏՄ պաշտոնական կայքէջ

164. <http://www.border.gov.au/> Ավստրալիական Միության կառավարության Միգրացիայի և պաշտպանության բաժանմունքի պաշտոնական կայքէջ
165. <http://eur-lex.europa.eu/> Եվրոպական Միության օրենսդրություն
166. <http://www.customs.go.jp/> Ճապոնիայի Միապետության Մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ
167. <http://www.cbp.gov/> ԱՄՆ Ազգային անվտանգության վարչության պաշտոնական կայքէջ
168. <https://www.usitc.gov/> ԱՄՆ միջազգային առևտրային հանձնաժողովի պաշտոնական կայքէջ
169. <http://www.imf.org/> ԱՄՀ պաշտոնական կայքէջ
170. <http://comtrade.un.org/> ՄԱԿ-ի փոխադարձ առևտրի տվյալների բազայի կայքէջ
171. <https://ourworldindata.org/> „Մեր աշխարհը թվերով, (OWID) տվյալների համաշխարհային կայքէջ
172. www.wto.org ԱՀԿ պաշտոնական կայքէջ
173. <http://unctadstat.unctad.org/> ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման կոնֆերանսի տվյալների բազա, պաշտոնական կայքէջ
174. info.minfin.ru; <http://www.minfin.gov.by>; www.rs.ge; www.singaporebudget.gov.sg; www.treasury.gov.my; ՌԴ, Բելառուսի, Վրաստանի, Սինգապուրի, Մալայզիայի Ֆինանսների նախարարությունների պաշտոնական կայքէջեր
175. www.tradingeconomics.com Երկրների տնտեսական ցուցանիշների կայքէջ, ՆՅ

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1

Մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների վիճակագրական տվյալներ

Աղյուսակ 1.1

Մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների վիճակագրական տվյալներ 2013թ.¹⁶⁶

Երկրներ	3-րդ եռամսյակ				4-րդ եռամսյակ			
	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ
ԵՄ երկրներ	136619	12219	6935	10544	174671	17091	4348	16615
ԵՄ երկրներ %	82.14%	7.35%	4.17%	6.34%	82.11%	8.03%	2.04%	7.81%
Այլ երկրներ	189410	58422	2894	40280	249148	85393	2675	43562
Այլ երկրներ %	65.09%	20.0%	0.99%	13.84%	65.43%	22.4%	0.70%	11.44%
Ընդամենը	326029	70641	9830	50824	423819	102484	7023	60178
Ընդամենը %	71.29%	15.45%	2.15%	11.11%	71.41%	17.27%	1.18%	10.14%

Աղյուսակ 1.2

Մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների վիճակագրական տվյալներ 2014թ.¹⁶⁷

Երկրներ	1-ին եռամսյակ				2-րդ եռամսյակ			
	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ
ԵՄ երկրներ	108696	9725	4137	6393	100855	11845	5275	6257
ԵՄ երկրներ %	84.29%	7.54%	3.21%	4.96%	81.18%	9.53%	4.25%	5.04%
Այլ երկրներ	192322	67399	1514	29912	208366	75476	1700	21264
Այլ երկրներ %	66.06%	23.15%	0.52%	10.27%	67.91%	24.60%	0.55%	6.93%
Ընդամենը	301017	77124	5651	36306	309221	87321	6975	27521
Ընդամենը %	71.65%	18.36%	1.35%	8.64%	71.74%	20.26%	1.62%	6.38%
Երկրներ	3-րդ եռամսյակ				4-րդ եռամսյակ			
	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ	1-ին մեթոդ	2-րդ մեթոդ	3-րդ մեթոդ	4-րդ մեթոդ
ԵՄ երկրներ	87808	11906	6015	15110	87072	19102	4320	14990
ԵՄ երկրներ %	72.67%	9.85%	4.98%	12.50%	69.39%	15.22%	3.44%	11.95%
Այլ երկրներ	201456	83492	1406	69805	232982	86343	1587	6211
Այլ երկրներ %	56.56%	23.44%	0.39%	19.6%	60.83%	22.54%	0.41%	16.22%

¹⁶⁶ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Statistical_data_customs_value/METHOD_2013_4RD_Eramsyak.xlsx

¹⁶⁷ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Statistical_data_customs_value/vt_metod_2014_IVer.xls

Ընդամենը	289264	95398	7421	84915	320054	105445	5907	77104
Ընդամենը %	60.64%	20.00%	1.56%	17.80%	62.94%	20.74%	1.16%	15.16%

Աղյուսակ 1.3

2014թ. IV եռամսյակում ՀՀ մաքսային մարմինների կողմից ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների ներմուծման համար հավաքագրված մաքսային արժեքի գումարային մեծությունը, մլն ՀՀ դրամ¹⁶⁸

2014թ.	Հոկտեմբեր մլն.դրամ	Նոյեմբեր մլն.դրամ	Դեկտեմբեր մլն.դրամ	Ընդամենը մլն.դրամ
ԵՄ երկրներ ընդամենը բոլոր մեթոդներով	41 018	37 513	46 953	125 484
Ընդամենը այլ երկրներ բոլոր մեթոդներով	129 702	120 524	132 800	383 026
Ընդամենը բոլոր երկրներ բոլոր մեթոդներով	170 721	158 037	179 752	508 510

Աղյուսակ 1.4

ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման համար հաշվարկված մաքսային արժեքի որոշման մեթոդների վիճակագրություն, մլն ՀՀ դրամ¹⁶⁹

Մեթոդ	2007թ.		2008թ.		2009թ.		2010թ.	
	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը
1- գործարքի գնի մեթոդ	46818	4.51	128974	10.15	154311	13.21	223895	16.40
2- նույն ապրանքների գործ. գնի մեթոդ	11.2	0.00	167.5	0.01	1.5	0.00	4.0	0.00

¹⁶⁸ ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտեի տարեկան հաշվետվություն հարկային և մաքսային մարմինների գործունեության: Երևան, 2015թ.

¹⁶⁹ ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտեի տարեկան հաշվետվություն հարկային և մաքսային մարմինների գործունեության: Երևան, 2015թ.

3- համանման ապրանքների գործ. գնի մեթոդ	27.9	0.00	360.7	0.03	93.0	0.01	85.6	0.01
4- ՀՀ ներք. շուկայում միավոր ապրանքի իրացման գնի մեթ.	992186	95.49	1133986	89.28	1013458	86.78	1140958	83.59
5- գումարման մեթոդ	48.3	0.00	17.1	0.00	5.4	0.00	24.8	0.00
6-պահուստային մեթոդ	-	0.00	6669.9	0.53	7.5	0.00	-	0.00

Մեթոդ	2011թ.		2012թ.		2013թ.		2014թ.	
	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը	մ.արժ.	%-ը
1-գործարքի գնի մեթոդ	307900	20.77	844262	51.31	1095359	62.75	1100972	63.24
2-նույն ապրանքների գործ. գնի մեթոդ	17.4	0.00	332239	20.19	359399	20.59	364029	20.91
3-համանման ապրանքների գործ. գնի մեթոդ	187.7	0.01	34428	2.09	29413	1.69	26072	1.50
4-ՀՀ ներք. շուկայում միավոր ապրանքի իրացման գնի մեթոդ	1174221	79.21	434517	26.41	261401	14.98	249550	14.33
5-գումարման մեթոդ	3.3	0.00	0.8	0.00	0.5	0.00	2.2	0.00
6-պահուստային մեթոդ	5.7	0.00	20.6	0.00	0.7	0.00	426.3	0.02

Հավելված 2

ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ կողմից 2016թ. հունիս-հուլիս ամիսների կտրվածքով ներկայացվել է հիմնական սպառողական ապրանքների քանակն ու ընդհանուր մաքսային արժեքը, որոնք ներմուծվել են ՀՀ նշված ժամանակահատվածում

Հաշվետվություն

2016թ. հունիս ամսին ՀՀ ներմուծված որոշ ապրանքների վերաբերյալ¹⁷⁰

Ապրանքի անվանում	Ընդամենը		Այդ թվ.՝ ԵԱՏՄ երկրներից		Մաքսային արժեքի մեթոդ (մլն դրամ)		
	Քանակ տոննա	Մաքս. արժ. մլն դրամ	Քանակ տոննա	Վիճ. արժ. մլն դրամ	Գործ. գնի մեթոդ	Գործ. գնի մեթոդի %	Այլ մեթոդ
Ցորեն	2270.9	180.1	1052.4	70.6	149.8	83.1	30.4
Բրինձ	585.1	138.0	82.0	11.7	119.6	86.7	18.4
Ալյուր	239.0	30.6	236.9	29.3	30.6	100.0	0.0
Ձեթ	1346.2	643.7	1165.5	562.1	630.2	97.9	13.6
Շաքարավազ, հումք	13720.0	2576.7	80.0	27.5	2576.2	100.0	0.5
Թռչնի միս	1995.8	997.9	84.8	54.8	997.9	100.0	0.0
Կարագ	611.7	1042.5	2.1	1.6	1002.6	96.2	39.9
Բանան	633.8	210.2	20.3	7.1	199.1	94.8	11.0
Նարինջ	335.5	103.4	5.3	0.9	0.9	0.9	102.5
Հնդկաձավար	217.0	76.0	108.9	47.2	76.0	100.0	0.0
Մարգարին	798.0	414.6	483.0	246.9	386.5	93.2	28.1
Մանկ.սնունդ	36.7	133.9	18.2	52.8	101.8	76.0	32.1
Դեղորայք	205.9	4644.8	118.0	188.3	2622.5	56.5	2022.3
Բենզին	11924.9	3729.6	11034.5	3408.6	3729.6	100.0	0.0
Դիզ.վառելիք	8820.0	2676.9	8036.1	2508.2	2676.9	100.0	0.0

Հաշվետվություն

2016թ. հուլիս ամսին ՀՀ ներմուծված որոշ ապրանքների վերաբերյալ¹⁷¹

Ապրանքի անվանում	Ընդամենը	Այդ թվ.՝ ԵԱՏՄ երկրներից	Մաքսային արժեքի մեթոդ (մլն դրամ)
---------------------	----------	----------------------------	-------------------------------------

¹⁷⁰ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/hv_imp_goods_2016_jun.xls

ՀՀ Մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

¹⁷¹ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/hv_imp_goods_2016_jul.xls

	Քանակ տոննա	Մաքս. արժ. Մլն դրամ	Քանակ տոննա	Վիճ. արժ. Մլն դրամ	Գործ. գնի մեթոդ	Գործ. գնի մեթոդի %	Այլ մեթոդ
Ցորեն	15860.0	1524.9	14132.8	1382.7	1516.8	99.5	8.2
Բրինձ	219.9	58.5	70.9	22.4	57.3	98.0	1.2
Այլուր	448.3	56.3	446.2	55.4	55.4	98.3	1.0
Ձեթ	1615.8	784.8	1499.3	730.6	784.8	100.0	0.0
Շաքարավազ, հումք	551.2	170.6	200.6	68.5	169.6	99.4	1.0
Թռչնի միս	1636.9	949.2	56.4	38.4	949.2	100.0	0.0
Կարագ	291.7	428.8	3.4	2.0	428.8	100.0	0.0
Բանան	595.4	195.1	3.3	1.2	185.0	94.8	10.1
Նարինջ	27.6	4.8	9.8	1.0	1.0	21.4	3.8
Հնդկածավար	73.0	32.7	67.5	31.0	31.5	96.5	1.2
Մարգարին	957.7	512.1	634.9	323.9	486.0	94.9	26.1
Մանկ.սնունդ	9.6	45.1	5.2	21.2	21.3	47.3	23.8
Դեղորայք	1075.9	2989.1	1009.8	235.6	2420.5	81.0	568.6
Բենզին	5933.1	1935.6	2992.9	900.4	1935.6	100.0	0.0
Դիզ.վառելիք	6890.0	2014.9	6890.0	2014.9	2014.9	100.0	0.0

Հավելված 3

ՀՀ-ում և ԵԱՏՄ-ում մաքսատուրքերի դրույքաչափերը

Աղյուսակ 3

Մաքսատուրքերը ՀՀ-ում և ԵԱՏՄ-ում¹⁷²

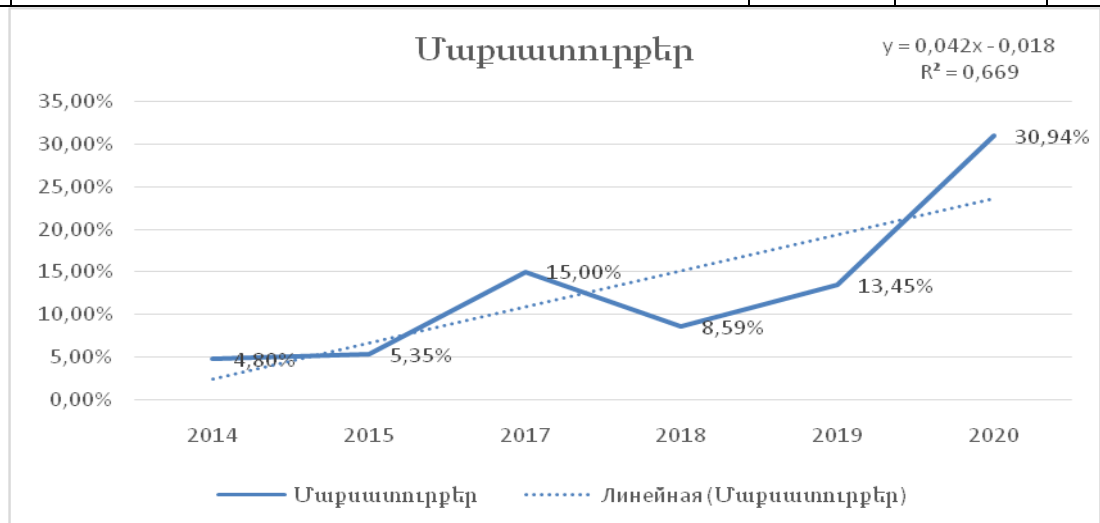
Ծածկ ազիր ը	Ապրանքների անվանումներն՝ ըստ ԱՏԳ ԱԱ-ի	Տոկոսադրույքը մինչև 2015թ.	Տոկոսադրույքը	Որ տարվանի ց
1	2	3	4	5
0207	Ընտանի թռչնի միս և մսամթերք	10	15	2017թ.-ից
0402	Կաթ և սերուցք՝ խտացրած կամ քաղցրացրած	10	8.3-12.3	2018թ.-ից
0405	Կարագ, կաթնային մածուկ	10	5-12.5	2018թ.-ից
0713	Լոբազգի բանջարեղեն չորացրած	10	13.3-14	2019թ.-ից
0902	Թեյ	10	7.5-8.1	2018թ.-ից
1006	Բրինձ	0	13.30	2019թ.-ից
1103	Ձավարեղեն	0	0-3.3	2015թ.
1107	Ածիկ	0	7	2018թ.-ից
1512	Արևածաղկի, քրքումի կամ բամբակի ձեթ	10	5	2018թ.-ից
1517	Մարգարին, խառնուրդ կամ պատրաստի մթերք կենդանական/բուսական ճարպից կամ յուղից	0	5-8.3	2020թ.-ից
1902	Մակարոնեղեն	0	3-5	2015թ.
2309	Կենդանիների կեր	10	0-7.5	2020թ.
3004	Դեղամիջոցներ՝ կշռաճրարած	0	7.7-12.3	2019թ.-ից
31	Պարարտանյութեր	0	8-9	2018թ.-ից
3005	Բամբակ, թանգիֆ, վիրակապ և այլն	0	8.30	2019թ.-ից
3209	Ներկեր և լաքեր՝ լուծած ջրային միջավայրում	0	12.90	2018թ.-ից
3402	Լվացող և մաքրող միջոցներ	0	12.3-13.3	2019թ.-ից
4803	Անձեռոցիկ, սփռոց և թղթի այլ տեսակ տնտեսական- կենցաղային նշանակության	0	12.5-13.8	2019թ.-ից
4818	Չուգարանի թուղթ և թղթե այլ տնտեսական-կենցաղային	10	2.5-8.5	2015թ.
	նշանակության իրեր			

Աղյուսակ 3-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5
6116	Ձեռնոց, թաթման և միտենկա, տրիկոտաժե	10	0-4	2015թ.
6302	Սպիտակեղեն անկողնու, ճաշի, խոհանոցի	10	5.7-8.3	2020թ.
6908	Սալիկներ երեսպատման խեցեգործ՝ ջնարակած	10	2.5-3	2015թ.

¹⁷² ՀՀ՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014թ. մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու վերաբերյալ պայմանագրի հավելված 4 և հավելված 5

6912	Ամանեղեն ճաշի, խոհանոցի և այլ՝ ոչ ճենապակե	10	7.3-8.3	2020թ.
7106	Արծաթ	0	18.10	2019թ.-ից
7108	Ոսկի	0	18.1-19	2019թ.-ից
8528	Ընդունիչ սարքավորում հեռուստատեսային կապի	0	6.70	2015թ.
8701	Տրակտորներ	0	13-14	2015թ.
8702	Ավտոբուսներ	0	8.8-24	2020թ.
8703	Ավտոմեքենաներ կախված տարիքից և շարժիչի ծավալից	-	Մինչև 200	2020թ.
8704	Բեռնատարներ կախված տարիքից և շարժիչի ծավալից	0	Մինչև 150	2020թ.
9401	Կահույք նստելու և դրանց մասեր, ոչ 9402 դիրքի	10	5	2015թ.
9613	Վառիչներ և դրանց մասեր, ոչ կայծքար և պատրույգ	10	5	2015թ.
9619	Մանկական խանձարուրներ և նման արտադրանք տարբեր նյութերից	10	0-6.2	2015թ.
տարրեր	Սերմնացու	0	Մոտ 5՝ կախված տեսակից	Կախված է տեսակից

Գծապատկեր 3. ՀՀ-ում ներմուծման մաքսատուրքերի միջին դրույքաչափն ըստ 2014-2020թթ.

Հավելված 4

2014-2016թթ. առանձին կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե կատարված հարկային և մաքսային վճարումները

Աղյուսակ 4

Խոշոր հարկ վճարողների հարկային և մաքսային վճարումները, մլրդ դրամ¹⁷³

Կազմակերպություններ	2014թ.		2015թ.		2016թ.	
	Հարկ.	Մաքս.	Հարկ.	Մաքս.	Հարկ.	Մաքս.
Ընդամենը բոլոր հարկատուներ (1000-ից ավելի)	321.6	189.5	374.3	149.1	397.3	134.2
Գազպրոմ Արմենիա	29.8	0.3	30.6	0.3	29.5	0.2
Գրանդ Տոբակո	5.5	1.7	7.5	2.6	12.7	3.7
Որոտանի հիդրոէլեկտրակայանների համալիր	2.2	0	16.7	0.02	15.5	0
Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր	9.7	0	13.7	0.04	14.0	0
Ալեքս Գրիգ	2.1	12.6	4.5	7.4	4.5	6.5
Թեղուտ	0.9	1.7	1.5	2.1	8.5	2.1
Ղ տելեկոմ	21.5	0.6	13.2	0.4	10.3	0.3
ՍՓՍ օիլ քորփորեյշն	0.3	6.7	3.2	3.5	6.2	3.6
Ֆլեշ	1.1	7.8	2.1	7.1	6.7	2.4
Արմենիա տելեֆոն կոմպանի	12.4	0.4	11.1	0.6	8.3	0.8
Հայկական ատոմային էլեկտրակայան	4.8	0.1	6.5	0.2	8.2	0.1
Արմենիա միջազգային օդանավակայաններ	2.7	0.3	3.2	0.2	7.3	0.2
Գեոպրոմայնինգ Գոլդ	2.1	0.9	1.9	1.1	5.2	2.2
Ինտերնեյշնլ Մասիս տաբակ	3.6	0.6	4.9	0.6	6.3	0.9
Ջեյ Թի Այ Արմենիա	-	-	0.1	5.7	0.7	6.0

Հավելված 5

ՀՀ ներմուծող կազմակերպությունների կողմից պետական բյուջե կատարած հարկային և մաքսային վճարումները 2014-2016թթ.

¹⁷³ <http://harkatu.am/companies/hy?0#ty/2016/tt/3/tq/Q3/fy/2016/fq/Q1>
Հայաստանի խոշոր հարկատուների վեր կայք

Հիմնական ներմուծող կազմակերպությունների հարկային և մաքսային վճարումները,
մլրդ ՀՀ դրամ¹⁷⁴

Ներմուծող կազմակերպություններ	2014թ.		2015թ.		2016թ.	
	Հարկ.	Մաքս.	Հարկ.	Մաքս.	Հարկ.	Մաքս.
Ընդամենը բոլոր ներմուծողների (100-ից ավելի)	19.1	64.9	27.3	42.4	33.1	38.6
ՍՓՍ Օիլ Քորփորեյշն	0.3	6.7	3.2	3.5	6.2	3.6
Ֆիլիպ Մորրիս Արմենիա	0.6	4.3	0.3	4.9	0.6	5.9
Ավերս	0.1	1.4	0.7	2.6	1.2	2.3
Իմէքս Գրուպ	0.7	2.4	1.4	1.4	1.2	1.2
Ադամիում	0.2	1.9	0.4	1.4	0.8	1.5
Բարսիս	1.8	1.6	1.1	1.1	1.2	1.1
Ցեպելին Արմենիա	0.5	1.0	0.6	1.4	1.0	1.0
Մոբայլ Սենթր Արթ	0.05	1.5	0.06	0.5	0.9	0.7
Ա և Գ	2.1	0.4	1.9	0.3	1.4	0.1
ԱՌԳԵ Բիզնես	0.4	1.9	0.2	1.6	0.3	1.1

Հավելված 6

Ըստ երկրների ՀՀ արտահանումն ու ներմուծումը

¹⁷⁴ <http://harkatu.am/companies/hy?0#ty/2016/tt/4/tq/Q3/fy/2016/p/2/in/195/fq/Q1>
Հայաստանի խոշոր հարկատուների վեր կայք

ՀՀ արտահանման և ներմուծման կառուցվածքն ըստ երկրների 2014-2016թթ.¹⁷⁵

Երկրների խմբեր	2014թ.	2015թ.	2015թ.-ը 2014թ.-ի նկ. %-ով	2016թ.	2016թ.-ը 2015թ.-ի նկ. %-ով
ԱՊՀ					
Արտահանում	361512	287 982	80	417640	145
Ներմուծում	1333071	1238711	93	1226724	99
Տարբերություն	-971559	-950729		-809083	
ԵԱՏՄ					
Արտահանում	331938	261117	79	401008	154
Ներմուծում	1123405	1110629	99	1116743	101
Տարբերություն	-791466	-849512		-715736	
ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԿՐՆԵՐ					
Արտահանում	1145747	1185108	103	1349482	114
Ներմուծում	3105320	2134993	69	2095934	99
Տարբերություն	-1959574	-949885		-746452	

Հավելված 7

2015-2017թթ. արտաքին առևտրաշրջանառությունը ՀՀ և ԵԱՏՄ անդամ մյուս
երկրների միջև

Աղյուսակ 7

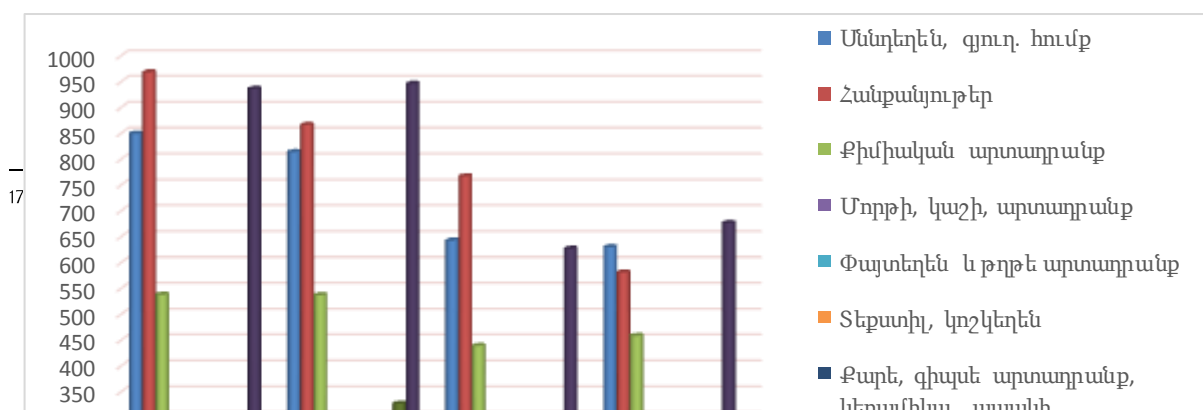
¹⁷⁵ www.customs.am/vt_artar_ynd_erk_2015_2016.xls
ՀՀ մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

ՀՀ և ԵԱՏՄ անդամ մյուս երկրների միջև արտաքին ապրանքաշրջանառությունը
2015-2017թթ., հազար ԱՄՆ դոլար¹⁷⁶

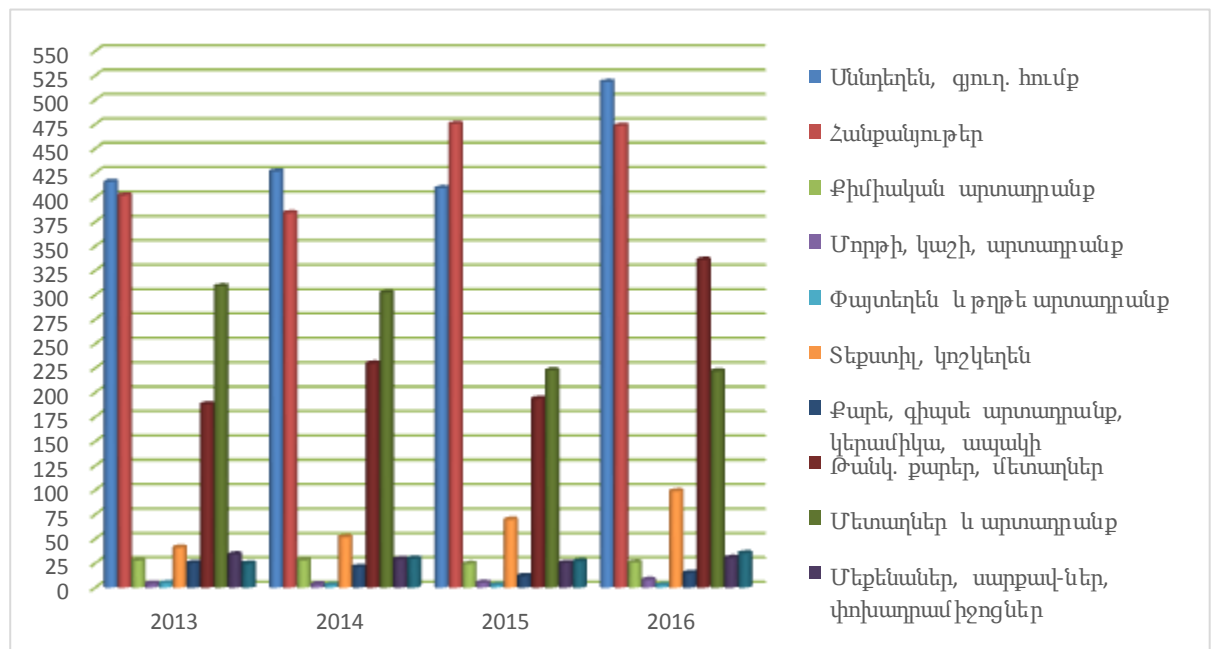
Ցուցանիշ	Արտահանում	Ներմուծում՝ ըստ առևտուր անող երկրի	Ներմուծում՝ ըստ ծագման երկրի
ՀՀ և ՌԴ			
2015թ.	244892.8	647473.3	942384.6
2016թ.	374470.7	740953.9	983835.4
2017թ. հունվար-մայիս	174267.4	327273.2	431110.8
ՀՀ և Բելառուս			
2015թ.	6810.4	15125.8	25659.8
2016թ.	14114.1	15963.5	23427.8
2017թ. հունվար-մայիս	2488	6073.4	10264.7
ՀՀ և Ղազախստան			
2015թ.	4165.9	4587.0	378.8
2016թ.	4973.6	8333.3	678.8
2017թ. հունվար-մայիս	1437.6	2114.4	361.1
ՀՀ և Ղրղզստան			
2015թ.	370.9	105.0	126.0
2016թ.	1036.6	85.7	84.5
2017թ. հունվար-մայիս	323.1	3.0	-

Հավելված 8

ՀՀ ներմուծումն ու արտահանումն ըստ հիմնական ապրանքախմբերի 2013-2016թթ.
(մլն ԱՄՆ դոլար)

Գծապատկեր 8.1. ՀՀ ներմուծումն ըստ հիմնական ապրանքախմբերի (մլն դոլար)¹⁷⁷

Գծապատկեր 8.2. ՀՀ արտահանումն ըստ հիմնական ապրանքախմբերի (մլն դոլար)¹⁷⁸

Հավելված 9

ՀՀ-ում, Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում մաքսատուրքի դրույքաչափերը

Աղյուսակ 9

Մաքսատուրքի դրույքաչափեր

¹⁷⁷ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Import_Statistics/2016/
(ՀՀ Մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ)

¹⁷⁸ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Export_Statistics/2016/

Ապրանքախմբեր	ՀՀ ¹⁷⁹	Ճապոնիա ¹⁸⁰	ԱՄՆ ¹⁸¹
Կենդանի կենդանիներ	0%, 5%	0% հիմնականում	0%, 4.5%, 6.8%
Միս և մսից սննդային ենթամթերք	0%, 15%, 65% (անցումային 10%)	0%, 5%, հիմնականում 50%	10%, 26.4% հիմնականում
Բանջարեղեն և որոշ ուտելի արմատապտուղներ և պալարապտուղներ	10%, 13%, 15%	5% (հիմնականում), 10%, 15%	14%, 20%, 24%
Ուտելի մրգեր և ընկույզներ. ցիտրուսային պտուղների կեղև ու դոմի կճեպներ	0%, 5%, 10%	0%, 6%, 10%	0%, 4.5%, 14.5%
Սուրճ, թեյ, մատե կամ պարագվայական թեյ և համեմունքներ	0%, 3%, 5%	0%, 4.2%, 20%	0%, 1.9%, 6.4%
Հացահատիկներ	0%, 3%, 5%	0%, 5%, 402 իեն/կգ	0%, 1.1%, 2.8%
Տրիկոտաժե հագուստ և հագուստի պարագաներ՝ մեքենայագործ կամ ձեռագործ	1.88 եվրո 1կգ համար, 2.2եվրո, 5%, 10%, 12%, 15%	14%, 16.8%	5.6%, 5.7%, 15.9%
Կոշկեղեն, զանկապաններ և համանման ապրանքներ. դրանց մասերը	3.8% + 0.74 եվրո 1 զույգի համար, 1.63 եվրո, 0% դետալների համար	20%, 27%, 30%	6%, 20%, 37.5% (հիմնականում)

Հավելված 10

2000-2017թթ. ՀՀ արտահանման և ներմուծման ծավալների փոփոխությունը

Աղյուսակ 10

ՀՀ արտահանումը և ներմուծումը 2000-2017թթ., մլն ԱՄՆ դոլար^{182, 183}

¹⁷⁹ <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/catr/ett/Pages/default.aspx>

ԵԱՏՄ պաշտոնական կայքէջ

¹⁸⁰ http://www.customs.go.jp/english/tariff/2016_4/index.htm

Ճապոնիայի Միապետության Մաքսային ծառայության պաշտոնական կայքէջ

¹⁸¹ <https://www.usitc.gov/tata/hts/bychapter/index.htm>

ԱՄՆ միջազգային առևտրային հանձնաժողովի պաշտոնական կայքէջ

Տարի	Բացարձակ արժեք		Նախորդ տարվա նկ. %-ով	
	Արտահ.	Ներմուծ.	Արտահ.	Ներմուծ.
2017թ. հունվ-մայիս	803.9	1482.3	120.9	124.4
2016թ.	1782.9	3292.4	120	101.6
2015թ.	1485.3	3239.2	96	73.2
2014թ.	1547.3	4424.4	104.6	100.9
2013թ.	1478.7	4385.9	107.1	102.9
2012թ.	1380.2	4261.2	103.4	102.8
2011թ.	1334.3	4145.3	128.2	110.6
2010թ.	1041.1	3748.9	146.6	112.9
2008թ.	1057.2	4426.1	91.7	135.4
2005թ.	973.9	1801.7	134.7	133.4
2000թ.	300.5	884.7	129.7	109.1

Հավելված 11

Արտահանման և ներմուծման միջին գների փոփոխությունը ՀՀ համար 2015թ.

Աղյուսակ 11.1

¹⁸² <http://www.armstat.am/am/?nid=126&id=10003>

ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքէջ

¹⁸³ <http://www.armstat.am/am/?nid=126&id=10004>

ՀՀ արտահանման միջին գների ինդեքսն արտաքին առևտրում ըստ երկրների %-ով,
2015թ.¹⁸⁴

Ամիս	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Նախորդ տարվա նկատմամբ												
Ընդամ. ըստ բոլոր երկրների	99.3	101.3	98.2	101.3	101.5	105.8	98.8	99.0	92.7	93.4	93.9	90.7
ԱՊՀ	96.4	104.5	88.8	93.2	98.8	95.2	89.6	92.5	93.1	83.7	88.5	82.1
ԵՄ	95.4	91.1	97.1	95.1	96.3	90.1	102.5	98.1	84.9	86.4	82.3	81.0
Այլ	100.2	100.4	101.1	103.9	102.4	109.1	101.7	101.1	92.6	96.5	95.7	93.4
Նախորդ ամսվա նկատմամբ												
Ընդամ. ըստ բոլոր երկրների	97.1	102.1	96.9	103.2	100.2	104.2	93.4	100.2	93.6	100.8	100.6	96.5
ԱՊՀ	95.8	108.3	85.0	105.0	106.0	96.3	94.1	103.3	100.7	89.9	105.7	92.8
ԵՄ	100.5	95.5	106.5	97.9	101.3	93.5	113.8	95.7	86.6	101.7	95.3	98.5
Այլ	97.5	100.2	100.8	102.7	98.6	106.6	93.2	99.3	91.6	104.2	99.1	97.6
Նախորդ տարվա համապատասխան ամսվա նկատմամբ												
Ընդամ. ըստ բոլոր երկրների	100.4	100.8	96.9	99.4	99.6	102.2	94.5	98.9	93.2	96.8	94.2	88.7
ԱՊՀ	89.8	97.5	84.5	93.8	94.0	92.8	85.5	99.0	96.3	89.2	89.1	81.6
ԵՄ	101.0	93.4	104.2	94.8	92.6	82.3	93.3	95.3	84.2	89.7	86.2	85.4
Այլ	104.2	101.9	100.9	101.1	101.4	105.2	97.4	98.9	92.3	99.2	95.8	90.9

Աղյուսակ 11.2

ՀՀ ներմուծման միջին գների ինդեքսն արտաքին առևտրում ըստ երկրների %-ով
2015թ.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում 2011-2015թթ. // Վիճակագրական ժողովածու: Արտաքին առևտրի գների (միավորի արժեքի) ինդեքսը ՀՀ-ում, ՀՀ ներմուծման միջին գների ինդեքսն արտաքին առևտրում: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2016թ., 91 էջ

Ամիս	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Նախորդ տարվա նկատմամբ												
Ընդամ.ըս տ բոլոր երկրների	116.4	111.7	109. 7	107.7	114.1	112.7	106. 3	117.5	103.5	106.7	109. 6	107.2
ԱՊՀ	99.8	100.1	94.2	97.9	103.7	92.6	86.9	125.3	95.9	97.4	94.0	94.7
ԵՄ	136.4	132.4	123.6	122.8	142.3	131.8	118.5	115.1	116.4	121.6	123.3	129.5
Այլ	121.8	115.5	114.7	110.9	117.4	119.3	112.6	115.0	106. 0	109.7	114.7	111.3
Նախորդ ամսվա նկատմամբ												
Ընդամ.ըս տ բոլոր երկրների	104.9	95.9	98.2	98.2	105. 9	98.8	94.3	110.6	88.1	103. 0	102.8	97.8
ԱՊՀ	94.0	100. 2	94.2	103. 9	105. 9	89.3	93.8	144.2	76.5	101.6	96.5	100. 7
ԵՄ	114.5	97.0	93.4	99.4	115.8	92.7	89.9	97.1	101.1	104.4	101.4	105.1
Այլ	108.2	94.8	99.3	96.7	105. 9	101.5	94.4	102.2	92.2	103.4	104.6	97.1
Նախորդ տարվա համապատասխան ամսվա նկատմամբ												
Ընդամ.ըս տ բոլոր երկրների	109. 0	103.1	100.1	99.4	109.7	108. 3	101.1	114.6	100. 0	104.6	104.6	96.6
ԱՊՀ	99.4	99.2	93.4	96.9	102.6	91.5	86.9	127.5	96.1	98.1	94.6	89.2
ԵՄ	113.8	114.3	102.3	107.0	122.9	114.0	105. 8	100. 5	100. 8	109. 8	112.4	108. 7
Այլ	111.8	104.2	102. 0	100.2	111.9	113.6	105.5	110.6	101.2	106. 6	107.6	98.9

Հավելված 12

ՀՀ արտահանման և ներմուծման ծավալները Վրաստանի և Իրանի հետ 2000-2016թթ.

¹⁸⁵ Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում 2011-2015թթ. // Վիճակագրական ժողովածու: Արտաքին առևտրի գների (միավորի արժեքի) ինդեքսը ՀՀ-ում, ՀՀ ներմուծման միջին գների ինդեքսն արտաքին առևտրում: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2016թ., 91 էջ

ՀՀ-Վրաստան, ՀՀ-Իրան արտահանման/ներմուծման ծավալները (հազ. ԱՄՆ դոլար)¹⁸⁶

Երկրներ	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.
	արտ./ներ.	արտ./ներ.	արտ./ներ.	արտ./ներ.	արտ./ներ.	արտ./ներ.	արտ./ներ.
Վրաստան	49035.2/ 54349.6	61851.9/ 60173.4	70856.6/ 48890.9	85169.0/ 65826.9	84383.7/ 71901.9	116075.6/ 66804.2	146955.9/ 98305.6
Իրան	84831.2/ 199884.7	106250.4/ 216792.3	108512.1/ 219413.1	94955.2/ 198492.0	84975.8/ 206489.7	78022.6/ 198338.1	75253.1/ 164038.7

Հավելված 13

2013-2016թթ. առավել բարձր մաքսային արժեք ունեցող ապրանքների ՀՀ
ներմուծման ու արտահանման վիճակագրությունը

¹⁸⁶ <http://www.armstat.am/am/?nid=380&thid%5B%5D=268&years%5B%5D=2015&year%5B%5D=2015&submit=Փնտրել>
ՀՀ Ազգային վիճակագրության ծառայության պաշտոնական կայքէջ

ՀՀ ներմուծված առավել բարձր մաքսային արժեք ունեցող ապրանքներ¹⁸⁷

Ապրանքի անվանումը	ՆԵՐՄՈՒԾՈՒՄ								
	Հ/մ	2013թ.		2014թ.		2015թ.		2016թ.	
		Քան.	Մ.արժ մլն \$	Քան.	Մ.արժ մլն \$	Քան.	Մ.արժ մլն \$	Քան.	Մ.արժ մլն \$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Գազ բնական և հեղուկ	մլն խմ	2333.4	587.9	2493.1	499.1	2618.4	508.2	2009.1	325.2
Նավթ և ոչ հում նավթամթերք	հազ տոն	327.9	341.8	325.0	323.2	273.2	196.8	298.8	181.4
Ավտոմեքենա մարդատար	հազ հատ	38.6	254.0	44.3	279.1	23.0	129.0	13.6	66.6
Ադամանդ.	հազ կար	406.4	116.4	345.7	148.3	161.0	71.2	320.4	117.4
Ոսկի, փոշի	կգ	3772.9	168.6	3552. 9	145.1	-	-	-	-
Ցորեն և մեսլին	հազ տոն	345.5	108.7	332.3	100.9	277.2	67.2	117.0	23.6
Դեղամիջոցներ՝ կշռաճրարած	հազ տոն	1.3	109.5	1.3	99.7	1.0	77.6	1.4	92.0
Հեռախոսային ապարատ	հազ հատ	494.6	49.3	642.6	59.6	480.0	41.2	477.2	65.2
Ալյումին անմշակ	հազ տոն	25.4	53.3	27.4	57.7	36.4	81.2	26.4	41.6
Շաքար	հազ տոն	79.7	40.5	100.2	45.6	65.2	27.4	118.8	42.8
Ընտանի թռչնի միս և մսամթերք	հազ տոն	31.7	47.5	31.9	45.5	33.2	37.8	21.2	20.4
Սիգար, սիգարիլլա, սիգարետ	մլն հատ	2993.7	61.3	2403.7	44.6	2218.4	35.6	2810.6	37.8
Էթիլային սպիրտ, սպիրտային թուրմ, լիկյոր, այլ	մլն լ	7.5	42.2	6.8	40.7	3.5	19.0	12.7	45.8

Աղյուսակ 13.1-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Օդաճնշական ոետինե	հազ հատ	582.4	39.6	699.8	39.9	462.6	26.2	512.0	20.2

¹⁸⁷ http://customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Import_Statistics/2016/vt_artar_imp_cucanish_2015_2016_lkis.xls

անվադողեր, նոր									
Շոկոլադե և այլ սնունդ՝ կակաո պարունակող	հազ տոն	8.5	43.0	7.9	39.6	7.2	29.0	7.8	27.2
Ծխախոտի հումք	հազ տոն	10.5	46.9	8.0	38.3	10.6	40.2	12.6	49.8
Համակարգիչներ և դրանց բլոկներ	հազ հատ	419.0	39.4	256.8	38.2	136.8	20.6	189.6	29.4
Շարժիչային փոխադրամիջոց բեռնափոխադրման համար	հազ հատ	2.1	38.4	2.1	34.1	1.84	19.6	1.2	20.8
Լվացող և մաքրող միջոցներ	հազ տոն	17.0	31.2	15.6	28.9	12.4	19.0	10.8	15.8
Հարթ գլանվածք երկաթից	հազ տոն	27.7	28.2	28.0	28.8	20.2	18.8	18.4	14.4
Արևածաղկի, քրքումի կամ բամբակի ձեթ	հազ տոն	23.2	32.0	23.1	26.2	17.8	18.2	18.0	17.4
Սուրճ և դրա փոխարինիչ	հազ տոն	11.5	25.8	10.9	24.9	10.4	23.8	10.8	22.4
Ձողեր երկաթից, չորակավորած պողպատից	հազ տոն	48.2	31.6	37.1	24.2	15.6	8.6	32.2	12.6
Կարագ, կաթնային մածուկ	հազ տոն	4.7	20.1	5.2	22.8	4.6	16.8	5.0	18.4
Հավաքովի շինարարական կոնստրուկցիա	հազ տոն	1.3	4.3	5.8	21.5	-	-	-	-
Լարան արհեստական թելերից	հազ տոն	1.7	12.6	2.4	20.5	5.8	44.8	5.4	39.4
Մետաղակոնստրուկցիա և դրանց մասեր մետաղից	հազ տոն	4.2	11.2	8.0	20.4	10.8	21.6	7.6	14.2
Բուլդոզեր, գրեյդեր, էքսկավատոր և այլ մեքենաներ	հատ	228.0	22.6	208.0	20.3	136.0	9.0	132.0	14.0

Աղյուսակ 13.1-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Փայտատաշեղային և փայտե	հազ խմ	52.4	19.9	97.4	202.2	-	-	-	-

Նման սալիկներ									
Պոլիմերներ էթիլենի	հազ տոն	11.4	17.9	12.5	20.1	-	-	-	-
Բժշկական սարքեր	մլն հատ	45.7	22.0	50.5	20.0	41.8	22.6	43.2	18.6
Կենդանիների կեր	հազ տոն	13.1	21.6	12.1	19.8	12.8	17.4	11.4	13.6
Մարգարին, խառնուրդ կամ պատրաստի մթերք	հազ տոն	12.5	18.8	13.5	19.6	12.0	15.6	11.2	12.6
Սառնարան և այլ սառեցնող սարքավորում	հազ հատ	83.4	22.7	77.6	19.6	-	-	-	-
Փայտանրբաթել ային և նման այլ սալիկներ	հազ քմ	2820.2	16.9	3407.2	19.5	-	-	-	-
Գործվածք.սինթե տիկ համակցված թելերից	մլն քմ	-	-	-	-	8.8	14.4	20.8	16.2
Կանացի հագուստ	հազ հատ	-	-	-	-	664.0	12.0	941.6	14.8
Արյուն, հակաշիճուկ, այլ	տոն	-	-	-	-	46.8	12.8	91.4	14.4
Թուղթ և ստվարաթուղթ	հազ տոն	-	-	-	-	8.8	10.8	11.4	14.2
Խողովակ, փողակ սև մետաղից	հազ տոն	-	-	-	-	10.6	8.2	13.2	13.6
Մասեր շարժիչային փոխադրամիջոց ների	հազ տոն	-	-	-	-	2.0	10.0	2.8	13.4

Աղյուսակ 13.2

ՀՀ-ից արտահանված առավել բարձր մաքսային արժեք ունեցող ապրանքներ¹⁸⁸

Ապրանքի անվանումը	ԱՐՏԱՀԱՆՈՒՄ								
	Հ/մ	2013թ.		2014թ.		2015թ.		2016թ.	
		Քան.	Մ.արժ մլն \$	Քան.	Մ.արժ մլն \$	Քան.	Մ.արժ մլն դոլ	Քան.	Մ.արժ մլն \$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Հանքաքար և խտահանք պղնձի	հազ տոն	173.2	279.9	185.0	235.8	285.8	316.6	370.0	320.4
Էթիլային սպիրտ, սպիրտային թուրմ, լիկյոր և այլ	մլն լ	14.1	187.6	13.0	164.9	9.0	81.2	20.0	142.8
Ադամանդ	հազ կար	202.7	88.0	160.1	117.8	59.8	59.4	139.0	90.0
Սիգար, սիգարիլա, սիգարետ	մլն հատ	6049. 6	68.0	10675. 9	116.5	13055. 4	142.8	16774. 8	176.8
Երկաթահամահա լվածք	հազ տոն	6.6	102.3	6.5	109.7	5.8	71.2	5.2	45.8
Նրբաթիթեղ ալյումինե	հազ տոն	27.0	80.3	29.9	88.4	29.4	86.0	29.8	79.6
Ոսկի, փոշի	կգ	2747.4	73.5	3620. 4	81.9	2811.6	98.0	2931.2	105.8
Էլեկտրաէներգիա	մլն կվտ/ ժ	1298.1	79.2	1166.2	73.5	1276.2	76.0	1376.2	72.0
Պղինձ չզտած	հազ տոն	10.8	90.2	9.8	71.7	9.4	60.2	12.4	61.0
Հանքաքար և խտահանք թանկարժեք մետաղի	տոն նա	30.7 կգ ¹⁸⁹	0.1 հազ.դ. ոլ	5.1	30.7	6.0	29.3	4.9	23.8
Ոսկերչական իրեր	կգ	638.2	22.1	743.6	23.3	568.4	16.8	1104.6	14.6
Մոլիբդեն և արտադրանք դրանից	տոն նա	747.0	17.5	741.5	19.0	714.4	13.0	714.6	10.2

Աղյուսակ 13.2-ի շարունակությունը

¹⁸⁸ http://customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Export_Statistics/2016/vt_artar_exp_cucanish_2015_2016_1kis.xls

¹⁸⁹ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/Export_Statistics/2014/vt_artar_exp_cucanish_2013_2014.pdf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Վերարկու, թիկնոց և նման կանացի հագուստ	հազ հատ	145.7	9.2	249.9	18.5	225.8	16.0	236.6	18.4
Ձուկ թարմ կամ սառեցրած	հազ տոն	2.1	16.8	2.2	16.5	1.2	8.0	1.4	7.0
Վերարկու, թիկնոց և նման տղամարդու հագուստ	հազ հատ	281.1	11.6	298.4	14.4	2573.8	14.4	263.8	17.4
Հանքաքար և խտահանք ցինկի	հազ տոն	17.9	16.9	14.3	13.8	13.2	12.8	6.2	5.4
Խեցգետնակերպեր	հազ տոն	4.3	15.1	4.2	13.2	-	-	-	-
Շիշ և ապակե այլ տարաներ	մլն հատ	93.4	16.8	69.9	13.2	37.4	6.4	27.6	4.4
Պիջակ, տաբատ և այլ տղամարդու հագուստ	հազ հատ	431.1	9.6	504.5	11.7	412.4	8.2	858.0	19.0
Գազ բնական և հեղուկ	մլն խմ	23.1	4.5	51.2	11.1	0.0	0.0	49.4	12.2
Այլ կերպ պահածոյացված միրգ, ընկուզեղեն	հազ տոն	3.5	8.3	4.8	10.0	4.2	5.4	4.6	6.0
Հանքաքար և խտահանք մոլիբդենի	տոն նա	780.0	6.6	900.0	8.7	-	-	-	-
Ժամացուցի մասեր	հազ հատ	11.4	7.5	6.2	8.3	10.8	11.2	14.0	12.6
Ոչխարներ, այծեր կենդանի	հազ հատ	117.9	14.1	88.5	8.2	-	-	-	-
Ջրեր, սառույց և ձյուն	մլն լ	11.7	6.5	14.7	7.9	9.8	5.4	10.4	5.8
Դեղամիջոցներ՝ կշռաճրարած	հազ տոն	1.7	6.5	2.3	7.7	2.6	7.4	3.2	7.0
Թարմ մրգեր (ծիրան, բալ)	հազ տոն	25.0	19.2	5.8	6.9	21.6	8.2	13.6	5.8
Խաղող թարմ կամ չորացրած	հազ տոն	7.5	7.2	7.8	6.6	-	-	-	-
Շինարարության համար մշակած քար	հազ տոն	15.9	6.8	13.5	6.5	16.0	4.2	13.4	6.8

Աղյուսակ 13.2-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Գինի խաղողի՝ բնական	մլն լ	1.3	4.2	2.1	6.3	1.2	3.2	1.4	5.0
Պանիր և կաթնաշոռ	հազ տոն	1.5	4.6	1.5	4.8	5.0	13.2	6.6	16.8
Պլաստմասսայից իրեր՝ փաթեթավորման համար	հազ տոն	2.3	5.7	2.0	4.7	-	-	-	-
Կարտոֆիլ թարմ կամ պաղեցրած	հազ տոն	23.5	6.5	21.2	4.6	-	-	-	-
Այլ ապրանքներ թանկարժեք մետաղներից	տոն նա	-	-	-	-	0.0	0.0	4.4	116.2
Լոլիկ թարմ կամ պաղեցրած	հազ տոն	-	-	-	-	1.4	2.0	60.4	39.4
Կանացի հագուստ	հազ հատ	-	-	-	-	24.4	0.4	220.0	9.2
Տրիկոտաժե արտադրանք	հազ հատ	-	-	-	-	2.2	54.4 հզ.դոլ	250.2	7.8
Խնձոր, տանձ, սերկևիլ	հազ տոն	-	-	-	-	3.6	4.6	8.8	4.8
Արյուն, հակաշիճուկ և այլ	տոն նա	-	-	-	-	19.8	1.2	13.4	4.0
Հատած ծաղիկներ և կոկոններ	մլն հատ	-	-	-	-	6.2	3.0	9.4	3.8
Ջրեր՝ հանքային և գազավորած	մլն լ	-	-	-	-	3.2	2.8	5.8	3.8
Թափոն և ջարդոն թանկ. մետաղի	տոն նա	-	-	-	-	217.8	5.6	166.6	3.8
Սուրճ և դրա փոխարինիչ	տոն նա	-	-	-	-	890.4	4.2	853.6	3.8

Հավելված 14

ՀՀ արտահանման և ներմուծման ապրանքային կառուցվածքը

Աղյուսակ 14

ՀՀ արտաքին և փոխադարձ առևտրի ապրանքային կառուցվածքը (մլն ԱՄՆ դոլար)¹⁹⁰

Ապրանքախմբեր	ԱՐՏԱՀԱՆՈՒՄ						ՆԵՐՄՈՒԾՈՒՄ					
	2014թ.		2015թ.		2016թ.		2014թ.		2015թ.		2016թ.	
	Արժեք	Արտմասն. %-ով	Արժեք	Արտմասն. %-ով	Արժեք	Արտմասն. %-ով	Արժեք	Ներմ. մասն. %-ով	Արժեք	Ներմ. մասն. %-ով	Արժեք	Ներմ. մասն. %-ով
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	1507		1473		1767		4438		3374		3320	
Մնդեղեն, գյուղ. հումք:	119.8	28.3	409.4	27.8	519.0	29.4	813.2	18.3	643.1	19.1	630.2	19.0
Ավտոմոբիլային, ոչ ավ. խմիչքներ:	190.2	12.6	125.0	8.5	174.5	9.9	57.8	1.3	41.5	1.2	58.9	1.8
Ծխախոտ, հումք	116.6	7.7	171.1	11.6	209.3	11.8	83.0	1.9	81.8	2.4	101.2	3.0
Հանքանյութեր: Վառելիքա-էներգետիկ ապրանքներ	299.1	25.5	475.4	32.3	473.5	26.8	866.5	19.5	767.1	22.7	581.3	17.5
	85.0	5.6	106.1	7.2	68.2	3.9	850.7	19.2	752.8	22.3	566.2	17.1
Քիմիական արտադրանք, կաուչուկ	25.3	1.7	24.4	1.7	26.1	1.5	538.1	12.1	439.3	13.0	458.7	13.8
Մորթի, կաշի, արտադրանք	3.7	0.2	5.1	0.3	8.1	0.5	13.6	0.3	11.1	0.3	14.4	0.4
Փայտեղեն, թղթե արտադրանք	2.7	0.2	2.7	0.2	2.5	0.1	147.9	3.3	108.9	3.2	102.7	3.1

¹⁹⁰ http://www.customs.am/Shared/Documents/_CI/Customs_Statistics/General_Indicators/RA_Foreign_Trade_By_Products/2015/vt_artar_apr_karuc_2014_2015.xls

Աղյուսակ 14-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Տեքստիլ, կոշիկեղեն	51.8	3.4	69.8	4.7	98.9	5.6	202.7	4.6	185.0	5.5	256.7	7.7
Քարե,գիպսե արտադրանք, կերամիկա, ապակի	21.2	1.4	12.0	0.8	15.1	0.9	93.2	2.1	64.1	1.9	65.7	2.0
Թանկ. քարեր, մետաղներ	230.1	15.3	193.8	13.2	336.2	19.0	303.1	6.8	118.1	3.5	161.5	4.9
Ոչ թանկարժ. մետաղներ և արտադրանք	302.4	20.1	227.8	15.5	221.8	12.5	326.0	7.3	250.5	7.4	223.2	6.7
Մեքենաներ, սարքավորումներ, փոխադրամիջոցներ	29.3	1.9	25.4	1.7	30.5	1.7	946.1	21.3	627.5	18.6	677.0	20.4
Այլ ապրանքներ	30.0	2.0	27.1	1.8	35.4	2.0	188.0	4.2	158.9	4.7	148.3	4.5